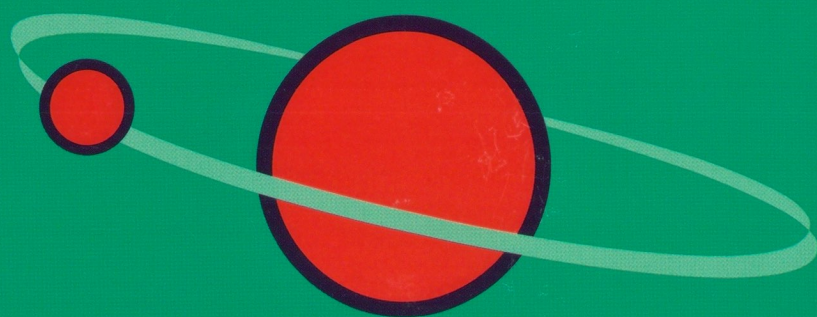

2:A BILAGAN

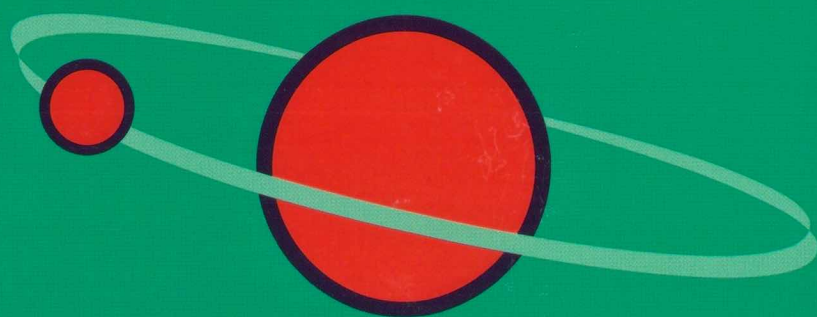
Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2015

National Library
of Sweden

2:A BILAGAN

till Storstadskommitténs slutbetänkande

"Tre städer – en storstadspolitik för hela landet"

SOU 1998:25

Ref KB
Dec 500

Statens offentliga utredningar

1998:25

Socialdepartementet

Mötesplatser i förorter – Utvärdering av statsbidrag

Förortsområden med sociala och ekonomiska problem

Ett hundra möjligheter och Fem reportage

Bilaga 2 till slutbetänkandet av Storstadskommittén
Stockholm 1998

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes Offentliga Publikationer på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Beställningsadress: Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Orderfax: 08-690 91 91
Ordertel: 08-690 91 90
E-post: fritzes.order@liber.se
Internet: www.fritzes.se

Svara på remiss. Hur och Varför. Statsrådsberedningen, 1993.

– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss.

Broschyren kan beställas hos:

Regeringskansliets förvaltningsavdelning
Distributionscentralen
103 33 Stockholm
Fax: 08-405 10 10
Telefon: 08-405 10 25

BOVERKET
Per Arne Håkansson
Jorunn Rådberg

1997-10-13

Mötesplatser i förorter

Utvärdering av statsbidrag

Innehåll

1. Inledning
2. Bidrag och förordningar
3. Förorter och mötesplatser
 - Husby
 - Rinkeby
 - Biskopsgården
 - Eriksbo
 - Gårdsten
 - Hammarkullen
 - Rosengård
 - Tre typer av mötesplatser
4. Processer och aktörer
 - Initiativ och driv
 - Inflytande och förankring
 - Kursändringar och kollisioner
 - I hamn?
 - En närmare titt på rollbesättningen
5. Pengar och engagemang
 - Nedlagda mötesplatser
 - Förutsättningar
 - Ekonomiska förutsättningar
 - Ändamålsenliga lokaler
 - Medverkan och engagemang
 - Behov av mötesplatser
6. Mål och medel
 - Gårdar och lokaler
 - Verksamheter
7. Resultat och rationalitet
 - Minska problem
 - Öka tillgångar
 - Lokal gemenskap
 - Etnisk integration
 - Personliga relationer
 - Rationalitet
8. Sammanfattning och slutsatser
 - Slutsatser

Referenser

1. Inledning

Detta är en utvärdering av mötesplatser i förorter eller ytterområden till de tre storstäderna. Med mötesplatser menar vi både fysiska platser – lokaler och platser utomhus – där människor träffas och den verksamhet som pågår på platsen, även om det ofta finns anledning att skilja på plats och verksamhet. Flertalet mötesplatser har fått statsbidrag, oftast ett bidrag som kallades förnyelsebidrag och i ett par fall ett bidrag till vad som benämndes samordnad boendeservice.

När utvärderingen planerades på Boverket våren 1996 var den tänkt att omfatta mötesplatser på olika håll i landet. Men Storstadskommittén fattade intresse, vilket ledde till att utvärderingen blev ett uppdrag från kommittén och koncentrerades till storstäderna.

Mötesplatserna kom på det sättet att väljas utifrån två kriterier. De skulle ligga i bostadsområden som Storstadskommittén uppmärksammade och som utmärktes av vissa förhållanden, som att många är arbetslösa, beroende av bidrag och av utländsk härkomst. Mötesplatserna skulle för det andra ha skapats med hjälp av något av de två statliga bidragen. Kriterierna visade sig vara uppfyllda i sju stadsdelar eller förorter till Stockholm, Göteborg och Malmö.

Frågor som utvärderingen skulle söka svar på var hur mötesplatserna kom till, hur de utnyttjas nu och vilken betydelse de har för dem som besöker dem. Det har vi undersökt främst genom att göra intervjuer men också genom att studera de handlingar i ärendena som finns på Boverket. Totalt gjordes närmare hundra intervjuer med personer ur olika kategorier: anställda och boende som har deltagit i tillkomsten av mötesplatserna, ansvariga för de verksamheter som bedrivs där nu, människor som besöker mötesplatserna och sådana som inte gör det. Intervjuerna tog ofta uppåt en timme och bandades i de flesta fall.

Nästa kapitel beskriver kort de två statsbidragens konstruktion och återger de förordningar som reglerade dem. Kapitel 3 ger en kortfattad översikt av de förorter och mötesplatser som ingår i studien. Kapitel 4 beskriver mötesplatsernas tillkomsthistoria och de aktörer som deltog i den. Kapitel 5 analyserar förutsättningarna för att en mötesplats ska bestå mot bakgrund av att vi har funnit tre fall av nerlagda mötesplatser. Kapitel 6 söker, ibland förgäves, efter målen med mötesplatserna och skiljer på olika typer av mål. Kapitel 7 sätter resultaten eller mötesplatsernas funktion i relation till målen och bristen på mål. Kapitel 8 sammanfattar.

Per Arne Håkansson har varit ansvarig för projektet. Jag har skrivit kapitel 1, 2, 6, 7 och 8. Jorunn Rådberg har skrivit kapitel 3, 4 och 5. Hon har också gjort intervjuerna i Stockholm och enstaka intervjuer i Göteborg och Malmö. Åsa Andersson och Ann Lindholm har gjort flertalet intervjuer i Göteborg. I Malmö har de med något undantag gjorts av mig. Intervjuerna gjordes i huvudsak under hösten 1996.

2. Bidrag och förordningar

Förnyelsebidraget fanns att söka mellan 1986 och 1989 och betalades ut till och med 1992. Sammanlagt lämnades 155 miljoner kronor i statligt bidrag till allmännyttiga bostadsföretag i hela landet. Drygt 43 miljoner gick till de projekt som vi ska studera här. Normalt var bidraget 4 500 kronor per lägenhet i ett område. En förutsättning för bidrag var att bostadsföretaget och kommunen tillsammans sköt till lika mycket som staten. Det innebär att kostnaderna för de studerade projekten ska ha varit minst 86 miljoner kronor. Vissa åtgärder i projekten kommer vi dock inte att behandla.

Det finns flera saker i förordningen som är värda att lägga märke till. Hela förordningen återges nedan.

Det syfte som anges är att minska antalet outhyrda lägenheter och förbättra den sociala miljön i områden där det finns stora sociala problem. När bidraget fanns att söka, slutet av åttiotalet, kom det att råda en högkonjunktur med historiskt låga tal för outhyrda lägenheter, vilket gjorde de första syftet mindre aktuellt. Det andra syftet får sägas vara vagt. Vad som är sociala problem och social miljö preciseras inte.

I stället nämns en rad åtgärder som bidraget får användas till. Till åtgärderna hör att skapa lokaler för samvaro och fritidsverksamhet och att förbättra utemiljön. Därmed förutsätts att den typen av åtgärder minskar sociala problem eller åtminstone uthyrningssvårigheter. Det är inte självklart.

Trots att syftet är socialt måste åtgärderna som bidraget används till vara fysiska. Det ska dock finnas ett åtgärdsprogram som också omfattar sociala åtgärder, men de är inte bidragsberättigade. De fysiska åtgärderna är av den karaktären att de vidtas vid ett tillfälle. Bidraget kan lämnas till att bygga eller ställa iordning lokaler men inte till att förvalta dem och driva verksamhet i dem.

Mottagare är bostadsföretag, inte hyresgäster, föreningar, kommuner eller andra. Det ska finnas ett avtal om hyresgästinflytande som bland annat gäller de bidragsbeviljade åtgärderna. Hur inflytandet ska utövas sägs inte.

Bidraget till samordnad boendeservice fanns från 1985 till och med 1990. Totalt lämnades 100 miljoner kronor till 105 projekt, men i de områden som är aktuella här har det bara funnits fyra, varav två gällde mötesplatser och ingår i studien. Dessa två fick tillsammans knappt tre miljoner kronor i bidrag.

Boendeservicebidraget hade en annan konstruktion än förnyelsebidraget. Det lämnades till kommuner. Det kunde användas både till fysiska investeringar och till att driva verksamheter.

Syftet anges tydligare än för förnyelsebidraget. Det var att underlätta för äldre, handikappade och långvarigt sjuka att bo kvar i vanliga bostäder. Det skulle ske genom att de som ger service till dessa grupper samverkar i nya former. I övrigt överläts valet av åtgärder till mottagarna.

Förordningarna återges här i sin helhet.

SFS 1986:286

Förordning om statsbidrag till förnyelseåtgärder i vissa bostadsområden;

utfärdad den 22 maj 1986.

Regeringen föreskriver följande:

Inledande bestämmelser

1 § Enligt denna förordning lämnas bidrag av statsmedel till kostnader för sådana åtgärder som syftar till att minska antalet outhyrda lägenheter och förbättra den sociala miljön i områden med stora uthyrningssvårigheter eller stora sociala problem.

2 § Bidrag lämnas endast till allmännyttiga bostadsföretag för åtgärder i områden med flerbostadshus.

3 § Frågor om bidrag prövas av bostadsstyrelsen. Enligt 4 § andra stycket kan bidrag till vissa åtgärder lämnas endast efter medgivande av regeringen.

Bidragsberättigade åtgärder

4 § Bidrag får lämnas till sådana åtgärder i bostadsområden som innebär ombyggnad av bostadslägenheter och andra bostadsutrymmen till utrymmen för annat ändamål,
anordnande av lokaler för hobbyverksamhet och samvaro,
komplettering med mindre arbetslokaler,
förbättring av otillfredsställande utemiljöer för att tillgodose barns lekbehov, ungdomars behov av träffpunkter eller de boendes behov i övrigt av rekreation, motion, samvaro eller andra fritidsaktiviteter,
anordnande av odlingslotter och koloniträdgårdar,
konstnärlig utsmyckning eller gestaltning om tillägg för kostnader för detta kan göras enligt 10 § första stycket förordningen (1978:384) om beräkning av låneunderlag och pantvärde för bostadslån,
ändrad utformning av bostadshusen,
förbättring av trafiksäkerheten eller
begränsning av buller eller luftföroreningar.

Regeringen kan för särskilt fall medge att bidrag lämnas även för andra åtgärder.

Förutsättningar för bidrag

5 § Bidrag lämnas i mån av tillgång på medel och under följande förutsättningar:

1. Bostadsföretaget och kommunen skall ha upprättat ett gemensamt åtgärdsprogram för området som omfattar även sociala åtgärder.
2. För det eller de hus som berörs av åtgärderna skall finnas förvaltningspersonal på platsen med befogenhet att självständigt företräda husägaren i sådana tekniska och ekonomiska frågor som rör den löpande förvaltningen.
3. Bostadsföretaget skall ha träffat avtal om hyresgästinflytande i frågor som rör planering och utformning av åtgärderna samt den tekniska och ekonomiska förvaltningen i övrigt.

6 § Bidrag lämnas endast till sådana åtgärder för vilka kommunen förbinder sig att lämna bidrag med ett belopp som motsvarar minst hälften av det statliga bidraget.

7 § Bidrag lämnas inte till åtgärder som utan medgivande av bostadsstyrelsen har påbörjats innan bidragsansökan prövas, om det inte finns synnerliga skäl.

Bidragets storlek

8 § Bidrag lämnas med 50 procent av den kostnad för åtgärderna som bostadsstyrelsen godkänner. Bidraget får dock inte överstiga 4 500 kronor för varje lägenhet som berörs eller har nytta av åtgärderna.

I fall som avses i 4 § andra stycket bestämmer regeringen bidragets storlek med hänsyn till omständigheterna i det särskilda fallet.

Förfarandet i bidragsärenden m m.

9 § Ansökan om bidrag skall vara skriftlig och ges in till bostadsstyrelsen.

Till ansökan skall fogas en redogörelse för de åtgärder som ingår i åtgärdsprogrammet med uppgift om beräknade kostnader för de åtgärder för vilka bidrag söks.

Kommunen skall på det sätt bostadsstyrelsen bestämmer förbinda sig att lämna sådant bidrag som avses i 6 §.

Om ansökan avser andra åtgärder än som anges i 4 § första stycket skall bostadsstyrelsen med eget yttrande överlämna ansökningen till regeringen.

10 § Beslut om bidrag skall innehålla uppgift om bidragets storlek och villkoren för bidraget.

Bidraget betalas ut av bostadsstyrelsen när åtgärderna har genomförts.

11 § Beslut om bidrag kan ändras eller upphävas, om beslutet har grundats på någon oriktig uppgift av mottagaren av bidraget eller om denne bryter mot villkor som gäller för bidraget. I sådana fall återkrävs utbetalt bidrag helt eller delvis.

12 § Bostadsstyrelsens beslut i frågor enligt denna förordning får överklagas hos regeringen.

SFS 1985:779

Förordning om statsbidrag till visst utvecklingsarbete i fråga om boendeservice;

utfärdad den 19 september 1985.

Regeringen föreskriver följande.

1 § Enligt denna förordning kan regeringen lämna bidrag av statsmedel för att främja verksamhet i fråga om tillhandahållande av sådan service till de boende i ett bostadsområde som kan förbättra möjligheterna för äldre, handikappade och långvarigt sjuka att bo i vanliga bostäder.

2 § Bidrag lämnas i mån av tillgång på medel till investeringskostnader och övriga kostnader för att starta verksamheten och driva den under ett inledningsskede.

3 § Bidrag kan lämnas till kommunen eller den som efter överenskommelse med kommunen åtar sig att driva verksamheten.

4 § Bidrag lämnas med ett engångsbelopp till en del av de kostnader som avses i 2 §. Bidragets storlek bestäms med hänsyn till omständigheterna i varje enskilt fall.

5 § Ansökan om bidrag skall ställas till regeringen. Ansökningshandlingarna ges in till bostadsdepartementet.

Till ansökan skall fogas en redogörelse för verksamheten samt uppgift om de beräknade kostnaderna för att bygga upp den och de beräknade årliga driftskostnaderna. Om ansökan görs av annan än kommunen skall till ansökningen även fogas handlingar som visar att sökanden åtar sig att driva verksamheten och att kommunen tillstyrker den.

6 § Beslut om bidrag kan ändras eller upphävas, om beslutet har grundats på någon oriktig uppgift av mottagaren av bidraget eller om denne bryter mot villkor som gäller för bidraget. I sådana fall återkrävs utbetalt bidrag helt eller delvis.

3. Förorter och mötesplatser

För att ge en överblick över de områden och projekt som ska behandlas görs här en kortfattad sammanställning. Mötesplatserna beskrivs med avseende på lokal, funktion och vilka besökare som kommer dit. Det finns stora variationer i dessa avseenden. Mötesplatserna används till exempel för olika ändamål. Några används till föreningsverksamhet. Andra till kommunala verksamheter. En tredje kategori mötesplatser är gårdarna mellan husen.

Mötesplatserna är sällan de enda åtgärderna som förnyelse- och boendeservicebidragen har använts till i bostadsområdena. Ibland är kostnaden för att ställa iordning mötesplatsen låg i förhållande till hela den summa som betalats ut. Ibland råder det motsatta förhållandet; mötesplatsen har kostat betydligt mer än vad som finansierades med bidragen.

Givetvis finns det andra mötesplatser och pågår andra verksamheter i dessa bostadsområden än de som nämns här.

Husby

Husby är en Stockholmsförort som byggdes på norra Järvafältet 1974-75. Stadsdelen har en homogen bebyggelse med 101 stycken femvånings loftgångshus kring slutna gårdar. I centrum finns åttavåningshus med smålägenheter. Husby ägs till största delen av Svenska Bostäder, men det finns också två mindre områden med bostadsrätter.

1996 bodde cirka 11 000 personer i Husby. Befolkningen har ökat ända sedan det byggdes. Husby är den stadsdel i Stockholm där andelen hyresgäster med utländsk bakgrund ökat mest de senaste åren. År 1996 var andelen nästan 60 procent.¹

I Husby användes förnyelsebidraget bland annat till ombyggnad av små gårdshus i Svenska Bostäders bestånd för en kostnad av totalt tolv miljoner, varav sex miljoner i bidrag. Sammanlagt finns det 30 sådana stugor - en på varje gård. Ursprungligen innehöll de cykelförråd, hobbyrum och maskiner för dammsugning av mattor. Efter ombyggnaden disponeras husen av de lokala hyresgästföreningarna och har fått olika funktioner beroende på de boendes intressen. På några gårdar har de byggts om till systuga, vävstuga, snickarbod och bastu. Andra används som samlingslokal, kafé, för barnkalas eller hyrs ut till organisationer. Det finns även hus som ännu inte tagits i bruk.

Därutöver gick bidraget på totalt nästan 15,5 miljoner till förnyelse av centrum, lokalteve, expeditionslokaler och reception för Svenska Bostäder samt gårdsupprustningar.

De fem lokala hyresgästföreningarna i Husby ansvarar för minst fyra gårdshus vardera. De försöker ha minst en kontaktperson på varje gård som har hand om nyckeln.

¹ Begreppet utländsk bakgrund avser personer som är födda som utländska medborgare. Det omfattar alltså exempelvis inte barn till invandrare, om dessa var svenska medborgare när barnet föddes.

På en av gårdarna, som vi har studerat närmare, har huset blivit en samlingsplats för de boende. Fem, sex mammor använder huset nästan dagligen. Där kan de laga mat tillsammans, barnen har nära till en toalett och mindre barn kan sova middag. På torsdagarna är det kafé, som mest besöks av mammor och barn men även en och annan pappa. Det talas mest arabiska och finska blandat med lite svenska. Att mammorna träffas innebär även att icke deltagare som passerar ofta stannar till. Huset används också flitigt till barnkalas och andra möten.

Rinkeby

Rinkeby ligger på södra Järvafältet och började byggas 1969. I området finns främst två- och trevåningshus, men i de norra delarna finns sex- och åttavånings skivhus. Flertalet av höghusen ägs av Familjebostäder. Deras område har ungefär 1 500 lägenheter. Även Svenska Bostäder och Stockholmsbyggen är stora ägare i området. I Rinkeby finns nästan enbart hyresrätter.

1996 bodde cirka 14 000 personer i Rinkeby. Stadsdelen har i stort sett sedan den byggdes ansetts som "invandrartät". 1997 var det över 70 procent med utländsk bakgrund och över sjuttioalet nationaliteter.

I samband med förnyelsen av Familjebostäders bestånd föreslog hyresgästföreningen att man skulle bygga en kvarterslokal för bolagets hyresgäster. Ett befintligt hus på tusen kvadratmeter byggdes om till ett Hyresgästernas hus, vilket bekostades med bland annat 4,4 miljoner i förnyelsebidrag. Totalt kostade huset 8,8 miljoner. Familjebostäder fick sammanlagt 6,75 miljoner i förnyelsebidrag, men det är oklart hur stor del som gick till huset, eftersom åtgärderna ingick i den omfattande förnyelse av hus och miljö som Familjebostäder satsade sammanlagt 650 miljoner på. Förutom huset var bidraget avsett för gårdsupprustning och matkällare. En planerad minigolfbana föll bort helt till förmån för det gemensamma huset.

I huset fanns det hösten 1996 daglig eftermiddagsverksamhet - pingis, biljard och kafé - för 20-30 mellan- och högstadiesbarn. Man har kurser i en målarateljé två kvällar samt lördag med sammanlagt ett tjugotal vuxna och 10-15 barn, yoga en gång i veckan med ett tjugotal deltagare och en öppen sy- och skinnverkstad med handledning en kväll i veckan där deltagarantalet är mellan 15 och 20 personer i veckan. Dessutom finns verksamhet för ett tjugotal somaliska kvinnor med sykurs, matlagning och svenska på programmet. Det finns också möteslokaler för bland annat hyresgästföreningen samt expedition för hyresgästföreningens Järvaavdelning. I källaren finns en stor lokal som hyrs flitigt av hyresgästerna som festlokal. Där finns även bastu och solarium.

Många deltagare kommer från andra delar av Rinkeby, det vill säga, det är inte ett hus enbart för Familjebostäders hyresgäster, även om det är de lokala hyresgästföreningarna i Familjebostäders område som har ansvaret.

Biskopsgården

Biskopsgården ligger på Hisingen i Göteborg. Det är ett långsträckt bostadsområde med varierande bebyggelse från både 50-, 60- och 70-talet. Det består av flera delar: Södra och Norra Biskopsgården, Länsmansgården och Fjädermolnsgatan. Bebyggelsen är blandad, med skivhus, låghus och punkthus.

De äldsta delarna i söder har rustats upp under 90-talet. Dominerande ägare är Poseidon, Bostadsbolaget och Skanska.

I Södra Biskopsgården ligger områdets centrum - Vårväderstorget. I hela Biskopsgården bodde cirka 22 000 personer år 1996. Andelen med utländsk bakgrund varierar mellan de olika områdena: nästan 70 procent i Norra Biskopsgården och 34 procent i Länsmansgården. Biskopsgården har präglats av närheten till Volvos bilfabrik, varv och hamnar och har alltid betraktats som en arbetarstadsdel.

Det har lämnats förnyelsebidrag till byggandet av Folkets hus i befintliga lokaler vid Vårväderstorget, samt boendeservicebidrag till ett allhus på Fjädermolnsgatan.

I Norra Biskopsgården ligger det mer kända Pannhuset, som huvudsakligen bedriver ungdomsverksamhet. Det har finansierats med medel från civildepartementet som ett så kallat plusprojekt.

Folkets hus på Vårväderstorget

Sammanlagt fick Bostadsbolaget 3,5 miljoner kronor till iordningställandet av Folkets hus. I samband med detta förändrades även torget.

Folketshusföreningen ansvarar för lokalerna. Föreningen är en sammanslutning av föreningar i Biskopsgården som köpt andelar i Folkets hus. Verksamheten drivs av en föreståndare och består av uthyrning av lokaler till föreningar som i sin tur har olika aktiviteter. 1996 var det huvudsakligen ABF:s invandrarundervisning och svenska pensionärer som utnyttjade lokalerna. Det fanns också grupper som dansade svenska folkdanser och ett psykiatriprojekt med olika kurser. På PRO:s tisdagsmöten brukade det komma 35-40 personer, och de hade även ett par studiecirklar. Daghögskolan i ABF:s regi hade ett tjugotal deltagare. Enligt föreståndaren var det totalt 50 000 besök i Folkets hus under 1995.

Allhuset på Fjädermolnsgatan

Fjädermolnsgatan ligger i Norra Biskopsgården. En genomfartsled bidrar till att området uppfattas som avskilt från övriga Biskopsgården. Ursprungligen bestod bebyggelsen av fyra stycken åttavånings skivhus placerade parallellt med vägen. Där bodde 700 personer.

1987 beviljades 2,1 miljoner kronor i boendeservicebidrag till delar av ett åtgärdsprogram för området. Även förnyelsebidrag hade sökts, men inte beviljats på grund av oklarheter om Göteborgs kommuns möjligheter att bidra. Medlen kom att användas till samarbete mellan Göteborgshem och socialförvaltningen i inrättandet av störningsjour och områdeskontor samt ett kontaktcentrum - Allhuset.

Allhuset var inhytt i en före detta skola och hade verksamhet i kommunal regi, huvudsakligen för ett tjugotal tonåringar från området, samt öppen förskola. Huset revs efter den treåriga projektiden, och verksamheten upphörde.

Eriksbo

Eriksbo ligger i Angered i Göteborg. Där bor cirka 2 200 personer i trevåningshus, flertalet grupperade i U-form. Gårdarna öppnar sig mot Lärjeåns mjuka dalgång. Eriksbo är känt för sin kooperativa förening EKF, och för föreningens arbete med att utveckla boinflytande i samarbete med ägaren Familjebostäder. Tidigare betraktades det som ett problemområde, men har nu normaliserats.

Familjebostäder har fått 4,5 miljoner till utemiljöförbättringar på torget och gårdarna och EKF har fått 650 000 i boendeservicemedel.

Gårdarna har förbättrats efter förnyelseprojektet, huvudsakligen av de boende själva. De boende på gårdarna ansvarar för skötseln. Gårdarna används mycket under sommarhalvåret för spontana aktiviteter som grillning och samvaro.

Inom boendeserviceprojektet inriktade man sig på pensionärsverksamhet. Huvudsakligen innebar det bildande av kontaktnät för pensionärer, resor för denna grupp samt subventionering och utdelande av matportioner från ett kommunalt daghem till ett par rörelsehindrade äldre. Inom projektet arbetade man även för att få till stånd mötesplatser och man inredde bland annat en sy- och vävstuga i ett skyddsrum. I fritidsgårdens lokaler, under en livsmedelsaffär, inrättades ett rum där pensionärerna kunde ha mindre sammankomster. Eftersom man valde att inte anställa någon räckte bidraget i många år efter projektets egentliga avslutande.

Den pensionärsverksamhet som byggdes upp har levt kvar. De olika grupper som bildades träffades fortfarande regelbundet 1996. Då fanns det bingo varannan söndag, måndagsgrupp, torsdagsgrupp, läsecirkel varje fredag, vävstuga, med mera. Merparten drivs i PRO:s regi. Vid ett par tillfällen har man försökt ha kaféverksamhet eller öppet hus i pensionärernas lokal, men intresset från de boende har varit mycket litet. 1996 var det ungefär 40 procent av Eriksbos 200 pensionärer som deltog i någon av verksamheterna.

Gårdsten

Gårdsten är också en del av Angered, men det ligger relativt avskilt på ett berg. Gårdstens tre bostadsområden är grupperade kring en trädbevuxen dalgång. Vid centrum, öster om dalen, ligger långa fem- och åttavåningshus i två rader. På motsatt sida av dalen finns lägre loftgångshus i gårdsform. I norr finns ett HSB-område med trevåningshus. Sedan årsskiftet 1996/97 har de två kommunalägda bostadsföretagen gått samman i det gemensamma Gårdstensbolaget. I hela området bor runt 6 500 personer. Ända sedan det byggdes har det finska inslaget dominerat i befolkningen. Totalt är det nästan 70 procent av de boende som har utländsk bakgrund.

En ombyggnad av ungarbostäder i östra Gårdstens centrum till det så kallade Gårdstenshuset bekostades delvis med förnyelsebidrag. 1991 stod huset klart. Sammanlagt betalades nästan sex miljoner kronor ut till Bostadsbolaget, som tidigare var ägare. Den totala kostnaden för huset blev närmare 30 miljoner.

Gårdstenshuset var ämnat som ett föreningarnas hus. Bland annat flyttade hantverksföreningen Gårdstensverkstan in. De hade öppna verkstäder, konsthantverk och svenskinläring. Numera rymmer huset huvudsakligen

stadsdelsnämndens och bostadsföretagets kontorslokaler, socialkontor, fritidsgård samt verksamhet för att hjälpa invandrare in i det svenska arbetslivet. Det är en arbetsplats för ett nittiotial personer. 1996 hade en förening kontor i huset. I övrigt bedrevs det inte någon verksamhet i föreningarnas regi där, annat än när föreningar behövde hyra större möteslokaler. Kaféet, som skulle bli en samlingsplats i området, används i huvudsak bara av dem som arbetar i huset.

Hammarkullen

Hammarkullen ligger på ett berg ovanför och strax norr om Eriksbo. Centrala Hammarkullen består av ett antal mycket långa åttavåningshus. Dessa är grupperade runt bergiga skogspartier med höga tallar. Det finns även två områden med lägre bebyggelse, Sandeslätt och Gropens gård. Den dominerande fastighetsägaren är Bostadsbolaget, men det finns ett flertal andra ägare i området. Här bor 6 500 personer, varav 65 procent har utländsk bakgrund. Hammarkullen är känt för sin årliga karneval och sitt stora antal föreningar.

I samband med ett projekt 1985-89 beviljades Hammarkullen 6,75 miljoner i förnyelsebidrag 1987. Bland annat gick bidraget till att bygga Musikens hus som totalt kostade 2,4 miljoner, flyttning och utbyggnad av parklekens hus, vilket kostade 800 000, byggande av ett nytt djurhus samt miljöförbättringar i parker och vid centrumtorget.

Musikens hus är en utbyggnad av källaren på den före detta fritidsgården och innehåller sex övningslokaler. Källaren disponeras av musikföreningen Ljudet, som består av de rockband som använder lokalerna.

Parklekstugan har bytt funktion flera gånger. 1996 fanns den öppna förskolan i lokalerna. Denna besöktes av mellan 40 och 80 personer per dag. Deltagarna var kvinnor, huvudsakligen arabisktalande, med barn i åldrarna 0 till 6 år. På förskolan fick de lära sig svenska. På kvällar och eftermiddagar möttes olika mindre grupper. Onsdagseftermiddagar var det till exempel "pappagrupp" och på torsdagskvällar hade man öppen verksamhet för mammor, men utan barn.

Djurhusen, med en gris, ett lamm, några getter, ankor och höns, finns fortfarande kvar. Torget i centrum byggdes återigen om under 1997 i samband med rivningen av ett långt och dominerande bostadshus.

Rosengård

Rosengård är inte en förort utan en stadsdel i Malmö som bara ligger tre-fyra kilometer från centrum. Den har ungefär 20 000 invånare, varav drygt 70 procent hade utländsk bakgrund 1996. Större delen av Rosengård byggdes mellan 1967 och 1974. Bostadshusen i denna del varierar i höjd från tre till nio våningar, bortsett från ett sextonvåningshus. Fastighetsägarna är både privata och kommunala bostadsföretag och bostadsrättsföreningar. Rosengård ligger på båda sidor om en större genomfartsled. På en överbyggd bro över vägen ligger stadsdelens centrum med ett stort utbud av kommersiell och offentlig service.

En mindre del av Rosengård som ligger i anslutning till centrum kallas Örtagård. Den består av 1 500 lägenheter i elva åttavåningshus och ett större antal

trevåningshus runt nio gårdar. Örtagård ägs av det kommunala bostadsföretaget MKB.

1987 beviljades MKB nästan 6,8 miljoner i förnyelsebidrag till ett flertal åtgärder i området, bland annat fasadrenoveringar och upprustning av gårdar, en utomhusscen och en liten före detta ladugårdsbyggnad i anslutning till scenen, kallad vita huset. Det innehåller förråd och kök till en utomhusservering. Scenen och vita huset ligger mellan höghusen centralt i Örtagård.

Fram till 1994 arrangerades barnteaterföreställningar, konserter, uppträdanden av andra slag, danskvällar och loppmarknader på scenen och vid huset flera dagar i veckan under hela sommarhalvåret. Under arrangemangen serverades kaffe, kakor, korv och annat. Det kom i allmänhet ett par hundra besökare, huvudsakligen boende på Rosengård. Verksamheten organiserades av en liten grupp boende som mer av formella skäl hade bildat en förening. Numera är verksamheten nerlagd.

Förnyelsebidraget användes också till ett blivande serviceboende, som dessutom fick 1,5 miljoner i boendeservicebidrag. Servicen i detta boende har inskränkts betydligt under senare år, vilket några intervjuade uttryckte sin förtvivlan över. Även om detta förtjänar en studie, ingår det inte i denna.

Däremot ingår två kommunala verksamheter som fungerar som mötesplatser, förutom scenen, vita huset och gårdarna. De kallas Träffpunkten och Jasmine. De har inte fått del av de statsbidrag som annars utvärderas här.

Träffpunkten består av tre rum inne i fritidsanläggningen i centrum. Den är till för att människor som vill träffa andra ska ha någonstans att göra det. Verksamheten består huvudsakligen av samvaro kring ett stort, runt bord. Träffpunkten är öppen under dagtid på vardagar, när det finns personal där. Många som kommer är eller har varit patienter i psykiatrin. Träffpunkten startades våren 1996 och hade ett halvår senare ungefär 60 regelbundna gäster och mellan 20 och 30 varje dag.

Jasmine är en verksamhet för muslimska mammor och deras barn. Mammorna undervisas i svenska och gör studiebesök för att lära känna det svenska samhället. Ungefär 20 mammor och 30 barn deltar.

Tre typer av mötesplatser

Mötesplatserna är sinsemellan mycket olika. Det går ändå att göra en gruppering utifrån hur de används och vilka som ansvarar för den verksamhet som pågår.

Samtliga befintliga mötesplatser som har fått del av statsbidragen ägs av kommunala bostadsbolag. Några av dem ger intäkter i form av hyra från föreningar eller förvaltningar. En del har kommit att representera större ekonomiska värden.

Flertalet mötesplatser disponeras av föreningar. I Rinkeby, Husby och Eriksbo har alla boende i området tillgång till lokalerna i egenskap av hyresgäster. De boende hyr lokaler till fester eller deltar i verksamheter. Ansvar vilar på lokala hyresgästföreningar. De lokala hyresgästföreningarna i Rinkeby och Husby hyr i

sin tur ut lokaler till föreningar. I Eriksbo är det pensionärer som träffades genom boendeserviceprojektet som håller i verksamheterna.

De övriga mötesplatserna, som föreningar ansvarar för, har de boende inte lika direkt tillgång till. Vid utescenen och vita huset på Rosengård upphörde verksamheten 1994 och mötesplatsen står idag närmast oanvänd. Musikens hus används flitigt men inte av boende i området. Det är föreningslokaler precis som Folkets hus i Biskopsgården. Det senare har rum som hyrs av olika föreningar men även av boende för privata arrangemang. Gårdstenshuset var tänkt att inrymma föreningsverksamhet, men där finns i stort sett bara kommunala verksamheter.

Det finns även mötesplatser som hela tiden har varit tänkta för kommunala verksamheter. Det gäller till exempel parklekens hus i Hammarkullen och Allhuset på Fjädermolnsgatan. Nedläggningar eller förändringar har därmed varit frågor för ansvariga tjänstemän och politiker.

En tredje typ av mötesplats är de förnyade gårdarna. De förutsätter ingen egentlig verksamhet - mer ett tilltalande utseende och en funktion som gör att de boende ser en anledning att befinna sig där. Klimatet begränsar dock intresset till den varmare årstiden. I Eriksbo ansvarar de boende själva, och genom EKF, för skötsel och eventuell verksamhet. På en del av gårdarna i Husby tar de boende ansvar för viss skötsel. Det finns dock inget avtal om detta, utan det är snarare en reaktion på den upplevda bristen på intresse från Svenska Bostäder. På gårdarna i Örtagård finns husvärdar som formellt fått ansvar för gårdsmiljön av MKB.

4. Processer och aktörer

Det här kapitlet handlar om tillkomsten av mötesplatserna som fysiska platser. Det svarar på frågor om vilka som initierade och vilka som deltog i planering och färdigställande av de mötesplatser som fått förnyelse- eller boendeservicebidrag. I samband med detta behandlas de boendes inflytande över processen och resultatet.

Samtliga mötesplatser tillkom som delar av större förnyelseprogram i de aktuella förorterna. Det innebär att de mötesplatser vi studerat ingår i en väv av olika åtgärder och delprojekt, som ibland varit svåra att skilja från varandra. Programmen innehöll fysisk upprustning av byggnader och utemiljö men även satsningar på olika sociala projekt. I de allra flesta fall föregicks besluten att starta förnyelseprocesserna av att boende försökt få gehör för sina krav på att "något måste göras". Ett vanligt klagomål var eftersatt underhåll. På några håll uttryckte föreningar också behov av möteslokaler.

En utvärdering av förnyelseprogrammen i sin helhet låter sig inte göras inom denna studie. De bildar enbart bakgrund till historierna om mötesplatsernas tillblivelser.

Initiativ och driv

Initiativen till flertalet av de mötesplatser vi studerat kom från centralt placerade tjänstemän i bostadsbolag, kommunala förvaltningar och i hyresgästföreningen, men ursprungen går många gånger att härleda till grupper av föreningsaktiva som länge arbetat för att få möteslokaler. Initiativen hörde i flera fall samman med att bostadsbolagen hade lokaler som behövde byta funktion, förändras eller flyttas. Det behövdes alltså mer än bara efterfrågan från föreningar. Ibland togs initiativ till mötesplatser utan att de tilltänkta brukarna efterfrågat dem. Ett par mötesplatser tillkom på initiativ från grupper av boende som sedan även fortsättningsvis var drivande.

Huset i Rinkeby, Folkets hus och Allhuset i Biskopsgården och Gårdstenshuset kan alla sägas ha tillkommit genom tjänstemän som tagit initiativ och drivit idén om en mötesplats. Likaså flytten av parklekens hus i Hammarkullen. Dessa initiativ var dock grundade i efterfrågan från föreningar eller hyresgäster.

I Rinkeby kom initiativet till det som sedan kom att bli Hyresgästernas hus från en ombudsman på hyresgästföreningen. Han ansåg att det fanns ett behov av en lokal där de boende kunde samlas för att diskutera ombyggnaden av Familjebostädens bestånd. Det resulterade i att hyresgästerna fick tillgång till en tvårumslägenhet. Därefter gjordes en enkät bland de boende med frågan om man önskade ett hus där "alla, oavsett ålder eller nationalitet kan träffas och arbeta". Av de 134 svarande var 115 positiva till förslaget. Från hyresgästföreningens ombudsman kom sedan förslaget att de lokala hyresgästföreningarna i Familjebostädens område skulle lämna sina källarlokalerna för att kunna skapa ett större hus än man först tänkt.

Folkets hus vid Vårväderstorget i Södra Biskopsgården tillkom på initiativ av marknadschefen på bostadsbolaget. I samband med förnyelsen av

Vårväderstorget blev det lokaler lediga. Marknadschefen tog då kontakt med den eldsjäl som i tio års tid arbetat för att få till stånd ett Folkets hus.

Allhuset på Fjädermolnsgatan tillkom som en del av ett samarbetsprojekt mellan socialförvaltningen i Biskopsgården och Göteborgshem (sedermera Poseidon) för att förbättra situationen i området. En projektsamordnare tillsattes som bland annat delade ut arbetsböcker till de boende i området. En av de ansvariga menade att idén till Allhuset kom från den brist på fritidssysselsättningar och verksamheter i området som kom till uttryck i böckerna. Böckerna har vi dock inte haft tillgång till. Enligt Olsson (1989) fanns redan inledningsvis ett förslag om en öppen förskola med andra verksamheter knutna till denna. En chef inom barnomsorgen drev frågan.

I Gårdsten förde några finska föreningar i mitten av 1980-talet fram önskemål om ett kulturhus. Svårigheterna att finansiera det gjorde att det lades på is. Planerna aktualiserades igen 1987 av en tjänsteman på fritidsförvaltningen. En förnyelse av Gårdsten planerades och Bostadsbolaget blev intresserat av att omvandla ett ungarshotell i centrum till ett föreningshus. Bolaget hade också intresse av att samla föreningarna i ett hus för att på så vis få tillgång till de lägenheter som föreningarna disponerade, eftersom det rådde bostadsbrist. I samband med bildandet av stadsdelsnämnder 1989 tog Gunnareds stadsdelsnämnd initiativ till att flytta in sin verksamhet i huset.

I Hammarkullen var det en fritidssekreterare som stod bakom mötesplatsernas tillkomst, liksom flertalet andra projekt i området. Enligt denne kom initiativet till att flytta parklekstugan från anställda och föräldrar knutna till verksamheten. Den var avskuren från den övriga parken av en trafikerad gångväg. Men det var också ett annat av fritidssekreterarens projekt, byggandet av Folkets hus, som gjorde flytten nödvändig. Parkstugan stod i vägen och flyttades innan förnyelsebidraget söktes.

Initiativen till gårdsförnyelserna i Husby och Eriksbo togs sedan de boende en längre tid påtalat behovet av upprustningarna av den yttre miljön. I Husby skedde gårdsupprustningen på initiativ av Svenska Bostäder och var en del av det program som fastställts i samråd med företrädare för bland annat hyresgästföreningen och en grupp lokala politiker.

I två andra fall kom initiativen också från tjänstemän, men de grundades inte i någon uttalad efterfrågan från de tilltänkta brukarna.

Svenska Bostäder i Husby tog också initiativ till att bygga om de oanvända gårdshusen till träfflokaler. Det var en åtgärd som redan var bestämd när man startade de gårdsvisa samråden och som de boende varken efterfrågat eller kunde invända mot.

Musikens hus i Hammarkullen tillkom också på initiativ från fritidsförvaltningen. Ett omfattande musikarbete i området hade burit frukt och det ansågs behövas fler lokaler för musikgrupperna i den musikförening som bildats av en fritidsledare några år tidigare.

I två av bostadsområdena finns projekt som initierats och drivits enbart av boende.

Förnyelsen av gårdarna i Eriksbo skedde på initiativ av aktiva i Eriksbo Kooperativa Förening (EKF), vars styrelse även tog initiativ till boendeserviceprojektet. Redan under planeringen av förnyelseprojektet diskuterades möjligheterna att skapa en samlingslokal i området, men det var först genom det senare projektet som detta blev verklighet. En vävstuga iordningställdes i ett skyddsrum på initiativ av en av de boende som behövde plats att ställa upp sin vävstol. Ytterligare en källarlokal intill fritidsgården blev genom EKF en mötesplats för främst pensionärerna.

Initiativet till att rusta upp det så kallade vita huset och utescenen i Örtagård kom från en grupp boende som hade träffats vid månadsdanserna i Folkets hus.

Sammanfattningsvis kom initiativet till de mötesplatser vi studerat i flertalet fall från bostadsbolag och kommunala förvaltningar. Undantag är Eriksbo, där initiativet inte bara till mötesplatserna utan hela förnyelse- och boendeserviceprojekten kom från boende, och Örtagård, där en grupp boende önskade förbättringar av en befintlig mötesplats. I Rinkeby kom initiativet till mötesplatsen från företrädare för de boende. Initiativ till mötesplatserna togs i samband med att man planerade större förnyelseprojekt i de aktuella områdena.

Inflytande och förankring

Även om initiativen till flera av mötesplatserna kan härledas ur önskemål från boende så innebar deras inordning i större förnyelseprogram att planeringen av dem huvudsakligen sköttes av bostadsbolagen i samarbete med social- och fritidsförvaltningar och ibland föreningsliv. Först i samband med att planerna konkretiserades och bidrag söktes tilldelades de boende som grupp en roll i processen, vilket då kan antas vara en följd av bidragsvillkoren. Med undantag för de föreningsaktiva var de boendes inflytande i planeringen av mötesplatserna i de flesta fall litet.

En eller ett par representanter för hyresgästföreningens kontaktkommittéer, nuvarande lokala hyresgästföreningar, deltog i planeringen av samtliga mötesplatser. De fick ofta representera hela boendekollektivet.

I Rinkeby, Gårdsten, Hammarkullen, Eriksbo och på Fjädermolnsgatan delades det ut arbetsböcker i samband med förnyelseprojekten, men några frågor om de mötesplatser för vilka man fick statsbidrag ställdes inte i dessa. När mötesplatserna nämns är det närmast informativt, för att förankra ett beslut. Det var dock vanligt att de inblandade hänvisade till arbetsböckerna som svar på frågan om de boendes medverkan.

Gårdsvisa samråd med de boende användes i Husby och Eriksbo när det gällde utformningen av utemiljön. Trots att EKF i Eriksbo arbetat med planer för gårdsförnyelse i flera omgångar användes inte dessa vid gårdsförnyelsen. Istället skedde planeringen så att de boende gårdsvis fick komma med synpunkter på nya arkitektförslag. I Gårdsten hölls fyra stormöten med totalt ett fyrtiotal deltagare innan man beslöt att projektera huset.

Det vanligaste var att bostadsbolagen planerade mötesplatserna i samarbete med kommunala förvaltningar. I Göteborgsprojekten - Biskopsgårdens Folkets hus, Allhuset på Fjädermolnsgatan, Gårdsten och Hammarkullen - var social- och fritidsförvaltningarna och sedermera stadsdelsförvaltningarna mycket aktiva.

I Biskopsgården planerades Folkets hus av Bostadsbolaget i samarbete med föreningarna i den nybildade folketshusföreningen. Även fritids- och socialförvaltningarna i Biskopsgården deltog aktivt. De boende, som grupp, var inte inblandade alls i tillkomsten. Enligt underlaget till bidragsansökan var endast åtta företrädare för de 36 föreningarna med andelar i Folkets hus direkt delaktiga i planeringen. Enligt företrädare för Bostadsbolaget var de boendes deltagande begränsat till i stort sett en enda person:

”Vi hade ju ständiga möten och vi engagerade då - om du talar om de boende - en kvinna som var väldigt drivande i många frågor vad gäller hyresgäster. Vi hade med henne på möten och fick synpunkter. Hon är fortfarande mycket engagerad i området.”

”Vad representerade hon? Den lokala hyresgästföreningen?”

”Det fanns en hyresgästintresseförening härute, där hon plus en ytterligare var ganska engagerade.”

Att nästan inga boende deltog kan förklaras med att frågan om boendeflyttande inte hade varit aktuell tidigare i processen. Folketshusföreningen hade först sökt kommunala bidrag till ombyggnaden men fått avslag. Som sista utväg återstod att söka förnyelsebidrag - då bidrog kommunen med sin andel. Bidraget beviljades i ett sent stadium och planeringen av huset var då avslutad.

Planeringen av Allhuset på Fjädermolnsgatan var en fråga för socialförvaltningen och bostadsbolaget som förde diskussioner med bland annat fritidsförvaltningen, barnomsorgen och fältassistenter, enligt Olsson (1989). Då projektet inte beviljades förnyelsebidrag var inte heller boinflyttande ett formellt krav.

Planeringen av mötesplatserna i Hammarkullen sköttes huvudsakligen av den tjänsteman på fritidsförvaltningen som sedan övergick till att bli projektledare. Som på flera andra håll var de förnyelsebidragsfinansierade åtgärderna sammanflätade med andra projekt och det är svårt att särskilja de olika planeringsprocesserna. Generellt kan man säga att de boende som grupp hade ett mycket begränsat inflytande över mötesplatserna i Hammarkullen. Det delades visserligen ut arbetsböcker till hyresgäster, men de bidragsbeviljade mötesplatserna kunde de inte lämna synpunkter på. Om parklekshuset sades att det redan höll på att flyttas. Musikens hus nämndes inte. Medlemmar i musikföreningen deltog dock vid planeringen av det:

”Vi var med när ritningarna gjordes och hade lite önskemål om hur det skulle se ut där nere.”

I Gårdsten var det främst tjänstemännen på fritidsförvaltningen och Bostadsbolaget som var aktiva i planeringen men även några föreningar: Gårdstensverkstan, två finska idrottsföreningar och den lokala hyresgästföreningen. En tjänsteman i stadsdelsförvaltningen beskrev tillkomsten så här:

”Men det jag tror är att detta huset var inte gårdstensbornas hus. Det var alltigenom tjänstemännen som satt och planerade.”

Fritidsförvaltningen och de fyra föreningarna stod också bakom den arbetsbok som delades ut till föreningar och förvaltningar i området inför planeringen av huset. I boken ställdes ett par frågor om villkoren för föreningsverksamheten,

men lokalbehov och framtida verksamhet togs inte upp, däremot önskemålen om att huset skulle bli en mötesplats med teaterlokal och kafé. En andra arbetsbok delades sedan ut till Bostadsbolagets hyresgäster i Gårdsten, men den ställde inte några nya frågor utan redovisade bara föreningarnas svar på den första boken.

I Husby bestämde Svenska Bostäder hur gårdshusen skulle byggas om. De fick enhetlig form och färg. De boende deltog i planeringen av husens inre. De fick svara för att sätta upp levererade paneler och tapetsera. Några hus blev annorlunda på grund av att hyresgästerna redan tidigare gett dem olika funktioner eller, som i ett fall, begärt en bastu. På vissa gårdar behövde hyresgästerna mer hjälp för att komma igång och husen ställdes i ordning av bostadsföretaget. Det finns också gårdar där intresset varit så lågt att husen fortfarande står tomma med panelerna i en trave på golvet. Intresset från hyresgästerna - och därmed inflytandet - varierade alltså betydligt.

Hyresgästernas hus i Rinkeby och vita husets utescen i Örtagård var mötesplatser som huvudsakligen planerades av boende. Huset i Rinkeby planerades av de aktiva i kontaktkommittéerna tillsammans med en ombudsman från hyresgästföreningen. I Örtagård skedde planeringen i samråd mellan bostadsföretaget MKB och aktiva som höll i verksamheterna vid utescenen.

Boendeserviceprojektet i Eriksbo är det ständiga undantaget, eftersom en grupp boende var ensamma om att driva projektet. Projektet planerades av en projektgrupp inom EKF:s styrelse. I samarbete med de aktiva pensionärerna ställdes mötesplatsen i fritidsgården och vävstugan i ordning.

Sammantaget har planeringen av mötesplatserna gjorts av bostadsföretagen tillsammans med kommunala förvaltningar, föreningar och någon grupp boende. Det saknas alltså ett inflytande från de boende i allmänhet i planeringen av de mötesplatser som vi studerat.

Kursändringar och kollisioner

Om planeringsfasen kan sägas karaktäriseras av öppnade möjligheter och inflytande för de inblandade, blir de intressekonflikter som uppkom i flera fall desto tydligare när man kommer till själva genomförandet. Det hör ofta samman med ändringar av de ursprungliga planerna. Att planer ändras är inte så förvånansvärt, eftersom det handlar om processer som pågått under flera års tid. Nya faktorer som dykt upp, tidsbrist eller ekonomiska trångmål ledde till nödvändiga förändringar. I några fall innebar byten av aktörer att de ursprungliga planerna glömdes bort. I andra fall var det dolda konflikter som synliggjordes först när resultatet började framträda.

I Södra Biskopsgården, Hammarkullen och Örtagård förefaller det som om planering och genomförande av mötesplatserna skedde friktionsfritt.

Motsatsen gäller i Rinkeby, där de konflikter som uppstod under genomförandet fortfarande tar kraft från själva verksamheten. Även om Familjebostäder i Rinkeby accepterade husförslaget var de ovilliga att låta uppföra det innan ombyggnaden av bostadshusen var färdig. Först skulle det inte gå att uppföra huset på den anvisade parkeringsplatsen, eftersom det krävde en ändring i detaljplanen. När så hyresgästföreningens ansökan om ändring beviljades, menade Familjebostäder att huset skulle kunna komma i vägen för

byggprocessen och borde uppföras när allt var färdigt. Regeringsskiftet efter valet 1991 innebar dock att genomförandet kom igång, eftersom det då sattes ett slutdatum för utbetalningar av förnyelsebidrag. Åtgärderna skulle vara genomförda senast sista december 1992. För att inte förlora pengarna bestämdes att Hyresgästernas hus skulle inrymmas i ett befintligt, före detta daghem. Det innebar i sin tur att man fick ett hus som var 400 kvadratmeter större än det hus man planerat. Till form och innehåll skilde det sig mycket från den öppna byggnad som ritats för ändamålet.

Det färdiga stadsdelshuset i Gårdsten visade sig inte heller bli det som ursprungligen planerades. Under processens gång hade planeringen av huset gått från de föreningar som ursprungligen förde fram förslaget till att bli ett projekt som förverkligades av bostadsbolaget och den nybildade stadsdelsnämnden. Det kom också huvudsakligen att bli ett hus för de senares behov. Föreningarna fick ett våningsplan med 14 små rum som de kunde använda som kontorslokaler, samt möteslokaler. Det är inte möjligt att utifrån arbetsböckerna säga om detta överensstämde med föreningarnas önskemål, eftersom det inte frågades efter mer specifika utrymmesbehov. Av intervjuerna med de aktiva förstår man att föreningarna önskade bedriva verksamhet i huset, vilket sedan inte stämde överens vare sig med lokaler eller husets organisation. Via de kanaler som var öppna för föreningarna kunde de inte påverka det slutgiltiga resultatet.

I två gårdsförnyelser som vi tittat på - Eriksbo och Husby - har vi sett att de boende inledningsvis blev lovade ett stort inflytande över gårdsutformningen. I Örtagård utlovades inget sådant. Där bjöds de boende inte in till gårdsvisa samråd om gårdsutformningen.

I Eriksbo satt de boende tillsammans med arkitekten och beslutade om gårdarnas utformning, men det färdiga resultatet skilde sig från vad de boende ansåg att de beslutat om.

”De önskemål om växter och utformningar som fanns från hyresgästernas sida, dom blev lite felplacerade. Det var inte så lyckat, så då fick hyresgästerna själva ta itu med detta och då hade vi gårdsmöte. Dom fick ju utforma sina gårdar och det man planterade. Även vi från Familjebostäder gick ut på lördagarna och var behjälpliga.”

Vissa åtgärder vidtogs på andra gårdar än där de som önskat dem bodde. Detta ledde till besvikelse hos många boende.

I Husby gick gårdsförnyelsen till på liknande sätt. Inledningsvis fick de boende veta att de kunde få i princip allt de önskade.

”Sen, jag vet inte vem som bestämde att dom skulle ha en sån här gårdsarkitekt som gjorde om totalt. Helt kaputt! Ingenting utav det som vi diskuterat i över fyra timmar kom! (...) jamenar, dom behöver ju inte gå ut till oss hyresgäster och be att vi ställer upp. För vi ställer upp gratis och sen så kör dom över oss ändå - med traktor! Så det spelar ingen roll vad vi säger.” (Ordförande i lokal hyresgästförening)

Hur kom det sig att de boende i Eriksbo och Husby inte kunde få igenom sina önskemål? En förklaring kan man kanske finna i kollisionen mellan de olika aktörernas synsätt. En av de ansvariga på Svenska Bostäder i Husby beskrev sitt ansvar så här:

”Att det skulle vara professionellt utfört. Att vi hade arkitekter, och att vi gjorde det riktigt. (...) För vi ville ju driva det rationellt och gärna så att vi kunde gå i en viss ordning. Och framförallt att vi kunde få ut dom här bidragen under den tid som var stipulerad. Det kommer jag ihåg var viktigt.”

Några av dem som deltog i Eriksbo ansåg att arkitekten nickat jakande, men sedan inte ändrat planen i enlighet med de boendes önskemål. Projektledaren i Husby beskrev situationen så här:

”Inledningsvis så kopplades det in tjusiga landskapsarkitekter och sånt där också. Som kostar mycket pengar och som... Jag upplevde det som en konflikt mellan dom här experterna och dom boende.”

Att använda sig av landskapsarkitekter är ett tecken på professionalitet. Och för arkitekter kan det kanske vara svårt att kompromissa bort sitt yrkeskunnande, eftersom man vill lämna efter sig en så bra miljö som möjligt. Ytterligare ett hinder är att upphandling från entreprenörer sker enligt en bestämd form. När planerna för en gård väl lagts fast går de inte att förändra utan stora kostnadsökningar. När ett uppdrag lämnats över förlorar också både bostadsbolag och hyresgäster kontroll, och det kan bli fel som i Eriksbo.

Sammantaget visar det här på en bekymmersam diskrepans mellan inbjudan till boende att delta och det sätt som allt sedan genomförs på. I samråd och arbetsböcker frågas efter saker som de boende ändå inte kan påverka. Det innebär att besvikelsen blir stor bland dem som engagerat sig när resultatet sedan visar sig. Kanske fanns det inledningsvis en uppriktig vilja att ge de boende inflytande, men av slutresultaten att döma kom det andra hänsyn emellan. Det är också tydligt att bolagets roll som bidragsmottagare ger dem ett övertag vid uppkomna intressekonflikter.

I hamn?

När projekten slutligen officiellt kommit i hamn, det vill säga mötesplatserna blivit färdigställda och allt högtidligen invigt, fortsatte arbetet för dem som skulle ansvara för användningen. Att ställa iordning en mötesplats kan visserligen vara ett mål i sig, men det förutsätts också att det ska ske något där - att det finns verksamhet som gör att människor söker sig dit.

De föreningar och boende som kom att disponera mötesplatserna deltog i delar av planeringen, men som vi sett var det tjänstemän i bostadsbolag och förvaltningar som fattade de mer övergripande besluten. I flera fall har detta kommit att påverka inriktningen av verksamheterna. Efter färdigställandet har konflikter om ansvar och inflytande fortsatt i en del fall, medan det i andra tvärtom saknas människor som vill ta ansvar för mötesplatserna.

Innan vi går över till kapitel 5, som handlar om förutsättningar för verksamheterna - i förlängningen att mötesplatserna ska fortsätta vara mötesplatser - ska vi se närmare på vilka aktörerna egentligen var och deras roller i processerna. Detta avsnitt kan ses som en summering av kapitlet.

En närmare titt på rollbesättningen

Som vi sett finns de en mängd olika aktörer som varit aktiva under processerna. Man kan dela in dem i grupper: bostadsbolag, förvaltningar, föreningar och boende. Dessa kan sägas ha haft olika roller: bostadsbolagens roll var huvudsakligen som byggherre, förvaltningar och föreningar deltog som hyresgäster av lokalerna och de boende som deltagare i verksamheter i lokalerna. Man kan också konstatera att inflytandet över processen avtog successivt så att byggherren hade störst inflytande och de boende som grupp minst.

Det finns också ett antal möjliga aktörer som inte har deltagit i processerna. Exempelvis har det varit mycket få invandrare som varit aktiva bland de boende.

Bostadsföretagen

Rollen som bidragsmottagare och byggherre i förnyelsebidragsprojekten, och som fastighetsägare i boendeserviceprojektet på Fjädermolnsgatan, tillförsäkrade bostadsbolagen ett stort inflytande. Huset i Rinkeby, Folkets hus i Biskopsgården och Gårdstenshuset var visserligen önskemål från en eller flera föreningar i området, men de slutgiltiga resultaten kontrollerades av bostadsbolagen, eftersom mötesplatserna lokaliserades till deras hus. I Husby var kvartersstugorna ett resultat av bostadsbolagets önskan om att finna ny användning för överblivna lokaler och inte ett önskemål från de tilltänkta brukarna. Styrkeförhållandet mellan aktörerna var ojämnt även av andra orsaker. Där de boende deltagit på sin fritid och med begränsade resurser så har tjänstemännen i bolag och förvaltningar kunnat ägna sig åt projekten på heltid.

Staten

Staten inrättade bidragen för att stödja vissa förändringar men satte i och med det också ramar för projekten. Riksdagen beslutade att införa bidragen, och regeringen utfärdade de förordningar som reglerade fördelningen av dem. Bostadsstyrelsen, Boverket och boendeservice delegationen tog ställning till enskilda ansökningar om bidrag och svarade därmed för att villkoren i förordningarna uppfylldes.

Kommunerna

Kommunerna representerades främst av sina bostadsbolag, men även enskilda politiker och förvaltningar var inblandade i projekten. För att få förnyelsebidrag krävdes också kommunpolitikernas samtycke, eftersom kommunerna skulle bidra med en fjärdedel av projektmedlen. De kommunala förvaltningarna kom i flera fall att få rollen som hyresgäst. I Göteborg var kommunala tjänstemän på områdesnivå drivande i projekten.

De boende och de föreningsaktiva

De boende som grupp hade inte något större inflytande över tillkomsten av mötesplatserna, trots att deras roll i de flesta fall varit som tilltänkta brukare. Vid två av gårdsförnyelserna deltog de visserligen i planeringen genom gårdsvisa samråd, men resultatet visade sig sedan bli ett annat än vad man beslutat om. I flera projekt hänvisade aktiva till arbetsböcker eller enkäter som delades ut till boende, men dessa har snarast haft syftet att förankra beslut än att ställa frågor om behovet av en mötesplats. De boendes roll var då att ge legitimitet till redan fattade beslut.

Det hindrar inte att grupper av föreningsaktiva bland de boende haft ett visst inflytande över mötesplatsernas tillkomst. Särskilt gäller det aktiva i lokala

hyresgästföreningar som deltagit i samtliga projekt. De fick ibland representera samtliga boende. Andra aktiva var oftast föreningsaktiva i folkrörelser som ABF, PRO och Unga Örnar. Det finns också anställda i föreningar som deltagit. De har då haft rollen som företrädare för boende, även när de inte själva inte har bott i området. Föreningar och grupper av boende har i några fall framfört önskemål om mötesplatser som sedan fångats upp av de tjänstemän som tog initiativen. Föreningarna har då fått rollen som hyresgäster.

När man kallat till samrådsmöten gårdsvis eller använt arbetsboken var det inte så stor del av befolkningarna som deltog. Svarsfrekvensen på arbetsböckerna låg runt 30 procent. Man ska dock vara medveten om att en del påverkade och höll sig informerade genom släktingar och grannar, även om de själva inte ville delta direkt.

Formellt har de boende rätt till inflytande över de mötesplatser som finansierades med förnyelsebidrag även sedan projekten avslutats. Förvaltningen omfattas av de föreskrivna avtalen mellan bostadsbolag och boende. Det är egentligen bara i Rinkeby, Husby och Eriksbo som man kan säga att detta uppfyllts genom det inflytande de boende formellt har i de lokala hyresgästföreningarna. I Folkets hus i Biskopsgården finns lokala hyresgästföreningar representerade som andelsägare. I Örtagård hade en grupp boende ansvar och därmed inflytande över det vita huset fram till dess verksamheten där lades ner.

Generellt fanns ytterst få invandrare bland de aktiva. Ett undantag är Gårdsten där de finska föreningarna kom med idén om att samla sina krafter i ett hus. Invandrare som grupp fanns dock med som objekt för vilkas behov man planerade lokaler och verksamheter.

I intervjuerna märks ett "vi och dom"-tänkande främst från de föreningsaktivas sida. Man talar om att mobilisera de boende, även då man själv ingår i den gruppen. Det blir särskilt tydligt när svenskar organiserar verksamhet för invandrare:

"Att invandrarna inte kommer till oss annat än när det är problem, det kan vi inte göra nånting åt. Vi vill att dom ska komma till oss och engagera sig i verksamheten." (Svenska, ordförande i lokal hyresgästförening)

"Och ordnar vi nånting här så kommer dom flesta, då menar jag dom här stammisarna vi har. Men jag känner att för dom människorna fyller man ju en social funktion." (Svenska, ansvarig för verksamhet)

"Men det är svårt att aktivera dom. Dom vill inte göra nånting. Det är likadant överallt, det är inte bara inom PRO." (Aktiv svenska)

Främst under 70- och början av 80-talet flyttade människor av delvis ideologiska skäl till de här förorterna för att starta verksamheter.

"Det var ju så här att det fanns många progressiva människor som flyttade dit, för att flytta ut till folket. Alla vänstergrupper som finns över huvudtaget bildade celler och gick ut och propagerade. Religiösa grupper med flera. Då var det en väldigt aktivitet." (Hammarkullen)

Några har stannat kvar och är fortfarande aktiva. De bildar ofta den kärna av svenskar som driver projekt och verksamheter. Men några av dem som flyttat fortsätter ändå att vara aktiva i den förort där de en gång bodde.

5. Pengar och engagemang

I föregående kapitel har vi sett hur mötesplatserna utvecklats från idéer och visioner till nuvarande lokaler och verksamheter. De flesta projekten förändrades under tidens gång. Tre mötesplatser är inte längre i bruk: Allhuset på Fjädermolnsgatan, Gårdstenshuset och vita huset i Örtagård. Det ger anledning att fundera över de förutsättningar för mötesplatserna som fanns, som förändrades eller som kanske aldrig funnits.

Kapitlet börjar med en analys av varför de tre mötesplatserna inte längre används på det sätt som motiverade bidragen. Därefter diskuteras de olika förutsättningarna mer ingående.

Det räcker inte att bara tillskapa en mötesplats, det måste också skapas förutsättningar för att platsen ska tas i bruk. Vi tycker oss ana ett något utopiskt förhållningssätt främst vid iordningställandet av lokaler: bara mötesplatsen finns där så kommer människor att ta den i besittning och verksamheten därmed att fungera av sig själv. Erfarenheterna från den här studien visar att så inte är fallet. Vi menar oss kunna urskilja några grundläggande förutsättningar för att mötesplatser och verksamheter ska bestå:

Det måste finnas ett behov av mötesplatsen bland föreningarna eller dem som bor i området. De lokaler som skapas måste överensstämma med brukarnas behov. Det krävs pengar för att driva verksamheter och underhålla hus och gårdar. Dessutom behövs det ett stort mått av stöd till, och engagemang från, dem som håller i verksamheterna.

Nedlagda mötesplatser

För att visa på de förutsättningar som vi menar är väsentliga för att mötesplatserna ska användas kommer vi att inledningsvis beskriva de tre fall där mötesplatserna inte längre används på det sätt som motiverade bidragen.

På Fjädermolnsgatan kan man säga att behov saknas hos nuvarande befolkning. I Gårdsten handlar mycket om att lokalerna inte stämde överens med föreningarnas behov, samtidigt som kommunala nedskärningar gjorde att föreningarna fick mindre stöd till verksamhet och lokaler. Vid utescenen och vita huset i Örtagård har verksamheten lagts ner, eftersom ingen annan var beredd att ta över när den eldsjäl som tidigare hade ansvaret flyttade.

Allhuset på Fjädermolnsgatan

På Fjädermolnsgatan skedde en omfattande ombyggnad, så kallad "turn-around", i samband med att boendeserviceprojektet avslutades och befolkningen byttes ut.

Allhuset var en av tre åtgärder för att förbättra området. De två andra satsningarna var att motverka grannstörningar och att göra en mindre upprustning av hus och gårdar utifrån det som kommit fram i arbetsböckerna. Det senare kom att få stor betydelse även för Allrummets verksamhet.

I inledningsskedet ändrade det kommunalägda Göteborgshem inriktning och ombildades till Poseidon. Det "nya" företaget försökte sedan driva fram en

betydligt mer omfattande ombyggnad än vad som stod i det åtgärdsprogram som parterna enats om, vilket vållade starka protester från de boende. I flera år gjordes inget åt bostäderna i väntan på ombyggnaden. Så småningom accepterade kontaktkommittén ett ombyggnadsförslag, i vilket ingick ett förmånligt avtal om hyresrabatter för de kvarboende. Turbulensen före och i samband med ombyggnaden fick många av de ursprungliga hyresgästerna att lämna området. Poseidon betalade även hyresgästers flytt från området - men inte tillbaka. De nya som flyttade in fick bo på tillfälliga saneringskontrakt. Slutligen var det bara elva hyresgäster som kom att använda sig av hyresrabatten. Detta påverkade naturligtvis verksamheten i Allhuset som på slutet kom att inrikta sig på flyktningfamiljer med korttidskontrakt.

När projektiden var slut påbörjades så "turn-around"-projektet och Allhuset revs. Poseidons områdeskontor byggdes på platsen. 1993 stod det "nya" området Karlaplatsen färdigt. Stadsdelsnämnden ansåg inte att det fanns behov av ett nytt allhus, eftersom befolkningen bytts ut.

Det var den bedömning som gjordes efter ombyggnaden. Verksamheten planerades främst för de tre år som kunde finansieras med boendeservicebidraget.

Gårdstenshuset

Det finns ett flertal orsaker till att Gårdstenshuset inte har blivit den mötesplats som ursprungligen planerades. Framför allt verkar det ha funnits utrymme för olika föreställningar om hur huset skulle fungera. I arbetsboken fanns tankar om att det skulle vara en samlingsplats för de boende och en möjlighet att förena krafterna hos föreningarna. En del tjänstemän förutsatte att det skulle vara kontorslokaler för föreningarna. Andra inblandade hade uppfattningen att det skulle bedrivas föreningsverksamhet i lokalerna. Inte heller var de ekonomiska förutsättningarna klarlagda.

De här oklarheterna blev inte synliga förrän lokalerna togs i bruk.

Kommunikationen mellan de inblandade förvaltningarna, byggherren och föreningarna verkar inte ha fungerat på ett sätt som gjorde dem medvetna om förutsättningar och förväntningar. Under de nästan tio år som gick från initiativ till invigning hade en stor del av de inblandade - både personal och boende - bytt arbete eller flyttat, vilket kanske kan förklara den planlöshet som emellanåt skymtar fram.

Under planeringen av huset insåg man att föreningarna inte själva kunde bekosta ett helt hus och både Bostadsbolaget och Gunnareds stadsdelsnämnd var intresserade av att flytta in. När huset så stod klart fylldes föreningarnas lokaler snabbt och flera stod i kö.

"Då var det ett väldigt drag här i huset, precis när vi flyttade in här. 14 föreningar som hade sina verksamheter här med ungefär 10.000 medlemmar..." (Fritidsförvaltningen)

Inom ett år började föreningarna lämna huset. De flesta hittade andra lokaler, men några upphörde helt. Följande förhållanden nämns i intervjuerna som anledningar till varför föreningarna flyttade eller upphörde.

Lokalerna överensstämde inte med föreningarnas behov. Förhållanden som för små rum, slitage på grund av verksamheter, öppettiderna och hyrorna nämns. Som exempel kan nämnas att när fiskeklubben flyttade in delade de rum med en kontaktkommitté. Enligt en företrädare för föreningen fick de höra: "Ta först ett

litet rum, sen får ni ett större". Det skulle gå att slå ihop rum senare. Efter ett år var de tvungna att få tag på något annat och flyttade till nuvarande lokaler i kvarteret bredvid. De nya lokalerna är väl stora, men i de tidigare gick det inte att bedriva verksamhet. För alla möten var man tvungen att hyra större samlingsrum dit man fick bära material och sedan städa. Det blev flera timmars extra arbete varje vecka.

Några menade att intresset aldrig var stort från föreningarnas sida. Enligt stadsdelsförvaltningens områdeschef ville föreningarna ha stora möteslokaler, men samtidigt inte dela med andra föreningar:

"Föreningslokalerna var aldrig fulla. Och det var väl så att föreningarna upptäckte att det var inte så mycket administrativa lokaler dom behövde. Det var bara så att det var för att dom skulle ha sina kontor där. Det var ju små lokaler och det var inte det som dom hade så stort behov av, utan det var egentligen verksamhetslokaler dom behövde."

Husets olika funktioner kolliderade. Några intervjupersoner menade att det handlade om svårigheter att förena föreningarnas önskemål med förvaltningarnas. Föreningarna försökte sig på att ha verksamhet i huset:

"Det klagades. Ungarna sprang i korridoren - men det var ju deras korridorer! Dom inkräktade, dom här föreningsmedlemmarna inkräktade troligtvis på byråkratin."

Det var också ett bekymmer att socialtjänsten flyttade in i huset. Deras säkerhetsbestämmelser begränsade öppenheten, och föreningarna var tveksamma till att blanda barnverksamhet med socialtjänstens klienter.

"Tänk att ha deras klienter irrande omkring i föreningslokalerna!"

Föreningsverksamheten innebar att många rörde sig i huset och ett därmed ökande slitage. De kommunala verksamheterna krävde också högre säkerhet. Den öppenhet som tidigare var en grundidé försvann genom att huset låstes klockan nio. Då måste föreningarna ha avslutat all verksamhet och lämnat huset för att inte larmet skulle gå på.

Förändrade hyror och nya avgifter gjorde att det blev dyrt för föreningarna att behålla de små rummen. Att hyra extra samlingslokaler för alla möten gjorde det än kostsammare:

"Sen togs det ena efter det andra bort och då hänvisade folk till - Nej, det finns inga beslut på detta! (...) Det här med hyrorna, hyresformen och möteslokalen, det var en man som sa att det skulle kosta 50 kronor per timme. Det fanns inget beslut. Det visade sig senare, efter att alla föreningar hade flytt, att man kunde ha sluppit det. Man ville ha intäkter." (Fritidsförvaltningen)

"Men om jag ska säga det på ren svenska: för tjänstemännen var det deras hus. Det var deras hus mellan 9 till 5 - sen fanns inga pengar till resten." (Lokala hyresgästföreningen)

Kommunala besparingar ledde bland annat till att den verksamhet som var tänkt att bli husets samlingspunkt och flaggskepp - Gårdstensverkstan - inte längre finns kvar.

Verkstaden hade startats som ett forskningsprojekt 1977 av en grupp från Chalmers i samarbete med tre konsthantverkare. De kunde dock inte fullfölja den ursprungliga idén om självförsörjning genom att sälja sina produkter, utan de blev beroende av bidrag från bland andra kommunen. Man bildade en förening där deltagarna blev medlemmar. Under årens lopp flyttade verkstaden fyra gånger inom Gårdsten allt eftersom verksamheten utvecklades.

Gårdstensverkstan blev ett känt begrepp som bidrog till att ge en mer positiv klang åt hela området. När så Gårdstenshuset skulle fyllas bestämdes att de skulle flyttas dit. Lokaler iordningställdes speciellt för deras verksamheter. Enligt Bostadsbolagets projektledare var det en betydande del av de sammanlagda investeringarna. En av de kvinnor som då höll i verksamheten berättade:

”Sen flyttade vi då till det här huset 1991 och det blev vi mer eller mindre beordrade att göra för att vi skulle få kunna fortsätta. Vi flyttade in i november och i februari sa dom att dom skulle lägga ner verksamheten. Tanken var att vi skulle lägga ner det omedelbart, men vi fick det uppskjutet och vi fick en nedskärning. Första året 50 procent, andra 25.”

Detta fick till följd att man tvingades ändra inriktning på verksamheten. I samarbete med komvux i Angered utvecklades en pedagogisk verksamhet som gick ut på att blanda praktiskt arbete med svenskinläring. Parallellt med kurserna hade man fortfarande öppna verkstäder dit alla var välkomna. Men allt eftersom förvaltningarna fick bekymmer med ekonomin minskade deras intresse för att köpa in utbildning.

”Eftersom vi var fristående och inte förvaltning så kände dom sig som en konkurrent om pengarna.”

På sommaren 1996 upphörde Gårdstensverkstan helt med sin verksamhet. Både ekonomiska och personella resurser var då uttömda. Även om alla nu är måna om att berömma Gårdstensverkstan för dess arbete kunde ingen ge det stöd den behövde.

Vita huset och utescenen i Örtagård

Bristen på stöd går igen i den mötesplats som fick förnyelsebidrag i Örtagård. Verksamheten vid vita huset bedrevs helt ideellt med ekonomiskt stöd från bostadsföretaget, kulturstödsnämnden och hyresgästföreningen lokalt. Huvuddelen av medlen fick man dock genom bland annat kaffeservering och lotterier.

Huvudsakligen var det bara en person som höll i verksamheten:

”Jag la ner intensivt många timmar både vintertid med planering och kulturstödsnämnd och alltihopa. Plus ansvaret att ta hand om redovisning och allting.”

Kring sig hade han en liten grupp hyresgäster som hjälptes åt med program och verksamhet:

”Det var en festkommitté kan man säga. (...) Men det var ju samma grupp som alltid hade tillhört lokala hyresgästföreningen. Vi var ju ett gäng som var sammansvetsade.(...) Dom tolv var svenskar allihopa. Då bodde vi mer svenskar här än vi gör idag. Det är kolossalt många som har flyttat härifrån.”

Enligt eldsjälén fick MKB upp ögonen för verksamheten i senaste laget:

”Nån gång tvingade jag dom (MKB) att komma dit ner, bara för att dom skulle se det. Jag ville att dom skulle se hur mycket folk där var och vilket intresse där var. Dom har inte begripit det förrän dessa två åren när jag varit därifrån. För nu ligger det nere.”

När så den drivande personen flyttade från området fanns ingen som kände sig beredd att axla ansvaret:

”Jag börjar bli för gammal nu. Är man nästan 60 år tycker man att nu får nån annan försöka ta vid. Dom har ringt och dom har ringt - varför kan ingen ta hand om det och var har det tagit vägen? Dom begriper inte heller att det bara är en man som har hållit i alltihopa. Det är jag som har hållit i det under alla åren.”

När eldsjälén flyttade beslutade man att lägga ner verksamheten. Huset och scenen står kvar och väntar.

”Det blir ju så, om man inte har respons från andra att dom vill hjälpa till. Dom som har hjälpt till har ju också varit uppe i åren.”

sa en kvinna som bor i området. Hon och många andra saknar kvällarna vid utescenen:

”Där var mycket, mycket folk nästan jämt och mycket barn. (...) Nu när vi inte har haft det har man ju saknat det oerhört mycket. Nu är det ju tomt, precis som allt är dött härute.”

Sammantaget visar det på en situation där stödet omkring en eldsjäl var för dåligt för att någon annan skulle ge sig in på att ta över ansvaret.

Förutsättningar

På Fjädermolnsgatan saknas helt enkelt ett behov hos den nuvarande befolkningen. Det var den bedömning som stadsdelsnämnden gjorde efter den omfattande ombyggnaden, och som kan antas höra samman med de prioriteringar de tvingas göra av besparingsskäl.

Besparingar i stadsdelsnämnder kan ses som en viktig orsak till problemen även i Gårdsten. Man hade inte möjlighet att ge föreningarna det ekonomiska stöd som de behövde utan började istället ta betalt för möteslokalerna. I Gårdsten verkar inte mötesplatsen ha överensstämt särskilt bra med föreningarnas behov. I bägge fallen saknades också ett verkligt inflytande för brukarna - även om det på Fjädermolnsgatan blev mest akut i samband med ombyggnaden.

I Örtagård fanns både medel och lokaler som överensstämde med behovet. Men som i Gårdsten saknades stöd, även om det inte var ekonomin som var stötestenen. Där var nätverket kring verksamheten inte tillräckligt stort, och när den ansvarige flyttade var ingen annan beredd att ta över.

I alla tre fallen fanns dock ett behov av mötesplatser när de planerades. Dessa förutsättningar är viktiga även i de övriga projekt som vi tittat på.

Ekonomiska förutsättningar

”Vem tusan tänkte i mitten på 80-talet att det kunde bli en sån här enorm nedgång? Alla hjulen gick för fullt. Det var ingen som tänkte på nedskärningar.” (Gårdsten)

Ekonomiska överväganden har stort inflytande på hur mötesplatserna används. Det är inte konstigt med tanke på att de här bostadsområdena är särskilt utsatta för de vindar som blåser i samhället, och att de ekonomiska förutsättningarna har förändrats kraftigt under senare år.

De senaste årens omfattande nedskärningar och förändringar i kommunala verksamheter har påverkat användningen av mötesplatserna. De ekonomiska förutsättningarna för mötesplatserna idag är kärva. Det var dock sällan de inblandade räknade med sådana svårighet när projekten startade.

I ett par fall försöker bostadsbolagen att finansiera investeringar och drift med hyror, vilket begränsar vilka som har möjlighet att använda mötesplatserna.

Det är en sak att i ett inledningsskede få bidrag för att skapa ett hus eller förnya gårdar - men när man kommer till drift och underhåll finns sällan medel avsatta. Ett undantag är boendeserviceprojektet i Eriksbo, där man genom att vara restriktiv fick pengarna att räcka i flera år efter det egentliga projektets slut.

För bostadsbolagens företrädare framstår gårdsförnyelserna ibland som avslutade projekt som inte ska generera kostnader i framtiden. Det verkar finnas en underförstådd tanke att kostnaderna för underhåll ska minska efter upprustningen genom att de boende ska vårda det som bostadsbolaget gett dem. I själva verket är det så att nya växter, träd och buskar kräver mer omsorg. I Husby förbrukades huvuddelen av förnyelsebidragen på de första gårdarna, varför Svenska Bostäder blev tvungna att skjuta till medel som egentligen var avsedda för framtida underhåll. Detta kan antas vara en förklaring till att resultatet inte blivit särskilt bestående. I Eriksbo har hyresgästerna tagit hand om skötseln mer formellt och kostnaderna tas ut via hyran.

Många gånger förlitade sig de aktiva i planeringen på kommunala bidrag. Andra verkar inte över huvudtaget ha tänkt på framtida finansiering.

Hyresgästernas hus i Rinkeby klarar sig - om än knappt - tack vare de ansvarigas förmåga att leta upp bidrag till olika projekt. Projekten har blivit husets signatur:

”Det viktigaste som vi behöver är att några andra svenska institutioner kommer för att lyssna på våra projekt. Vi behöver pengar till varje projekt, för att kunna fixa mer och mer, bättre och bättre verksamheter och aktiviteter.” (Ansvarig för verksamhet)

Inledningsvis hade hyresgästföreningen också fått medel från civildepartementet för att bekosta en källare till det planerade huset. Pengarna överfördes till byggherren, Familjebostäder. När hyresgästerna istället fick ett befintligt hus med källare försökte de få tillbaka en del av pengarna, för att använda till ungdomsverksamhet. Det har inte gått. Det finns även en del andra ekonomiska oklarheter om vem som ska betala vad - vilket bäddat för konflikter. De ekonomiska bekymren tar kraft från verksamheten.

Kommunala nedskärningar har påverkat de mötesplatser vi studerat. I Hammarkullen har man upprepade gånger flyttat verksamheter och ändrat verksamheten i parkstugan, som nu innehåller en annan verksamhet än den som avsågs när huset flyttades. Parkleken var till sin karaktär en mycket öppen verksamhet, som trots att den egentligen vände sig till barn också attraherade många vuxna i området. Man ansvarade då också för annan verksamhet i parken som till exempel djurhuset. Därefter blev det en så kallad fritidsklubb med inskrivna barn, innan öppna förskolan flyttades dit.

”Lägger man ner en verksamhet och startar en annan verksamhet och så flyttar det stället, då får man statsbidrag på något konstigt sätt. Det blir en ny verksamhet. Det är ett sätt att täcka krisen. Man lägger ner en verksamhet och startar den på nytt, men kallar den för något annat. Det är väldigt mycket kringflyttande och nedläggningar. Det har gjort att många har flyttat härifrån. (...) Man splittrade barngrupper och flyttade runt dagisbarn och så. Det är inget som säger att verksamheterna blev sämre, men det skapar otrygghet. Det måste vara stabilitet i dom verksamheter som man har.” (Personal i Hammarkullen)

Flera av de intervjuade i Hammarkullen nämnde just kommunens nedskärningar som orsak till att många människor har flyttat därifrån de senaste åren.

I det här sammanhanget är det intressant att göra en jämförelse med Pannhuset i Biskopsgården. Projektet, som innebar att utöka fritidsgården Vårvinden, valdes ut av civildepartementet (så kallat plusprojekt). Ett villkor var ”att det finns garantier för att projektet inte upphör inom en överskådlig framtid” (Brännberg 1995). Kommunen var tvungen att garantera att verksamheten fortsatte genom att skriva ett tioårigt hyresavtal med Poseidon. Det är troligt att detta räddade Pannhuset när kommunen sparade och exempelvis lade ner den fritidsgård som fanns i Södra Biskopsgården. Projektet startade inte heller på grund av att någon av de aktiva hörde talas om att det fanns pengar till ett sådant projekt. Personalen såg att det fanns ett behov och en möjlighet när det pannhus som var sammanbyggt med fritidsgården blev tomt. I exempelvis Eriksbo var det istället så att EKF såg ett behov av att göra ett projekt för ensamstående mammor och ungdomar, men de blev tvungna att byta målgrupp till pensionärer, eftersom det var för dem som det fanns bidrag just då.

I de här bostadsområdena är fattigdom ett reellt problem. Det blir tydligt när förvaltningar drar ner på verksamheter. De ersätts inte, som kanske i andra stadsdelar, av att de boende börjar betala för sig i privata alternativ. Många har inte råd med en verksamhet som kostar pengar. Man gör också andra prioriteringar - sparar till återflytt till hemlandet eller skickar pengar till släktingar.

”Som besökare betalade du tio kronor per dag eller hundra kronor per termin därför att dom flesta av våra besökare hade inte råd att betala mera.

Besökarna kunde ju aldrig finansiera verksamheten - inte när den låg i Gårdsten. (...) Men i ett annat område hade man kunnat ta betalt på ett annat sätt. Det var trots allt en oerhört fantastisk verksamhet. Människor betalar 800 kronor för att gå på kurs en termin och det här var otroligt mycket mer än en kurs.” (Gårdstensverkstan)

Det finns små möjligheter för kommunerna att ta betalt för lokaler och service. Ofta subventionerar de istället mötesplatserna. Kostar lokaler för mycket står de tomma, eller töms, som i Gårdsten. Många föreningar i dessa områden saknar pengar på grund av att medlemmarna gör det.

Det innebär att exempelvis lokalerna i Musikens hus i Hammarkullen - som var tänkta för områdets ungdomar - hyrs av musikgrupper med medlemmar som inte bor där - även om några gjort det tidigare. Hammarkullens tonåringar har inte råd med de lokalkostnader som bostadsbolaget vill ta ut:

”Idag funkar det inte som det är tänkt, det kan det omöjligt göra. Vi har en årlig hyra på 60 000 här nere. Den var uppe i närmare 100 000 förut, men vi har lyckats förhandla ner den. Det innebär att vi får betala ganska mycket varje månad, och det innebär i sin tur att det finns inga band från till exempel skolan. Musikverksamheten där nere, som brukar slussa in i föreningar sen, dom har ju inte råd. Vi föreningar har ju inte heller råd att hålla lokaler med instrument. Alla som repar måste ha sina egna instrument och då blir det dom som har pengar och har råd. Det är dom enda som kan spela. Annars överlever vi inte. Det är väldigt tråkigt att det ska behöva vara så.” (Medlem i föreningen Ljudet)

I Husby och Rinkeby är det de lokala hyresgästföreningarna som betalar verksamheterna med de medel som de får via bostadsbolagen. Dessa fem till sju kronor per lägenhet ingår i hyran, vilket innebär att alla hyresgäster bidrar. Normalt disponerar lokala hyresgästföreningar den här typen av lokaler fritt. I Rinkeby betalar de el och värme samt kostnader för eventuell vandalisering, eftersom de fått större yta än vad som ingår i avtalet mellan Familjebostäder och hyresgästföreningen i Storstockholm.

Det krävs pengar för att driva verksamheter och underhålla hus och gårdar. I de flesta fall fanns inga medel avsatta för framtida behov. Kommunala nedskärningar har också inneburit bekymmer som ingen räknat med. Ursprungligen efterfrågade lokaler utnyttjas inte eller har använts för andra ändamål på grund av att kostnaderna är för höga för den tilltänkta målgruppen.

Ändamålsenliga lokaler

I fallet med Gårdstenshuset var de lokaler som föreningarna fick för små för den verksamhet de ville bedriva. I Rinkeby var det tvärtom. De lokala hyresgästföreningarna hade planerat för ett hus på 600 kvadratmeter men fick plötsligt 1000. Att fylla huset med verksamhet blev då en verksamhet i sig. Även kostnaderna för till exempel el och slitage blev högre. Den överyta som man fick får inte heller hyras ut utan Familjebostäders tillstånd, eftersom de menar att den konkurrerar med de lokaler som de själva tillhandahåller.

I Biskopsgårdens Folkets hus stämde inte den ursprungliga rumsfördelningen med föreningarnas behov av möteslokaler, utan några studierum fick slås ihop.

Folkets hus hyr dessutom in sig i andra lokaler kring torget vid behov. Man hade även tänkt sig att invandrarkvinnor skulle använda köket för laga mat tillsammans, vilket styrde utformningen. Men de stora invandrargrupperna i området hade redan egna lokaler, och deras behov av Folkets hus var inte så stort. Lokalerna i Folkets hus stämmer däremot överens med ABF:s och de svenska pensionärsföreningarnas önskemål.

Att lokalerna i några fall överensstämde dåligt med brukarnas behov kan vara ett tecken på bristande förankring och kommunikation mellan dem som planerat lokalerna och användarna.

Medverkan och engagemang

Det verkar krävas både en eldsjäl, ett nätverk och ett behov hos de boende för att en verksamhet på frivillig grund ska blomma. Erfarenheterna från Örtagård visar hur skört det kan vara när ideell verksamhet blir alltför beroende av en eldsjäl. Om det inte finns tillräckligt stöd i omgivningen hjälper det inte att behovet är stort.

I Husby förefaller alla gårdar och gårdshus vara mycket lika varandra. Men om man ser till intresset för husen och hur det avspeglar sig i användningen anar man att förutsättningarna ändå måste ha varit olika på de olika gårdarna.

På den gård som kan sägas fungera bäst fanns ett nätverk mellan några kvinnor redan innan huset togs i bruk. Några mammor brukade träffas på gården när barnen lekte. En av dem gick till ett möte i samband med övertagandet av huset för att ta till vara deras intressen. Det fanns alltså en grupp som gärna ville använda huset. Den anspråkslösa formen gör att det är lätt att delta och att bara stanna till på vägen hem. Det verkar också som om i stort sett alla på gården känner till verksamheten och vilka som håller i den. Man försöker hålla det så informellt som möjligt och undvika att reglera användningen mer än vad som är nödvändigt. Säkerligen har också den kvinna som kallar sig "kaféföreståndare" stor betydelse. I Husby är hon en lokal kändis och hon var mycket aktiv i samband med upprustningen. Genom sin förankring i hyresgästföreningen kunde hon organisera verksamheten och ordna pengar till det som behövde införskaffas. För att inte tala om att hon i tre års tid, i princip varje torsdag, hållit det lilla gårdskafét öppet.

I Husby förlitar man sig på enbart på frivilliga krafter, vilket begränsar aktiviteten till de gårdar där någon envis eldsjäl stretar på. På andra håll är man beroende av avlönad personal.

Den eldsjäl som sägs vara nyckeln till det mesta som skett i Hammarkullen var under lång tid anställd på fritidsförvaltningen. Genom sitt arbete och sina politiska kontakter lyckades han skrapa fram medel till det mesta och han stod för en kontinuitet i Hammarkullens utvecklingen. Alla de aktiva framhöll hans betydelse:

"Det hade inte funnits så mycket saker i Hammarkullen om inte den mannen funnits. Han var otrolig på att skaffa pengar och projekt och en massa sådana här annorlunda saker. Han var "mister Hammarkullen" kan man säga."

Olika arbetsmarknadsåtgärder som ALU och lönebidrag är nödvändiga för verksamheten i exempelvis Rinkeby. Samtidigt innebär den typen av korttidsanställning svårigheter att få kontinuitet i arbetet. Gårdstenshusets kafé kom att drivas av praktikanter i kommunal regi efter att man misslyckats med att få föreningarna att ställa upp frivilligt som det ursprungligen var tänkt.

Samtidigt måste man också fråga sig hur mycket de boende kan ta hand om själva. I Eriksbo har den kooperativa föreningen successivt tagit över allt fler kommunala åtaganden allt eftersom verksamheterna försämras eller läggs ner. Men i ett område som Gårdsten finns inte den beredskap som byggts upp under många år i Eriksbo. Gårdsten är betydligt större. Omflyttningen är mycket hög. På stadsdelsförvaltningen sas att hälften av eleverna i skolan flyttade varje år.

Det behövs alltså ett stort mått av stöd till, och engagemang från, dem som håller i verksamheterna. Vi har sett exempel på flera verksamheter som står och faller med en enda människa. Men där nätverken fungerar används fortfarande mötesplatserna.

Behov av mötesplatser

Man måste också fundera på vilka behov av de planerade lokalerna och verksamheterna som fanns. Stämmer initiativtagarnas förhoppningar om platser där människor ska mötas överens med ett behov hos dem man föreställer sig som deltagare?

Att en del av gårdshusen i Husby inte används kan ju också ha samband med att de boende inte anser att de behöver lokalen. De har inte ett behov av att möta sina grannar på det viset. Intervjuer med boende som inte använder husen pekar på det.

Enligt många intervjupersoner ökar efterfrågan på egna lokaler från olika folkgrupper och föreningar. Intresset av att dela lokaler eller mötesrum med andra grupper är inte särskilt stort. Alla grupper vill ha en egen träffpunkt. Samtidigt påtalade många av dem som organiserar verksamheter att just denna uppdelning ökade behovet av gemensamma mötesplatser. Det sågs som ett sätt att motverka en allt fastare uppdelning efter språk och religion i de mångkulturella bostadsområdena. Detta gäller även i de andra områdena som vi besökt.

Det var också vanligt att de intervjuade gjorde en bedömning om mötesplatsen var till för den kategori dit de själva räknade sig. De som inte använde gårdarna hänvisade till exempel ofta till att de inte hade småbarn. Troligen är det den typen av bedömningar som ligger bakom att det är få, i förhållande till alla man vänder sig till, som utnyttjar många av de mötesplatser dit vem som helst kan gå. Hyresgästernas hus var öppet för alla boende i Rinkeby. I förhållande till den stora målgruppen var antalet besökare i huset lågt och i stort sett alla var deltagare i en specifik verksamhet; de tillhörde en grupp inom huset som hade sin lokal och tid. För verksamheten vid vita huset i Örtagård verkar det motsatta ha gällt. Behovet av den gemensamma samlingspunkten fanns hos många av de boende. Kanske var det att verksamheten försiggick utomhus som också gjorde det möjligt att delta mer spontant. Behovet av allmänna mötesplatser i specifika lokaler verkar vara underställt tillhörigheten till en grupp. Det hindrar givetvis inte att mötesplatsen kan fylla ett stort behov för dem som går dit.

Frågan om behovet av mötesplatser hamnar i skärningspunkten mellan det som bedöms som det allmänna bästa - att människor möts och lär känna varandras kulturer - och önskemålen från olika grupper och föreningar att få sköta sig själva. I kapitel 7 behandlas frågan om behov mer ingående. Bland annat diskuteras vilka behov som mötesplatserna fyller för dem som deltar.

6. Mål och medel

Utvärderingar förväntas analysera förhållandet mellan mål och medel, även om de kanske i praktiken sällan gör det. Man vill att de svarar på frågor som "Har medlen lett till målet?" och "Vilket medel var bästa sättet att nå målet?".

De mötesplatser vi har beskrivit kan betraktas som medel. Vilka mål är de i så fall tänkta att uppfylla? Finns det några föreställningar om framtida, önskvärda tillstånd som mötesplatserna ska skapa?

De som i första hand kan förväntas ha sådana föreställningar om mål är de som har eller tar ansvar för projektens utveckling, de som initierar, planerar, organiserar och leder dem. De som inte har sådana roller utan bara deltar i verksamheter som organiseras av andra har kanske också mål, men i första hand är det mål som gäller den egna personen. Flickor som går på knattedit i Folkets hus i Biskopsgården säger att de går dit för att dansa och ha kul. Det är ett mål som rör den egna personen, och som hellre kan kallas ett motiv än ett mål. Personliga motiv skiljer sig från mål som rör mer omfattande förhållanden, många personer och andra än den egna. Ledaren för knattedit formulerade ett mål när han sa att han ville hindra barnen från att "hamna i olämpliga miljöer". Det är inte barnens mål. Deras mål eller motiv är att ha kul. I ledarens perspektiv är det snarare ett medel.

Vi väntar oss alltså att det i första hand är de som driver och leder projekt som har mål. Det är också möjligt att målen skiljer sig åt mellan olika typer av projekt. Det kan vara lämpligt att skilja på åtminstone två typer: projekt som innebär att man skapar något fysiskt, ett hus, en lokal eller en annorlunda gård, och projekt som innebär att man bygger upp en verksamhet, någon form av organiserad och någorlunda varaktig mänsklig aktivitet.

Gårdar och lokaler

Det finns tre ord som ofta återkommer i ansökningshandlingarna för de fysiska projekten: trivsel, trygghet och gemenskap. De anger mål, men de preciseras sällan. De har en vag, allmänt positiv innebörd. De knyts i allmänhet inte heller till någon specifik åtgärd, som upprustning av gårdar, utan är globala mål för förnyelseprogrammen som helhet. I programmen ingick som vi vet ofta ombyggnad av bostadshusen som en väsentlig del, finansierad på annat sätt än med de bidrag vi utvärderar här.

Trivsel är ett subjektivt tillstånd hos enskilda individer som kan uppstå på många sätt. Det kan skapas av en miljö som upplevs som vacker och behaglig, av goda relationer till andra människor eller av någonting annat. Trygghet är också ett subjektivt tillstånd, en känsla av att inte vara utsatt för faror, men det får nog i första hand ses som mål för olika säkerhetsåtgärder och bara i vissa fall som ett indirekt mål för gårdsförnyelsen och skapandet av gemensamhetslokaler. Gemenskap är också en känsla, en känsla av att ha något gemensamt med andra människor.

I Örtagård var gemenskap ett specifikt mål med upprustningen av gårdarna. Man ville att den skulle hjälpa de boende kring en gård att få "informella kontakter"

med varandra och att de därigenom också skulle känna ansvar för gården och göra den till ett eget revir.

I Eriksbo och Husby har vi inte kunnat finna mer specifika mål med gårdsupprustningarna, utan de omfattades av de allmänna, inte närmare preciserade målen om trivsel, trygghet och gemenskap som gällde för hela förnyelsen.

Det ligger nära till hands att anta att målet med att bygga gemensamhetshus och lokaler också var att i någon mening skapa gemenskap, men det säger inte så mycket om hur man i så fall uppfattade problemen och vad man mer exakt ville uppnå. Hur såg man på behovet av gemenskap? Vilka hade det? Vad var det ett behov av, nära vänskapsband, mer oförpliktande bekantskaper eller något annat?

När vi talade med personer som hade varit engagerade i tillkomsten av husen hade de ibland svårt att erinra sig något mål alls. Målen tycktes ha sjunkit i bakgrunden i alla ansträngningar att förverkliga husen. När minnet svek hänvisade de i stället till skriftliga, mer eller mindre tillgängliga eller existerande dokument.

”Ska du ta reda på det, varför? Men det borde man väl ha vetat förut. Jag menar, det borde ju finnas en dokumentation nu hos er på Boverket, i en pärm där det står vad som hände. Finns det inte det?” (Bostadsföretaget, Husby)

”Ja, nej. Det fanns. Jag letar... Vi har skrivit en målformulering inte bara med huset utan hur vi ville att hela grannskapet skulle fungera efter ombyggnaden. (...) Nånstans här i huset har vi flera kartonger. Det kan vi säkert spåra om du är intresserad.” (Hyresgästföreningen, Rinkeby)

När ett hus inte uppfattas som ett medel för att uppnå ett bestämt mål, blir det närmast ett självändamål. Föreståndaren för Folkets hus i Biskopsgården berättade så här om arbetet med att skapa huset:

”Styrelsen som jobbade här då på den tiden hade som mål att skapa den fysiska byggnaden. Det gjorde dom bra, men dom hade inte tänkt på innehållet.”

När målet nu är uppfyllt och Folkets hus sedan länge står färdigt, är målet i stället att det ska användas.

”Målsättningen är att fylla lokalerna med verksamhet dygnet runt, att få så mycket uthyrt som möjligt och få en bra verksamhet.”

Folketshusföreningen fungerar som lokaluthyrare och har helt enkelt som mål att hyra ut lokaler. Det är ett mycket allmänt mål utan bestämd riktning mot något socialt problem eller en social förändring av något slag. Också det är närmast ett självändamål. Om det finns mer riktade mål, är det husets hyresgäster som har dem.

De ansvariga för Hyresgästernas hus i Rinkeby har inte heller något mer preciserat mål med sitt hus. Enligt styrelseordföranden är filosofin bakom huset att det ska vara ”ett centrum som folk kan använda”. Målet är att huset ska användas och vara till nytta, men nyttan är inte närmare preciserad. Denna

öppenhet för olika användningar är central i husets ideologi. Huset uppfattas som ett medel som kan användas för många olika ändamål. Det viktiga är, att huset är just ett medel eller en resurs. Därför kan målet med huset i sig bara uttryckas mycket allmänt.

”Syftet med huset är att höja kvaliteten i området.”

Som en kanske mer personlig syn på saken sa ordföranden också, att huset genom att ”höja kvaliteten i området” kan tjäna syftet att stärka hyresrätten, eller kanske snarare flerfamiljshuset, som boendeform.

”Om man nu tror på hyresrätten som en boendeform som är bra, som går att utveckla – för det gör ju jag – så måste man tillföra kvaliteter som gör att folk väljer det framför att bo i villa eller radhus. (...) Har man en villa kan man blåsa ut den och ha en femtioårsfest. Det kan man inte i en trerummare. (...) Plus det här: varför ska alla ha en dator, en symaskin och allt det här? Man kan ju faktiskt ha ett litet centrum där man kan låna. Och det har ju vi.”

Huset tycks ha tillkommit i samma öppenhet för olika användningar och ändamål. Styrelseordföranden sa vagt att syftet var att skapa ”ökat engagemang och nätverk mellan folk”. En tjänsteman hos Familjebostäder kom ihåg att det fanns ”en vision om att hit skulle man gå och hitta varandra; man pratade om en bagarstuga.” En styrelseledamot i hyresgästföreningen sa att det finns ”många olika kulturer och folkslag som bor här” och att man ville ”ena dem på ett eller annat sätt”.

”Jag såg det som mycket positivt att man kunde få ett samlat Rinkeby kring ett hus som hade möjligheter och stod öppet för alla.”

I den målformulering från hyresgästföreningen som nämndes i ett citat i början av kapitlet hette det att huset skulle ge ”människor möjlighet till samvaro, erfarenhetsutbyte, nyttoproduktion mm” och att det skulle ”bygga broar” mellan olika nationaliteter.

Några mer preciserade mål än så tycks inte ha funnits. Målen eller de problem de återspeglar verkar inte heller ha stått i fokus för diskussionerna. De tycks genast ha koncentrerats kring huset i sig, oberoende av vilka funktioner det en gång skulle kunna få.

”Det viktigaste var att vi kom igång med huset. Sen fick det ge sig självt.”

Denna koncentration på huset som sådant och hur man skulle gå till handling tycks ha inneburit att man inte diskuterade alternativa åtgärder och handlingar. Att diskutera alternativ faller sig nog bara naturligt om man tydligt ser åtgärden som ett medel att lösa ett problem eller uppnå ett mål. Då kan det finnas flera olika sätt att uppnå samma mål. En riktigt grundlig diskussion tar dessutom ställning till flera alternativa mål.

Den enkät som delades ut bland Familjebostäders hyresgäster i Rinkeby handlade uteslutande om det tilltänkta huset. Frågor om problem, mål och alternativa åtgärder ställdes inte.

Som vi har sett var det hyresgästföreningen som var drivande i tillkomsten av Hyresgästernas hus i Rinkeby. Även om Familjebostäder var byggherre och nu är fastighetsägare, hade företaget en mer tillbakadragen roll i tillkomsten.

”Vi var ju bara den som skulle uppföra huset på det sätt som dom önskade och som vi kom överens om. Men det fanns ju en förhoppning om att det här skulle engagera barn och ungdomar så att dom inte är ute och klottrar och gör sattyg.”

Bostadsföretaget hade alltså ett eget mål, som riktade sig mot ett bestämt och för företaget högst relevant problem: skadegörelsen i området.

Också i Biskopsgården, där Folkets hus byggdes, hade bostadsföretaget ett eget, väldefinierat mål. Bostadsbolaget ville med Folkets hus och andra attraktioner locka fler människor till Vårväderstorget. Man hoppades att det skulle få de missbrukare som brukade samlas på torget att försvinna i mängden.

”Man kan säga att man späder ut problemmänniskorna lite grann. Det blir inte bara en grupp med problem eller a-lagare som finns, utan det finns mer människor som rör sig tack vare Folkets hus och biblioteket.”

I Gårdsten hade samma företag ett liknande mål. Det hus som kom att byggas om till Gårdstenshuset låg i centrum och hade många hyresgäster med missbruksproblem. De förde ett tydligen inte helt oförmärkt liv där. Genom att bygga om huset tvingade Bostadsbolaget dem att flytta. Bostadsbolaget ville också få tillgång till lägenheter i området som hyrdes av föreningar för att i stället kunna hyra ut dem som bostäder. Föreningarna i sin tur ville få bättre och mer centralt belägna lokaler i Gårdstenshuset. Stadsdelsförvaltningen ville också få lokaler till ett socialkontor och annan kommunal service i området. Men i ansökningshandlingarna och de arbetsböcker som fritidsförvaltningen och några föreningar gav ut nämndes också ett annat mål, vid sidan av allmänna formuleringar om aktivitet, gemenskap och hemkänsla:

”Särskilt viktigt är behovet att skapa en mötesplats där ökad kontakt och samverkan mellan invandrare, flyktingar och svenskar etableras.”

Trots att det var ett mål som nämndes i en arbetsbok, slogs det fast ensidigt av utgivarna och gjordes inte till föremål för de boendes ställningstagande. Bland flera intervjuade från Bostadsbolaget och kommunen var det också bara en person som arbetade på fritidsförvaltningen som nämnde målet, vilket möjligen säger något om dess ställning.

I Husby delade Svenska Bostäder ut enkäter och bjöd in de boende till möten av olika slag. Trots att ombyggnad av gårdshusen inte var något särskilt önskemål, beslöt Svenska Bostäder att det skulle göras. Det kan ha berott på att det var en typ av åtgärd som förnyelsebidraget fick användas till, i motsats till bättre skötsel och underhåll, som var hyresgästernas önskemål. Men vad som var bostadsföretagets mål med ombyggnaden är, som det första citatet i kapitlet visar, inte lätt att reda ut. Den nye områdeschefen sa sig inte veta. En av de intervjuade hyresgästerna däremot trodde att målet var att minska skadegörelsen.

”Dom ville väl ha mindre förstörelse av husena genom att låta oss hyresgäster ta hand om dom.”

Sammanfattningsvis kan vi säga att trivsel, trygghet och gemenskap är vanliga mål, men att de sällan preciseras och sällan knyts till specifika fysiska åtgärder. Gemensamhetshus och lokaler framstår under tillkomstprocessen i flera fall mest som mål i sig själva, men det har också funnits vissa vagt uttryckta mål om sociala kontakter och förbättrade relationer mellan etniska grupper. Efter färdigställandet har målet hos dem som förvaltar eller disponerar lokalerna mest bara varit att de ska användas, det vill säga fungera som medel för mål som inte preciseras närmare. De tydligaste målen har bostadsföretagen haft. De har i några fall velat bli av med missbrukare och minska skadegörelsen. Deras mål har då varit riktade mot tydliga och för dem negativa och mer eller mindre kostsamma problem. De boende som grupp har inte haft någon reell möjlighet att välja mål.

Verksamheter

Flera projekt som har gått ut på att bygga hus och ställa iordning lokaler har kommit till stånd därför att redan existerande verksamheter har haft ett behov eller önskemål om större eller på annat sätt mer ändamålsenliga lokaler. Målet hos brukaren av lokalen har då närmast varit att bevara eller utveckla sin verksamhet. Bostadsföretaget, som har varit byggherre och bidragsmottagare, har sett som sin uppgift att tillfredsställa lokalbehovet.

Så var det bland annat i Södra Biskopsgården, där olika föreningar, särskilt idrottsföreningar, länge hade uttryckt ett behov av fler lokaler. I Hammarkullen ville personalen och föräldrarna vid parkleken ha större lokaler. Där byggdes också Musikens hus för att ge medlemmarna i musikföreningen bättre möjligheter att repetera. I Gårdsten byggdes Gårdstenshuset för att skapa bättre lokaler för föreningarna i området, men som vi har sett marginaliserades föreningarna i processen och till slut lämnade de huset. På Rosengård ställdes utescenen och vita huset iordning för en verksamhet som det fanns ett embryo till i form av dans en gång i månaden i Folkets hus.

I de här fallen kan man se verksamheterna som primära och iordningställandet av lokaler som det sekundära. Lokalerna skulle vara medel för verksamheter, som i sin tur hade sinsemellan olika mål. I praktiken kanske verksamheterna glömdes bort eller inte visade sig ha det lokalbehov man hade trott, men att det redan fanns en verksamhet eller tydlig idé om en verksamhet skiljer dessa fall från några av de tidigare beskrivna, som Husby och Rinkeby. Där var planerna på den framtida användningen av lokalerna mer diffusa. Det får i stället lokalerna att framstå som primära och verksamheterna som sekundära.

När verksamheterna är primära, är det där vi måste söka målen. Det gäller trots att verksamheterna i sig med ett par undantag inte tilldelades de statsbidrag vi utvärderar. Förnyelsebidraget kunde bara lämnas till iordningställande av lokaler och andra fysiska åtgärder. Bidraget till boendeservice däremot lämnades till verksamheter, men det har vi bara två fall av. Det ena, Allhuset på Fjädersmolnsgatan, har vi dessutom för lite kunskap om.

Det andra fallet är Eriksbo. Ordföranden i Eriksbo kooperativa förening, EKF, beskrev målen för boendeserviceprojektet och hela EKF:s verksamhet på följande sätt.

”Målet för boservice var ju att nå så många som möjligt av ålderspensionärerna och att ge dem en social gemenskap. Trivs man så

mår man bättre och bor hemma längre. (...) EKF:s mål är väl delvis likadant. Det ska vara ett lugnt och tryggt område vi bor i. Hyfsad kostnad, men framför allt den sociala biten. Man ska vara igenkänd och kunna delta i den utsträckning man vill. (...) Det har ju varit ett av dom viktiga målen att skapa det här lilla samhället där man ska kunna prata med varandra (...). Jag tror det är en viktig funktion att det finns nån som har tid att lyssna och som kan hjälpa till med vardagssaker. Som man i min uppväxt inte alls funderade över. Man hjälptes bara åt. Det är det vi försöker återskapa.”

EKF:s mål är mycket omfattande i meningen att de omfattar de sociala relationerna mellan alla som bor i Eriksbo. Det är en vision för hur ett helt samhälle, en hel förort, ska fungera. Människor ska känna igen varandra, vara bekanta med varandra, prata med varandra och hjälpa varandra. Dessutom ska de bestämma över sina egna angelägenheter. I samhällsvetenskapen har det lilla samhälle man talar om i Eriksbo kallats Gemeinschaft. Det har ställts i motsats till det stora samhällets Gesellschaft, som präglas av opersonlighet, anonymitet, egoism och konkurrens.

Boendeserviceprojektet i Eriksbo hade mer begränsade ambitioner och tog sikte på en bestämd målgrupp, pensionärerna, men relationen till de övergripande målen är uppenbar. Begränsningen till pensionärer var en anpassning till bidragsgivarens krav. Ursprungligen var projektet tänkt att omfatta andra grupper, som ensamstående mammor, tonåringar och invandrare.

Halva befolkningen i Eriksbo är medlemmar i EKF, men om det också betyder att de omfattar ideologin om det lilla samhället vet vi inte. Beslutet att söka bidrag till boendeserviceprojektet fattades av EKF:s styrelse. De boende informerades när ansökan hade beviljats.

Övriga verksamheter som vi kan säga något om har en lösare anknytning till statsbidragen. Några bedrivs i lokaler eller på platser som har skapats med hjälp av förnyelsebidraget, och andra bedrivs bara i de stadsdelar eller förorter som vi intresserar oss för här.

Det finns inte heller någon annan verksamhet som har så stora ambitioner som EKF. Många verksamheter har som mål att skapa eller understödja sociala relationer, men ingen annan verksamhet har det uttalade målet att omfatta hela det lokala samhället.

Det finns också verksamheter som inte har sociala relationer som uttryckligt mål, men som ändå bringar människor samman och har en sådan funktion. Föreningars mål är ofta att medlemmarna ska få tillfälle att utöva en viss aktivitet eller aktivitet överhuvudtaget. Musikföreningen Ljudet i Hammarkullen har målet att medlemmarna ska få möjlighet att spela. Brottarklubben HAIK, som hyr lokaler i Folkets hus i Biskopsgården, vill enligt sin skriftliga presentation ”ge ett vettigt alternativ till sysslolöshet”. Detsamma kan nog sägas om PRO, som hyr lokaler på samma ställe. Aktiviteten är målet. Verksamheten är ett självändamål.

Andra verksamheter har blandade mål, där sociala relationer, verksamheten i sig och annat ingår. Målen kan också ha förändrats över tiden. Gårdstensverkstan hade en lång historia när den lades ner. En av de ansvariga beskrev förändringen av målen på följande sätt.

”Från början var målet att undervisa kvinnor i hantverk så att dom skulle kunna hitta ett sätt att försörja sig på. Sen ändrades målsättningen många gånger under vägen, därför att dom yttre förutsättningarna ändrades. Målsättningen var ju mera att verksamheten skulle vara den här träffpunkten, där människor kunde mötas från alla möjliga kulturer. Där man kunde arbeta med och lära sig ett hantverk. Verkstäderna skulle ha en så hög kvalitet att dom inte skulle lägga en begränsning i din utveckling.”

Målen var både praktiska, ekonomiska och pedagogiska och blev så småningom också sociala. Det handlade både om att människor skulle lära sig hantverk, utöva hantverk, försörja sig, lära sig svenska och träffa varandra. Målgruppen var först kvinnor och blev sedan invandrare för en del av verksamheten. Men det fanns aldrig någon geografisk begränsning. Man behövde inte bo i Gårdsten för att vara välkommen, och många som kom gjorde inte heller det.

Detsamma gäller Pannhuset i Biskopsgården som vänder sig till ungdomar. Där finns det också flera olika mål, som föreståndaren beskrev med följande ord.

”Målet är ju att ge ungdomar ökad livskvalitet i sitt bostadsområde, att ge dom en naturlig samlingspunkt, att stärka deras självkänsla genom att ge dom möjlighet att arbeta med sin egen kultur. Jag tror det är jätteviktigt för dom att få utveckla, att få arbeta med just sin egen kultur. Ungdomar skapar ju i regel kulturer. Den kan ju också vara negativ, bli destruktiv på grund av att man inte får möjligheterna att skapa något som är bra.”

Mål som föreståndaren talade om var livskvalitet, självkänsla, att ungdomarna samlas och att de arbetar med sin egen kultur, även om hon formulerade det sista också som ett medel. Hon nämnde också direkt målet ”att motarbeta en destruktiv livsform”.

Ett mål för den öppna förskolan i Hammarkullen är att både småbarnsföräldrar i området och deras barn ska lära känna varandra. På det sättet vill man bryta isoleringen mellan olika etniska grupper. Eftersom de flesta besökarna är flyktingar eller invandrare, vill man också att de ska utveckla sina kunskaper i svenska så att de bättre kan förstå och ta del i det svenska samhället. Ett annat mål är att besökarna ska upptäcka lusten i olika skapande verksamheter som sång, musik, rytmik och målning, och att barnen och föräldrarna ska utöva dem tillsammans.

På Rosengård har alla de tre verksamheter vi har studerat haft målet att skapa relationer mellan människor. Målet för eldsjälens som organiserade verksamheten vid utescenen var att människor som kände sig ensamma och ville träffa andra skulle få möjlighet att göra det.

”Meningen var att vi skulle dra dit folket. Dom kunde bara sitta och dricka en kopp kaffe, sitta och snacka. För att få den gemenskapen. Det var många som inte hade nånstans att gå. Dom satt ensamma i sin lägenhet. Dom visste inte vad dom skulle göra. Var det då fint väder tog dom sin rullstol och körde ner och så satt dom och pratade. Det var ju den tanken vi hade bakom alltihopa.”

Målet för Träffpunkten är också att människor ska träffas och utveckla sociala relationer, men som personalen formulerade det är det yttersta målet att gästerna

ska känna sig bekräftade av andra och få ökad självkänsla. I förhållande till det kan umgänget mellan gästerna inbördes och med personalen ses som ett medel.

”Det ska vara som ett andra hem, ett ställe där man kan möta andra människor, försöka knyta kontakter. Det är målet med det hela. (...) Du ska känna att här är en lugn atmosfär. Du kan komma hit och spanna av och vara dig själv, och vara trygg med dom människorna som är här. Nästa steg är att vi slussar vidare. Personer som är tillräckligt trygga ska slussas vidare till nånting annat. (...) Målet är att man inte ska behöva någon träffpunkt överhuvudtaget.”

Att verksamheten inte är ett självändamål visas av att det yttersta målet också är att gästerna inte längre ska behöva den.

Genom att Träffpunkten bara är öppen på dagtid är målgruppen mindre än den var för utescenen. Många som kommer till Träffpunkten är eller har varit patienter i psykiatri.

Verksamheten som kallas Jasmine har en annan målgrupp. Den vänder sig till muslimska kvinnor som har bott länge i Sverige men inte kan svenska och som dessutom har barn i förskoleåldern. Målet är att kvinnorna ska ”komma in i” det svenska samhället, det vill säga delta i aktiviteter och verksamheter och ingå i sociala sammanhang som inte har en särskild invandrarprägel. Det kan vara att åka buss och handla, gå kurser och utbildningar och att ha ett förvärvsarbete. Medel för detta är att kvinnorna undervisas i svenska och gör studiebesök av olika slag. Andra medel är att de samlas i grupp så att de lär känna varandra och kan ge varandra stöd och trygghet, och att deras barn tas omhand under tiden de själva ägnar sig åt en del av aktiviteterna.

Det finns också mål som gäller barnen, till exempel att de ska vänja sig vid att umgås med andra barn och att också de ska lära sig svenska. Ett annat mål är att barnen under vistelsen på Jasmine ska få stunder av odelad uppmärksamhet från sina mammor. Det får de inte alltid hemma i stora familjer. Man vill få mammorna att se inte bara barnens behov av att vara mätta, hela och rena utan också deras psykiska behov av samvaro, närhet och uppmärksamhet.

Sammantaget har vi nu funnit en rad mål som går ut på att skapa tillgångar av olika slag hos dem som deltar i verksamheterna. Det handlar inte bara om att undanröja problem, utan också om att skapa något positivt. Till tillgångarna hör:

- o sociala kontakter och gemenskapskänsla mellan invånarna i en förort eller ett lokalsamhälle
- o sociala relationer mellan människor som känner sig ensamma
- o kontakt mellan olika etniska grupper, däribland svenskar
- o invandrares deltagande i det svenska samhällslivet
- o goda relationer mellan föräldrar och barn
- o självkänsla
- o lust och förmåga till kulturellt skapande
- o färdigheter i hantverk
- o kunskaper i svenska
- o kunskaper om barns psykiska behov.

Tillgångarna som utgör mål är i huvudsak immateriella: sociala relationer och personliga egenskaper som kunskaper, förmågor och inre psykiska tillstånd. Det vanligaste målet är sociala relationer.

Målgrupperna för dessa tillgångar varierar i omfattning, från hela befolkningen i ett lokalsamhälle till mindre grupper av socialt isolerade personer. Andra målgrupper är barn, ungdomar, invandrare i allmänhet och invandrarkvinnor i synnerhet.

Eftersom vårt intresse är mötesplatser och sociala relationer är det vanligaste målet, kan vi begränsa oss till det. Om vi utgår från målgrupperna, kan vi förenklat skilja på tre typer av målet.

1. *Lokal gemenskap*, som innebär att det finns många relationer mellan dem som bor i en förort eller ett lokalsamhälle och att människorna där känner en särskild gemenskap.
2. *Etnisk integration*, som innebär att olika grupper av invandrare och flyktingar får kontakt med både varandra och svenskar och att de deltar i det svenska samhällslivet.
3. *Personliga relationer*, med vilket vi menar att människor som har varit socialt isolerade får relationer till andra människor.

Om man vill ha namn på de problem som de tre typerna av mål för sociala relationer svarar mot, kan de kallas *lokal anonymitet*, *etnisk isolering* respektive (*individuell*, om man vill, men ordet behövs knappast) *ensamhet*. Att kalla företeelser problem är naturligtvis uttryck för värderingar i lika hög grad som att ställa upp företeelsernas motsatser som mål.

De tre typerna av mål, och problem, utesluter inte varandra men sammanfaller inte heller helt.

Målen har ställts upp av dem som driver verksamheterna: kommunala förvaltningar, föreningar och enskilda boende. De har inte formulerats av bostadsföretagen och inte heller fastställts av de boende som kollektiv i något som liknar en demokratisk beslutsprocess.

7. Resultat och rationalitet

I förra kapitlet sökte vi efter mål. Ibland hade vi svårt att hitta några. En mötesplats eller en verksamhet kunde mest framstå som ett mål i sig, ett självändamål. Ibland var målet närmast att skapa ett medel, i form av ett hus eller lokaler, men vad det skulle vara medel för var obestämt.

De mål vi hittade hade lite olika karaktär. Några handlade om att bli av med sådant som sågs som negativt, få missbrukare att flytta eller synas mindre och att minska skadegörelse. Andra mål var att skapa positiva tillgångar av olika slag, allmän trivsel, sociala relationer, bättre självkänsla, nya kunskaper och förmågor. Nu är frågan om målen har nåtts.

Minska problem

Det är lättare att svara när det gäller de problemorienterade målen. De handlar om konkreta förhållanden som lättare låter sig observeras än de mer immateriella, positiva tillgångarna.

Framgångarna i försöken att minska problem är blandade, men i flera fall har målen nåtts. I Gårdsten kunde resultatet inte bli mycket annat, när missbrukarna fick flytta från det hus som byggdes om till Gårdstenshuset. I Biskopsgården däremot sa våra intervjupersoner att missbrukarna fortfarande sätter sin prägel på Vårvåderstorget.

”Säger man Vårvåderstorget så vet alla att man menar alkisstället där borta.”

I de norra delarna av Biskopsgården har bostadsföretag och polis märkt en minskning av vandaliseringen, vilket ansvariga för Pannhuset tror har med deras verksamhet att göra. Verksamheten för ungdomar i Hyresgästernas hus i Rinkeby har varit mycket blygsammare, och där är det också svårare att se en motsvarande minskning.

Den nya användningen av gårdshusen i Husby och hyresgästernas ansvar för dem tycks också ha medfört att de inte längre utsätts för vandalisering, antingen det nu var ett mål eller inte.

Öka tillgångar

Gårdsupprustningarna var tänkta att bidra till den allmänna trivseln och skapa kontakter mellan de boende. I Örtagård på Rosengård och i Eriksbo beskriver de intervjuade ofta gårdarna i mycket positiva ordalag. I Husby är omdömena mer blandade. Bland annat finns det ett visst missnöje med skötseln.

”Det är den här utomhusmiljön som gör det trivsamt. Det är lummigt och grönt. Och man har en utsikt som är ofattbar. Du kan se långt. Man har utsikten. Och det att det finns träd och buskar. Man hör fåglar sjunga. Du hör barnen leka på gården. Det finns inget ljuvligare.” (Örtagård)

”Gården, den älskar vi. Trivselgården. På sommaren spelar vi krocket. Och vi sitter på bänken och har kaffe med oss. Det kommer alltid ut några och till slut är vi ett helt gäng som sitter där.” (Eriksbo)

”Det är ju inte bara liksom att komma hit och gräva ner några växter och måla om litegrann och sätta upp lite leksaker, om det inte är nån som sköter det sen.” (Husby)

Det är få som har bott så länge på platsen att de vet hur det såg ut före upprustningen. Men vi stötte på några, och de beskrev ibland en drastisk förändring.

”Gårdarna är perfekta här ute. När vi flyttade hit 1968 hade vi en gunga och en sandlåda. Inte ett träd eller nånting. Sen var det helt platt. Det såg anskrämligt ut. Vattnet stod och flöt på gångbanorna så man fick simma in. (...) Jag var ute och drog upp ungar som hade fastnat med stövlarna. Så stod stövlarna kvar i dyngan. Sen fick jag dra upp stövlarna.” (Örtagård)

Det tycks alltså som om gårdarnas bidrag till trivseln har ökat, och ibland markant, antingen trivseln i stort – hur den nu ska definieras – har ökat eller inte.

Att de boende trivs med sina gårdar knyter de ofta till att de också använder dem mycket.

”Sen när gården gjordes vid satt vi där ute. Barnfamiljerna var ute, mammorna, för dom var arbetslösa och några var mammalediga och så där. Och var dom ute hos barnen så gick man själv ut. Det var en fru på första våningen. Hon var ensam. Hon gick också ut. Så gick vi in och hämtade kaffe, och saft till barnen. (...) Vi hade mycket, mycket trevligt där ute. Men sen blev det det, att så flyttade den ene efter den andre. Nu sitter det hemskt mycket invandrare. Dom går gärna ut och grillar.” (Örtagård)

”Förra sommaren var vi några fler som var hemma, som var arbetslösa och som har det taskigt ställt. Så säger den ena att jag har lite makaroner. Jag har lite köttfärs. Så plockar vi ihop lite saker från oss allihop, och så går en av oss hem och lagar en stor gryta. Som mest tror jag vi var tjugo personer som satt ute på gården och åt middag. Ungarna gillar det.” (Eriksbo)

När vi själva promenerade genom Rosengård ett par sommarkvällar mötte vi ett intensivt folkliv, många barn som lekte, vuxna som satt och pratade och pojkar och män som spelade fotboll. Det kontrasterade starkt mot det äldre villaområdet intill. Skillnaden har antagligen med flera förhållanden att göra: skillnaden mellan privata trädgårdar och gemensamma gårdar, barnrikedomen, arbetslösheten, tillgången på bil och sommarstuga och kulturella traditioner.

Vilken roll själva gårdsupprustningen har spelat för användningen av gårdarna och de sociala kontakterna är svårt att veta. Det finns som sagt få som kan göra jämförelser. Några säger att det alltid har varit mycket folk på gårdarna. Andra menar att användningen har ökat, åtminstone att det kommer ut fler vuxna sedan man har fått bersåer, bänkar och bord. Några mer bestämda slutsatser går knappast att dra. Det hade krävt systematiska studier både före och efter upprustningen, och sådana saknar vi.

De mer organiserade verksamheterna äger mest rum inomhus. När de har mål, är det främst att de ska utveckla sociala relationer och personliga egenskaper av olika slag. Innan vi närmare diskuterar om det har skett, ska vi redovisa en del av det empiriska materialet i form av ett stort antal citat från intervjuerna. De tjänar som illustrationer och är inte nödvändiga för att följa resonemanget. De kan alltså hoppas över av den som vill komma snabbare fram.

Husby:

”Vi har ganska mycket grejer därinne, så den som behöver det kan gå dit. Det är mycket folk kanske som är arbetslösa, dom kan gå dit om dom inte har nånting att göra. På det sättet tror jag att det är bra det här med snickeriet.” (...)

”Vad betyder det för dig själv att det här huset finns?”

”Jag vet inte. Men naturligtvis så är det bra. Det är lättare att träffa folk och så där. Du vet ju, i vanliga fall är många svenskar lite skygga, att gå fram och prata med folk. Det här gör det lättare att få kontakt med folk.” (Tjeckisk man)

”(Kafét) är bra för grannkontakten, att man kan prata i största allmänhet, vi som är föräldrar till barn i samma ålder. Det är sånt man inte brukar ha tid med annars. Man vet vad folk heter och gör.” (Svensk man)

Rinkeby:

”Huset hjälper kvinnor och barn som behöver plats att träffas, och utbilda sig. Det är dyrt med kläder. Vi är fattiga. Det är stor hjälp att kunna gå hit och sy kläder billigt. Så kan en kvinna hjälpa hela sin familj. Det är jätteviktigt, fast det är kvinnor.” (Somalisk kvinna)

Biskopsgården:

”Det känns så roligt att träffa nya människor och prata med dom ibland och bli kompis med dom. Det är som när jag var 16-17 år.” (Irakisk kvinna, daghögskolan, Folkets hus)

”Det viktigaste med Pannhuset är att man träffar kompisar och har kul. Det är det man ska göra på en ungdomsgård, träffa kompisar. Sen finns ju alltid aktiviteter att göra här.” (Svensk pojke)

”Det är som ett hem. Det är tryggt. Man kommer till ett ställe och vet att man är välkommen. Det är nog det viktigaste.” (Makedonsk flicka, Pannhuset)

Hammarkullen:

”Det här är ett bra sätt för invandrare att lära sig svenska. Jag kunde inte så mycket svenska innan. Så är det med många som kommer hit. Det blir tröttsamt att bara sitta hemma. Här får man träffa andra. Men det är mest barnen som behöver något.” (Kurdisk kvinna, öppna förskolan)

”Jag känner mig hemma i Hammarkullen. Det tar lång tid att känna sig hemma. Här känner vi våra vänner och grannar. Jag har lärt känna dom på öppna förskolan.” (Kurdisk kvinna)

Gårdsten:

”Gårdstensverkstan är för mig något speciellt. Jag kommer ihåg den tiden som nåt väldigt fint. Jag kommer inte att uppleva det nån annanstans. (...) Vi som var där var som en lycklig familj. (...) Om inte Gårdstensverkstan hade funnits hade jag nog inte kunnat anpassa mig till det här samhället så bra. Situationen kommer att bli värre nu, för det finns inte ens fritidslokaler.” (Boliviansk man)

”Det är svårt att beskriva med ord, men den här gemenskapen, att man hade ett ställe man kunde gå till och kanske göra nån nytta ibland med sina händer. Man hjälpte varandra. Var det någon som hade en dålig dag så försökte vi hjälpa den. Det var nån slags terapi. Vi hade så bra förtroende för varandra. Vi visste att det som pratades där det stannade där också.” (Finsk kvinna, Gårdstensverkstan)

Rosengård:

”Man träffade så mycket människor och man pratade alltid med någon. Det är just den sociala samvaron man saknar. För många ensamma var det ju en stund att fördriva tiden och träffa andra människor, samtidigt som dom fick underhållning. Det var det som var så värdefullt.” (Svensk kvinna om utescenen och vita huset)

”Det är skönt att komma hit och träffa andra människor. Annars ligger man bara hemma och tänker. Jag känner att jag mår bättre nu. Jag har inte så mycket yrsel och är inte så trött längre.” (Svensk kvinna, Träffpunkten)

”Det finns mycket värme här, mycket folk. Det tycker jag om. Det tröstar mig.” (Iransk man, Träffpunkten)

”Jag har bott nio år i Sverige. Jag var mycket ledsen för att jag inte kunde lära mig svenska. Jag har missat mycket. (...) Min man och barnen är väldigt nöjda nu. Barnen lär sig också mycket svenska här. Vi lär oss också om svensk kultur. (...) Jag kunde inte så mycket om svenskarna. Jag hade idéer som var helt fel. Genom Jasmine har jag lärt mig mycket.” (Syriansk kvinna)

Det de intervjuade mer än något annat talar om är, att de på mötesplatserna har fått kontakt med andra människor och värdesatt det. Men de talar också om att de har lärt sig svenska och fått bättre kunskaper om det svenska samhället, liksom att de har fått tillfälle att utöva hantverk, vilket i något fall också har gett dem ekonomisk nytta.

Alla de citerade personerna har besökt en mötesplats mer eller mindre regelbundet. Det har de gjort av fri vilja, och då ligger det i sakens natur att de har, eller åtminstone har haft, en positiv syn på mötesplatsen. Vi talade också med personer som inte brukade besöka mötesplatserna. En del kände till dem men tyckte inte att öppettiderna passade eller uppfattade dem, riktigt eller felaktigt, som inriktade på andra grupper än deras egna. Några kände inte till dem

och blev intresserade när vi berättade. Andra hade undrat vad det var för hus och hade letat efter skyltar eller annan information. Någon hade deltagit i verksamheten men förlorat intresset, inte trivts, ogillat inriktningen eller råkat i personliga konflikter.

I stort tycks alltså mötesplatserna uppfylla sitt främsta mål, att skapa sociala relationer. Men som vi såg i förra kapitlet kan målet ofta preciseras ytterligare. Vi skilde där på tre typer av sociala relationer som olika verksamheter var tänkta att utveckla: lokal gemenskap, etnisk integration och personliga relationer.

Lokal gemenskap

Den lokala gemenskapen är det uttalade målet för den kooperativa föreningen i Eriksbo, EKF. Ordföranden vill återskapa det lilla samhälle han minns från sin barndom i Norrland, ett samhälle där alla är igenkända och man hjälper varandra. De intervjuades sätt att beskriva Eriksbo tyder på att det har drag av detta gamla lokalsamhälle och nutida ideal. De berättade till exempel att de tycker att det är lätt att få kontakt med människor i Eriksbo, att det hör till kutymen att hälsa, och att det finns en särskild Eriksboanda.

”Eriksbo är som en liten by. Så man ser sig inte själv som en stor Angeredsbo utan vi är Eriksbobor. Och vi hjälper varandra. Orsaken till att jag flyttade ut hit var att det var väldigt barnvänligt. Jag bodde inne i centrala stan förut. Och så hade jag en väninna som bodde här uppe. Och sen har jag lärt känna ännu fler. Min syster fick jag till att flytta hit. Jag stormtrivs.” (...)

”Vad skulle du sakna om du flyttade härifrån?”

Gemenskapen, det där lilla extra när man går upp till affären där man känner personalen. Man springer på någon. Som jag nu när jag jobbar inom området, dom flesta vet vem jag är, så det är alltid någon som stannar och pratar lite grann.”

”Det är precis som att Eriksbo, det är *mitt* Eriksbo. Man tycker att det är en del av en.”

Den stora gemenskapen som alla ingår i är naturligtvis inte förverkligad i Eriksbo. Men det finns ett tätt nätverk av lokala, sociala relationer som kanske är unikt i en modern förort. Den lokala gemenskapen beror naturligtvis inte heller på boendeserviceprojektet, men det bör ha förstärkt den bland de pensionärer som deltog i verksamheterna.

I Rinkeby har vi inte mött samma uttalade mål om en lokal gemenskap. Däremot finns det också här drag av den i de intervjuades beskrivningar, trots att Rinkeby med sina 14 000 invånare är betydligt större än Eriksbo med drygt 2 000. Rinkeby framstår ändå i mycket just som en by, en global by brukar det väl sägas.

”Det är som en småstadsideyll på nåt vis. Det är för- och nackdelar med allting, men det här med tryggheten, att bli igenkänd. Det är ganska mycket värt. (...) Jag känner folk här. Jag går aldrig ut utan att jag hejar på nån eller pratar med nån. Det är väldigt tryggt. Jag är från Norrland från början, och det är också det där att man kan prata med alla. Det kan man

göra här också. Det är den lilla stan eller lilla byn här. Och sen är det ju det att det är aldrig dött här. Det rör sig alltid. Det händer alltid nånting.”

Målet med Hyresgästernas hus är inte att göra Rinkeby till en by där alla känner alla och hjälper varandra, men i den mån människor träffas i huset kan det ju ändå sägas bidra till den lokala gemenskapen. Inriktningen på invånarnas inbördes hjälp som fanns i boendeserviceprojektet i Eriksbo finns dock inte här.

Husby ger inte intryck av att ha samma lokala gemenskap som Rinkeby, trots att Husby med 11 000 invånare är något mindre. Det skulle vara intressant att veta vad som ligger bakom denna synbarliga skillnad mellan två så närliggande förorter. Men på särskilt en av gårdarna i Husby mötte vi en ”minilokal” gemenskap, en gårdsgemenskap.

”Det här är en gård där det alltid har varit så att det är många ute på gården. Det är många barn som leker. Medan på dom andra gårdarna, där har det inte varit så.”

Gemenskapen förstärktes enligt flera intervjuade när de boende tog gårdshuset i besittning och startade det tidigare nämnda kafét. Men det är tveksamt om man kan säga att den ökade gemenskapen var ett medvetet mål. ”Det bara blev så”, sa någon.

Verksamheten vid scenen på Rosengård skapade också ibland en särskild känsla av gemenskap hos deltagarna, utan att lokal gemenskap i sig var det uttalade målet.

”När vi hade dans på kvällarna var det mycket trevligt. Varje onsdagskväll. Många drogs till vår gård då. Det kom gamla och unga. Och dom dansade, halvblinda och halvdöva och fulla och nyktra. Och det var aldrig nåt bråk. Det är det vi saknar.”

”Vad var det ni gillade med det?”

”Umgänget med varandra. Att bara ha kul. Vi kände att vi hade en viss samhörighet på nåt vis. Dom som inte ville gå ut satt på balkongen och lyssnade till musiken. Barnen var glada. Föräldrarna var glada.”

Etnisk integration

De intervjuade talade sällan om lokal anonymitet som ett problem. Däremot tog de ofta upp den etniska isoleringen. Svenskar sa ofta att de vill ha bättre kontakt med invandrarna i sitt område. Både svenskar och invandrare sa att de olika invandrargrupperna är isolerade från varandra och ibland också att det finns motsättningar mellan dem. Både svenskar och invandrare var ofta också oroliga för att deras barn inte lär sig tillräckligt bra svenska. I åtminstone invandrarnas fall innebär det att de är bekymrade över bristen på etnisk integration.

”Invandrarna vill inte beblanda sig. Det är ju olika hur blyg man är. Dom kanske skäms för att dom inte förstår svenska. Jag vill gärna lära mig deras mat, men det går inte att komma i kontakt med dom. Det finns så mycket nytt och spännande i affärerna, men jag vet ju inte vad det är, hur man lagar till det. (...) Om invandrarna beblandade sig lite mer med svenskarna så skulle det bli lite bättre stämning, tror jag.” (Svensk kvinna, Rinkeby)

”Man får inte invandrarna att komma in i gemenskapen, därför att dom själva har bestämt sig för att låsa sig totalt. Eller också har dom det så att kvinnorna inte får. Jag vet inte vad dom har för kultur, för det berättar dom inte.” (Svensk kvinna, Husby)

”Det har splittrats upp ännu mer (än tidigare), tycker jag. Och det är bland annat beroende på att det har kommit in nya invandrargrupper på senare år. Vi har somalierna och bosnierna, somalierna framför allt som håller sig för sig själva. (...) Så sent som förra året var det väldigt mycket stridigheter, ja maktkamp kan man väl kalla det, mellan ungdomarna, mellan somalierna och framför allt latinamerikanerna. Då höll latinamerikanerna ihop, i det lägret höll dom ihop. Mycket problem i skolan. Mycket bråk. Polisen tillkallades. Rena slagsmålen.” (Svensk man, Hammarkullen)

”Jag trivs bra, men jag tycker inte att situationen är bra för mina barn. Det här är inte ett bra område att bo i för dom. Det är dåligt med skolan, och dom som kommer härifrån har inte såna bra kunskaper så att dom kan konkurrera om en plats på universitetet. Därför måste jag försöka flytta härifrån. Jag måste tänka på mina barns framtid.” (Boliviansk man, Gårdsten)

Etnisk integration är uttalade mål för mamma-barnverksamheten på Rosengård och den öppna förskolan i Hammarkullen, och det är tydligt att de också verkar i den riktningen. På Rosengård bedrivs regelrätt undervisning i svenska, och i Hammarkullen är det en sträng princip att alltid tala svenska på förskolan. Besökarna berättade att deras språkkunskaper snabbt hade förbättrats. Ett par kvinnor på Rosengård hade gått vidare till kommunal vuxenutbildning, och någon hade fått arbete. Besökarna berättade också att de hade lärt känna många nya människor från andra länder och i en del fall blivit goda vänner. Det hade ibland inneburit att de hade tagits ur villfarelser om andra etniska grupper. Även om de inte träffade så många svenskar, hade de också fått bättre kunskaper om dem och bättre inblick i hur det svenska samhället fungerar.

Också på andra håll där det bedrivs svenskundervisning och olika nationaliteter träffas blir effekten att man tar steg mot etnisk integration. Det gäller Folkets hus i Biskopsgården och Hyresgästernas hus i Rinkeby, och det gällde Gårdstensverkstan. I både Rinkeby och Gårdsten fanns etnisk integration med som mål när husen planerades, även om det är oklart vilken ställning målet hade. I Rinkeby tycks målet sedan ha sjunkit i bakgrunden. Verksamheten för de somaliska kvinnorna hade en annan upprinnelse. Ordföranden tog det som ett exempel på att verksamheten i huset är efterfrågad och inte målstyrd.

”Plötsligt började det komma somaliska kvinnor på onsdagskvällarna när det var öppet för alla. Sen blev det fler och fler. (...) Ingen nästan kunde svenska. Och dom hade aldrig använt en symaskin. Då sökte vi pengar för det somaliska projektet.”

Det finns också andra exempel på att etnisk integration kan bli resultatet utan att det är ett avsiktligt mål. Kafét på gården i Husby och verksamheten vid vita huset och scenen på Rosengård är sådana exempel.

”Alla ungarna pratar ju. Är det torsdag idag, säger dom (dvs kafé). Det är grejen. Dom tränar lite svenska, lär sig handla. (...) Vi har hållit på i tre år med det här, och jag tycker att språkkunskaperna i svenska har ökat betydligt. Det här att dom ska lära sig att tala om vad dom vill ha. (...) Jag har ju haft några som har stått och tittat i golvet och inte vågat säga nånting. Nu kan dom prata väldigt bra.” (Husby)

”Vi har en zigenarmamma här som bodde här i två år. Så fort hon kom ut på gården så gick alla in. Men nu får hon vara med likaväl som någon annan.” (Husby)

”Vi lärde känna mycket folk därborta. Där var många zigenare. Det var trevligt att prata med dom. Vi har fått mycket kontakt med zigenarna. (...) Blir man vän med en zigenare så har man en vän för livet.” (Rosengård)

Personliga relationer

Det har hävdats att förorter med flerfamiljshus från miljonprogrammets dagar skapar mer ensamhet än andra bostadsområden. Erfarenheterna från den här studien får oss att betvivla det. Men även om det skulle vara på det sättet, får det inte skymma två förhållanden. För det första är de flesta människor som bor i de här områdena inte ensamma, och för det andra finns ensamhet också i andra typer av områden. Det finns inte något enkelt samband mellan typen av bostadsområde och människors personliga relationer.

Verksamheterna vid vita huset och på Träffpunkten på Rosengård är de enda mötesplatser vi har studerat som har haft det uttryckliga målet att lindra ensamhet. I det har uppenbarligen Träffpunkten, och troligen också verksamheten vid vita huset, varit framgångsrik.

Till vita huset och utescenen kom hundratals besökare, men om en del av dem kände sig ensamma och också kunde tillfredsställa sitt behov av kontakt är svårt att veta. Människor talar inte gärna om sådana känslor hos sig själva. Det är lättare att tala om andra. De intervjuade på Rosengård trodde i allmänhet att vita huset och utescenen hade fyllt ett behov hos ensamma människor.

”Tror ni att det var ett sätt för ensamma människor att träffa andra?”

”Ja. Vi hade en här nere, Astrid hette hon, hon var ju så glad, så glad var gång hon traskade dit med sin rullator. Hon var så glad, så glad. Dålig till att gå, men nog sjutton gav hon sig bort där.”

Träffpunkten har en mer speciell grupp gäster. Många är eller har varit patienter i psykiatri. De har möjligen lättare att tala om det som andra uppfattar som skamligt eller alltför personligt. Vi talade med fem gäster, och alla sa mycket tydligt att ensamhet var skälet till att de kom, och att den mänskliga kontakt de fick på Träffpunkten var viktig för dem. Två citat i början av kapitlet illustrerar det.

Träffpunktens personal hade också iakttagit en rad förändringar hos gästerna som tydde på att de personliga relationer de hade utvecklat där starkt hade ökat deras välbefinnande. Det är iakttagelser som personalen hade gjort under det halvår Träffpunkten hade funnits när vi intervjuade dem.

”Man kan se det på deras sätt att gå. Dom kan titta en i ögonen och möta blickar. Dom bryr sig om dom övriga. Dom gör sig fina. Dom betyder något. Någon bryr sig. Någon öppnar famnen när dom kommer hit. Dom känner sig välkomna. Dom är inte den där lilla osynliga varelsen som dom kanske var förr. Dom bryr sig om varandra. Om någon uteblir några dagar, då är det diskussioner. Och oro framför allt.”

”Kan man tolka det här som en ökad självkänsla?”

”En ökad självkänsla, det är det i hela beteendet. Och en ökad tillit. Dom har kanske aldrig blivit trodda riktigt. Dom är svikna. Det är ofta väldigt svikna människor. Den tilliten dom känner efter ett tag här, den är väldigt märkbar. Den speglas också i ansiktsuttrycken.”

”Det är en oerhörd glädje med det här jobbet när man kan se att människor mår så bra av det här lilla, att komma hit några timmar. Människor mår så bra bara genom att träffa andra människor. Det är så enkelt egentligen.”

Rationalitet

Vi har nu sett flera exempel på att en mötesplats kan få ett bestämt resultat utan att resultatet var ett mål. Betyder det att mål inte spelar någon roll? Får en mötesplats lika goda resultat antingen man har mål eller inte?

Det som utmärker en mötesplats eller verksamhet utan mål är att man inte på förhand vet vilka resultaten blir och följaktligen inte heller om de är goda eller inte. Man har inte kontroll över resultaten. Resultaten skapas inte av medvetna, avsiktliga, i den meningen rationella handlingar. De blir vad de råkar bli. Frågan är med andra ord om man vill ha kontroll över resultaten, om de ska vara eftersträfvade och förutsedda eller slumpartade och oförutsedda. En annan fråga är vem som ska ha denna kontroll, vems vilja som ska råda.

Ordet rationell hänvisar inte bara till medveten, förnuftsstyrd handling och den kontroll den kan ge. Det kan också ha betydelsen effektiv eller produktiv. Då beskriver ordet relationen mellan de insatta resurserna och resultatet. De båda betydelserna hör ihop. För att en handling ska vara rationell i betydelsen effektiv måste den i allmänhet också vara rationell i betydelsen medveten och förnuftsstyrd. Ett resultat nås effektivare, med bättre utnyttjande av de befintliga resurserna, om handlingen är medveten och avsiktlig, det vill säga om resurserna medvetet styrs mot resultatet som ett mål. En del av resurserna som satsades på gårdshuset i Husby har gett utdelning i form av etnisk integration, utan att vi har kunnat se att det fanns en särskild avsikt bakom det. Men om samma resurser avsiktligt hade satsats på etnisk integration som mål, hade antagligen utdelningen blivit större. Åtgärderna hade nog åtminstone till en del blivit annorlunda.

Vi har inte försökt göra någon jämförelse mellan projekten med avseende på hur rationella i betydelsen effektiva de har varit. Det hade förutsatt både att målen i projekten hade varit desamma och att resultat av samma slag hade låtit sig jämföras. Det senare i sin tur hade nog förutsatt att resultaten på ett meningsfullt sätt hade kunnat beräknas och uttryckas i siffror. Den första förutsättningen är bara delvis uppfylld – målen skiljer sig som vi har sett ofta åt – och den andra är det knappast alls – hur mäter man sådant som sociala relationer och etnisk integration?

Men i de flesta av de fall där projekt eller verksamheter har lagts ner kan vi säga att effektiviteten har varit låg. De fallen behandlade vi i kapitel 5.

8. Sammanfattning och slutsatser

Vi har studerat mötesplatser i sju förorter eller ytterområden till de tre storstäderna. Flertalet har iordningställts med hjälp av det statliga förnyelsebidraget som fanns mellan 1989 och 1992, och som bland annat syftade till att förbättra den sociala miljön i områden med stora sociala problem. Bidraget lämnades till kommunala bostadsföretag.

Mötesplatserna skiljer sig mycket åt i storlek och karaktär. I Husby på Järvafältet i Stockholm rustade man upp gårdarna och trettio små träbyggnader som står på dem. Flertalet av dessa gårdshus används nu av de boende, bland annat som sy- och vävstuga, snickarbod, lokal för barnkalas och fester och som kafé. I Rinkeby inte så långt från Husby byggdes ett stort Hyresgästernas hus på tusen kvadratmeter. Det används till fritidsverksamhet, kurser, möten, fester med mera. I både Husby och Rinkeby disponeras lokalerna av lokala hyresgästföreningar.

I Gårdsten, som ligger i Angered i Göteborg, byggdes ett större bostadshus om för att bli ett föreningarnas hus, men det fungerar nu i huvudsak som kontorshus. I Södra Biskopsgården på Hisingen inrättades lokaler i centrum till ett Folkets hus. I Hammarkullen, som liksom Gårdsten ligger i Angered, byggdes ett Musikens hus med sex replokaler. En mindre träbyggnad flyttades också och byggdes till och används nu som öppen förskola. I Eriksbo strax intill rustades gårdarna och torget upp. Ett annat statsbidrag, ett bidrag till boendeservice, användes för att utrusta mötes- och hobbylokaler, göra utflykter med pensionärer med mera. I Norra Biskopsgården användes samma bidrag till ungdomsverksamhet och en öppen förskola i en byggnad som kallades Allhuset, men verksamheten är numera nerlagd och byggnaden riven. I närheten låg Vårvindens fritidsgård som nu har utökats med Pannhuset, där ungdomar bland annat ägnar sig åt musik, teater och dans. Pannhuset har inte fått förnyelsebidrag eller bidrag till boendeservice utan ett statsbidrag till ungdomsverksamhet.

I Örtagård på Rosengård i Malmö rustade man upp gårdar, en utomhusscen och en liten byggnad med kök till en uteservering vid scenen. Scenen och serveringen har tidigare använts flitigt, men det sker inte längre. På Rosengård har vi också studerat två kommunala verksamheter som inte har fått del av de nämnda bidragen. Den ena är en verksamhet som kallas Jasmine, som vänder sig till muslimska mammor och deras barn. Den andra kallas Träffpunkten och är en lokal där människor som i stor utsträckning saknar andra sociala kontakter umgås med varandra.

Mötesplatserna kan förenklat delas in i tre typer:

- o mötesplatser där verksamheten drivs av föreningar
- o mötesplatser med kommunal verksamhet
- o gårdar, där det inte bedrivs någon organiserad verksamhet.

Frågan om att skapa en mötesplats har för det mesta börjat drivas av tjänstemän i bostadsföretag och kommunala förvaltningar. Bakgrunden har ofta varit önskemål om lokaler från föreningar, tillgång till lokaler eller byggnader möjliga att bygga om och möjligheten att få statsbidrag. I ett par fall har frågan i stället börjat drivas av grupper bland de boende.

Även om det ibland har delats ut arbetsböcker och hållits möten, har det sällan gett de boende som kollektiv något reellt inflytande över besluten. Det har

medfört att de boende ibland har känt sig förespeglade ett inflytande som de inte har fått. Planeringen av mötesplatsernas fysiska utformning har oftast gjorts av tjänstemän, även om någon representant från hyresgästföreningen alltid har deltagit. Men det finns också exempel på att planeringen i huvudsak har gjorts av grupper bland de boende.

I några fall har det under processens gång uppstått motsättningar eller missnöje mellan å ena sidan bostadsföretagen som byggherrar och hyresvärdar och å andra sidan föreningar och boende som hyresgäster. Det har gällt utformningen av mötesplatserna och ekonomiska frågor.

Det räcker inte att ställa iordning lokaler för att en mötesplats ska fungera som sådan. Det måste också finnas pengar till drift av både lokalerna i sig och verksamheten som ska pågå där. Lokalerna måste passa verksamheten, och verksamheten måste passa de boendes intressen och behov. Det måste också finnas människor som vill arbeta ideellt när det inte kan anställas personal.

Vi har funnit exempel på att mötesplatser inte har kommit i bruk, har svårigheter att överleva eller har lagts ner därför att sådana förutsättningar har saknats. Allhuset i Biskopsgården revs i samband med en totalombyggnad av området. Den gamla befolkningen tvingades flytta, och stadsdelsförvaltningen ansåg att det inte längre fanns behov av verksamheten. De föreningar som flyttade in i Gårdstenshuset lämnade det efter ett tag igen både på grund av minskade kommunala anslag eller höjda kostnader och på grund av att de inte kunde bedriva verksamhet där på det sätt de önskade. Några av gårdshusen i Husby står tomma därför att det har saknats intresse att använda dem eller saknats eldsjälar eller nätverk bland de boende som har kunnat organisera verksamhet i dem. Verksamheten vid utomhusscenen och vita huset på Rosengård har lagts ner därför att den eldsjäl som organiserade den inte orkade längre. Andra mötesplatser lever vidare trots att det finns samma typer av problem. Ett exempel är Hyresgästernas hus i Rinkeby, där hyresgästföreningen kämpar för att finansiera driften av huset och verksamheten.

Det är i de flesta fall svårt att urskilja några mer precisa mål som har varit vägledande när mötesplatserna har ställts iordning som fysiska platser, det vill säga, gårdar rustats upp och hus byggts om. Allmänna honnörsord som "trivsel", "trygghet" och "gemenskap" har gällt för förnyelseprogrammen som helhet, där också ombyggnad av bostadshusen ofta har ingått.

Gemensamhetshus och lokaler tycks under tillkomstprocessen i mycket ha varit mål i sig själva, men det har också funnits vissa vagt uttryckta mål om sociala kontakter och förbättrade relationer mellan etniska grupper. Efter färdigställandet har målet hos dem som förvaltar eller disponerar lokalerna, som lokala hyresgästföreningar och folketshusföreningar, mest bara varit att de ska användas, det vill säga fungera som medel för obestämda mål.

De tydligaste målen har bostadsföretagen haft. De har i några fall velat bli av med missbrukare och minska skadegörelsen. Deras mål har då varit riktade mot tydliga och för dem mer eller mindre kostsamma problem. De boende som grupp har inte haft någon reell möjlighet att välja mål.

Gemensamhetslokalerna har ofta iordningställts för att tillfredsställa lokalbehoven hos redan existerande verksamheter, som i de flesta fall har drivits av föreningar och kommunala förvaltningar. Kommunala verksamheter har i

allmänhet haft tydliga mål. Föreningsverksamheter har oftare varit mål i sig själva, det vill säga ett slags självändamål.

När det har funnits mål för verksamheterna, har det ofta varit att det ska bildas sociala relationer av olika slag. Vi har skilt på tre typer av sociala relationer, som har utgjort mål:

- o lokal gemenskap mellan dem som bor i en förort
- o etnisk integration mellan olika grupper, bland andra svenskar och olika invandrargrupper
- o personliga relationer mellan enskilda individer som tidigare har känt sig sakna sådana relationer.

Uppdelningen är analytisk. I verkligheten kan de olika typerna av relationer sammanfalla.

De upprustade gårdarna är ofta uppskattade och används mycket. Det är troligt att de var mindre uppskattade före upprustningen, men eftersom de nog redan tidigare användes mycket är det mer osäkert om också användningen har ökat. Osäkerheten beror på bristen på undersökningar från tiden före upprustningen.

Skadegörelsen tycks ha minskat mer i Norra Biskopsgården än i Rinkeby, vilket kan bero på att ungdomsverksamheten i Pannhuset på det förra stället är mycket mer omfattande än i Hyresgästernas hus på det senare.

Det är mycket vanligt att intervjupersoner som mer återkommande har besökt mötesplatser säger att de där har knutit sociala kontakter, och att de värdesätter det. I stort fyller mötesplatserna sin funktion som mötesplats.

När målet har varit att skapa lokal gemenskap, etnisk integration eller personliga relationer, tyder det mesta på att man verkligen också har kommit närmare målet. Även när verksamheter inte har haft sådana mål, har de ibland ändå bidragit till utvecklingen av de olika typerna av sociala relationer. Men resultatet av insatserna i sådana avseenden blir rimligen störst om man medvetet strävar efter resultatet som ett mål.

Slutsatser

Utvärderingen leder fram till ett par slutsatser som vi anser bör beaktas, om staten på nytt ska lämna ekonomiskt stöd till bostadsområden för att motverka särskilda sociala problem.

En första slutsats är att bidrag till större gemensamma lokaler kan förstärka infrastrukturen i en stadsdel men i sig inte minska sociala problem som etniska gruppers och enskilda personers isolering. För att den typen av problem ska minska krävs det att det bedrivs verksamhet i lokalerna som ökar förutsättningarna för sociala kontakter. Ett bidrag som begränsas till att inrätta lokaler skapar i sig inte några verksamheter med en sådan inriktning. Om syftet är att minska sociala problem av det nämnda slaget, förefaller det därför bättre att lämna bidrag till verksamheter som har som mål att göra just det. Vi har sett flera exempel på verksamheter som har minskad etnisk och social isolering som mål och som förefaller vara goda medel för att åstadkomma det.

Det hindrar inte att det kan vara lämpligt att lämna bidrag för att ställa iordning platser, som gårdar och gårdsstugor, där människor kan träffas utan att bedriva

någon organiserad och målinriktad verksamhet. Men åtgärdernas effekter på de nämnda sociala problemen blir mindre säkra. Åtgärderna bör då hellre ses som allmänna förbättringar av miljön.

En andra slutsats är att engångsbidrag till investeringar i lokaler garanterar varken att lokalerna kommer att hållas i drift eller att det kommer att bedrivas verksamhet i dem. När det lämnas engångsbidrag blir det möjligt att glömma bort nödvändiga förutsättningar för att hålla lokaler och verksamheter igång: kontinuerlig finansiering av drift och underhåll av lokalerna och av verksamheterna i sig, bland annat personalkostnader om det inte finns tillgång till ideell arbetskraft, och slutligen helst också intresse hos de människor som är tänkta att delta i verksamheterna.

En tredje slutsats är att de boende inte garanteras inflytande på beslut om åtgärder när bidrag lämnas till bostadsföretag, även om det finns avtal om hyresgästinflytande. Som fastighetsägare, byggherre och bidragsmottagare har bostadsföretagen haft den avgörande makten. Det har rått oklarhet om de boendes roll i processen. I flera projekt har de fått olika budskap i olika skeden; de har först förespeglats ett inflytande som de sedan inte har fått. Det har skapat besvikelse och misstro. För att undvika det måste det råda klarhet från början om vilken roll och vilka rättigheter som tillkommer de boende.

Referenser

- Abrahamsson, Gunilla & Johansson, Ingrid & Olsson, Sören: *Servicebehov, serviceutbud och socialt kapital i Gårdsten och Södra Biskopsgården – en studie om förändrade livsvillkor i två förortsområden i Göteborg*, Institutionen för socialt arbete och kulturgeografiska institutionen, Göteborgs universitet 1996
- Baurne Ellinor & Hedberg, Lotta: *En studie om offentlig och kommersiell service och socialt kapital i Husby*, Lotta Hedberg Närplan AB & Ellinor Baurne Samhällsplanering AB, Stockholm 1996
- Baurne Ellinor & Hedberg, Lotta: *En studie om offentlig och kommersiell service och socialt kapital i Rinkeby*, Lotta Hedberg Närplan AB & Ellinor Baurne Samhällsplanering AB, Stockholm 1996
- Brännberg, Tore: *Plus för unga i Göteborg. En studie av projekt, samverkan och eldsjälar*, Ds 1995:54, Bilaga 1, Civildepartementet, Stockholm 1995
- Lind, Jan-Erik & Modh, Birgit: *Det är rätt fantastiskt. Eriksbo kooperativa förenings boserviceprojekt 1990-1993*, Slutrapport till Boverket, opublicerad, Göteborg 1993
- Modh, Birgit: *Eriksbo. Lokalt engagemang och bebyggelseförändringar*, BoACTH nr 1:1996, CTH - Arkitektur, Göteborg 1996
- Olsson, Sören: *Handlingsutrymme och process. Om samhällsplanering och socialtjänstens medverkan i planeringsprocessen*, Institutionen för socialt arbete, forskningsavdelningen, rapport 1989:2, Göteborgs universitet

Förortsområden med sociala och ekonomiska problem

- en strategi för hur stat och kommun kan förbättra
den socioekonomiska situationen
i de tre storstädernas
ytterområden

Underlagsrapport till Storstadskommittén

Staffan Ivarsson

1997-10-24

Innehållsförteckning

Sammanfattning

1. Inledning
 - 1.1 Bakgrund
 - 1.2 Syfte
 - 1.3 Metod
 - 1.4 Disposition
2. VIVE-rapporten
 - 2.1 Sammanfattning av RRVs kartläggning och analys
 - 2.2 Sammanfattning av RRVs åtgärdsförslag
3. Vad saken gäller
 - 3.1 Problemfyllda områden i Sverige
 - 3.2 Amsterdamförorten Bijlmer
 - 3.3 Välfärdsstatens förmåga att överleva
4. Stabila bostadsområden - 2 krav som måste vara uppfyllda
5. "Att återerövra" - utveckling av förorter med socioekonomiska problem
 - 5.1 Holland - ett steg före
 - 5.2 Svenska åtgärder - Kort sikt
 - 5.3 Svenska åtgärder - Lång sikt

Sammanfattning

I vissa bostadsområden finns uppenbara socio-ekonomiska problem, exempelvis utbredd arbetslöshet, hög kriminalitet, höga ohälsotal och stort socialbidragsberoende bland de boende. Det är detta saken gäller.

Många är de utredningar som på olika sätt belagt skillnaderna mellan höginkomst- och låginkomsttagare eller mellan de områden i vilka dessa kategorier bor. Den nyligen publicerade VIVE-rapporten (SOU 1997:24) var den första utredning som gjorde en strikt utbuds- och efterfrågeanalys gällande välfärdstjänster i väl avgränsade bostadsområden. För att komma vidare i denna bostadspolitiska fråga krävs dock inga fler statistiska nyckeltal. Mer mod än så krävs. Nu handlar det om att lämna skrivbordet och våga sig ut i terrängen samt att göra egna bedömningar och värderingar av det man ser.

Jag har studerat situationen i både svenska och holländska bostadsområden med socioekonomiska problem. I Bijlmer, en förort till Amsterdam, har myndigheterna inlett ett stort program för att klara av de problem som finns. Utmaningen har varit att försöka återerövra detta område, dvs se till att den moderna demokratin och välfärdsstaten "får fäste" i området igen. För att klara detta har man lanserat en strategi. Den kan sammanfattas i ett antal punkter:

- För det första bestämde man sig för att det behövdes *stora förändringar* och att dessa skulle behöva genomföras under en längre period, detta gäller såväl kostnaderna som att demonstrera *uthållighet*. Detta ansågs nödvändigt för att skapa trovärdighet bland allmänheten. Ett tioårsprogram skapades.
- För det andra bestämde man att dela upp arbetet i tre delar. Det gällde *fysisk planering, socioekonomiska förändringar* samt *administrativa omorganisationer*.
- För det tredje bestämde man sig för att *ge tioårsprojektet högsta status*, det gällde trots allt Hollands största bostadsområde med mer än 10 procent av de boende i Amsterdam, och söka finansiera det med medel från kommunen, staten samt EU. Nästan 4 miljarder kronor är avsatt för den totala offentligt initierade förnyelsen av området.

För att lyckas med förnyelsen av de ovan antydda bostadsområdena i Sverige bör man i stort sett göra som holländarna, dock med några tillägg. Det gäller fyra saker:

1. Inrätta en myndighet som kan samordna de offentliga insatserna för den *urbana förnyelsen*.

2. Möjliggör omgående för kommuner att *engagera och involvera* de medborgare som uppbär mer än 2000 kronor per månad i socialbidrag och eller ersättning från a-kassa/KAS i olika typer av kommunal serviceproduktion. Företrädesvis bör det gälla sådan som riktas till barn och ungdom.

3. Förstatliga socialbidraget.

4. Inrätta ett *nytt arbetsmarknadspolitiskt medel*, SAKO.

Inledningsvis bör således en liten och central myndighet för vägledning och samordning av de offentliga insatserna bildas. Jag anser att det är uppenbart att de insatser som kommer att krävas under de närmaste 25 åren är av den omfattning och art att det verkligen behövs ett vakande öga över hur arbetet i dess olika delar fortskrider, samt, inte minst, hur de harmonierar eller samvarierar. Dessutom är det centralt att insatserna sker kontinuerligt och över en längre tid. Myndigheten bör bestå av 10-15 personer. Enda uppgiften är att bistå kommuner, stat och stadsdelar i arbetet med att utveckla program för urban utveckling i verkligheten. Det kan röra sig om att bistå i finansieringsfrågor, en stor del av dessa medel torde kunna komma att sökas från statliga fonder eller EU-fonder. Det är också sannolikt att det kan behöva ordnas särskilda finansieringslösningar mellan privata fastighetsägare och offentliga myndigheter och/eller EU.

Ett förstatligande av socialbidragen är dock den enskilt viktigaste åtgärden som bör vidtagas för att skapa bättre förutsättningar för positiv utveckling i vissa storstadsområden.

Socialbidragen utgör det s k "sista skyddsnätet" i det svenska välfärdssystemet. Utöver detta, eller snarare innan detta, finns det ett antal betydande bidrags- och försäkringssystem som de boende i utsatta bostadsområden i olika hög grad är beroende av. Det gäller olika typer av arbetsmarknadspolitiska åtgärder, a-kassa, KAS, sjukförsäkring, bostadsbidrag, barnbidrag, underhållsstöd m.m. I VIVE-rapporten visas hur stor andel av befolkningen i de utsatta områdena som är beroende av dessa olika typer av ersättningar. De flesta ersättningar har ett väldigt tydligt syfte. Detta gäller exempelvis underhållsstöd, barnbidrag, bostadsbidrag, sjukförsäkring, föräldraförsäkring och olika arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Dessa ersättningar eller åtgärder medför en påtaglig försörjningsmöjlighet för många hushåll, men de har också ett tydligt socialpolitiskt syfte. I de flesta fall rör det sig om mottagare som är väl integrerade i samhället.

När det däremot gäller socialbidrag, ofta i kombination med olika typer av arbetsmarknadspolitiska ersättningar, är bilden annorlunda. Det rör sig i hög grad om bidrag och ersättningar till individer som, i enlighet med VIVE-rapportens definition, är daglediga, dvs de står vid sidan om arbetsmarknaden utan att för den skull vara sjuka. I de aktuella områdena är andelen dag-

lediga förhållandevis hög. Den sociala och ekonomiska kostnaden av dessa daglediga är enligt min bedömning mycket hög. Studier från Storbritannien visar att det är viktigt att de som står vid sidan om arbetsmarknaden har sociala kontakter. Detta bidrar positivt till den s k anställningsbarheten.

Kommunerna har ett instrument att tillgå i de fall en individ eller ett hushåll kommit i ekonomiska svårigheter, det gäller socialbidraget. Samtidigt finns det tecken som tyder på att de s k institutionella incitamentstrukturerna leder till att kommunerna i många fall har intresse av att tillse att den person som har ekonomiska problem leds in i statliga åtgärder av olika slag. Det är inte säkert att dessa möjligheter till "kreativa lösningar" är det som bäst gagnar den enskilde individen.

Genom att förstatliga socialbidragen uppkommer nya möjligheter för politiken. Det blir plötsligt möjligt att få ett helhetsansvar rörande individen, och detta för en part, staten. Mitt förslag innebär att staten löser ut kommunerna för det ansvar de idag har gällande socialbidragen. I praktiken går detta till på det viset att kommunerna befrias från ansvaret att enligt lag sörja för enskild persons försörjning. Staten tar över detta ansvar. I gengäld minskar statens statsbidrag till kommunerna, dvs nivån på den s k påsen sänks permanent, med ett belopp som motsvarar vad kommunerna utbetalat i socialbidrag för år 1997.

Staten får genom detta förslag möjlighet att disponera och styra hela den kontanta delen av välfärdspolitiken riktad till den enskilde individen eller till hushållet. Modellen blir inte komplicerad, snarare tvärtom. Socialbidraget blir ett statligt försörjningsbidrag som i princip spelar samma roll som idag.

De förstatligade socialbidragen bör kompletteras med ytterligare en reform, den s k SAKO-reformen. Det gäller möjligheten att få de som kortsiktigt skulle aktiveras i kommunal verksamhet att även efter år 1999 fortsätta med denna typ av verksamhet. Dessa individer bör således även framöver ges möjlighet att hjälpa till i kommunal förvaltning, det kan röra sig om att bistå lärare i skolor, förskolelärare i förskolor, sjukvårdspersonal inom sjukvården m.m. Allt detta skulle syfta till att

- dels tillse att den enskilde inte passiviseras och
- dels tillse att det skapas realistiska möjligheter att utnyttja givna resurser ute i kommuner, och detta utan att det uppstår suboptimeringar inom den offentliga sektorn.

Det är således viktigt att se reformens viktigaste delar som en tvåstegsplan:

För det första *förstatligas socialbidragen*. Detta garanterar att man undviker subotimeringar mellan stat och kommun gällande näraliggande försörjningssystem. I klartext kan detta uttryckas som att två "ägare" av system (av denna typ) gällande en klient (exempelvis en arbetslös) visat sig leda till att de två ägarna på olika sätt önskat tillse att den andra parten tar hand om det ekonomiska ansvaret för individen ifråga.

För det andra är det viktigt att *följa upp förstatligandet med ett nytt instrument* som möjliggör att fortsätta arbetet med att både engagera de boende i den gemensamma serviceproduktionen i bostadsområdena och att aktivera de som står vid sidan om arbetsmarknaden genom att införa en möjlighet till *motprestationer satt i system*, dock utan att detta konkurrerar med andra typer av sysselsättningar. Fördelarna av detta beskrivs i VIVE-rapporten, Välfärd i verkligheten SOU 1997:24.

1. Inledning

1.1 Bakgrund och syfte

Storstadskommittén arbetar med företrädare för Sveriges tre storstadsområden. Uppgiften är att i dialog med berörda parter i områdena föreslå och initiera åtgärder som syftar till att skapa bättre förutsättningar för bostadsområdena i storstäderna att ta tillvara de olika resurser och möjligheter som finns och som kan användas för en positiv utveckling, särskilt vad beträffar barn och ungdom med svåra uppväxtförhållanden. Kommittén skall för att fullgöra sitt uppdrag bl a

- genomföra en kartläggning av de åtgärdsprogram och andra aktiviteter inom framförallt social-, utbildnings- och arbetsmarknadsområdena som kan ha betydelse för en positiv utveckling i de aktuella bostadsområdena,
- lämna förslag till riktlinjer hur bostadsområdena bättre än för närvarande skall kunna ta till vara sina totala resurser, i form av myndighetsinsatser och ideella insatser, i samverkan och utan hinder av traditionella uppgiftsgränser,
- ta initiativ till och genomföra konkreta projekt med den angivna inriktningen,
- föreslå behövliga förändringar av lagteknisk, finansiell och organisatorisk natur för att bättre samordning och samverkan mellan olika myndigheter och samhällssektorer skall kunna uppnås.

1996-07-03 gjorde Storstadskommittén en anbudsförfrågan där olika myndigheter ombads inkomma med förslag på hur ett arbete skulle kunna dimensioneras i syfte att ge svar på hur de offentliga resurserna för lokalsamhällets behov kan samordnas och bättre användas. RRV inlämnade ett svar 1996-08-26, "Hur vi får mer välfärd för pengarna". I detta anges ett sätt att belysa situationen i vissa storstadsområden så att analys kan genomföras och förslag till förbättringsåtgärder ges. RRV sade i sitt svar "att det är naturligt att utgå från att välfärdsstatens service till individen består av direkta och indirekta tjänster samt ekonomiska transfereringar. Eventuella förslag till förändringar kommer att beröra dessa tjänster och transfereringar. Av denna anledning bör kartläggningsarbetet formas på ett sådant sätt att kommittén kan ges en klar bild av hur resurserna styrs till olika typer av bostadsområden. Om detta arbete kan ge en total bild av hur resurserna styrs till olika områdena kommer också statsmakterna att kunna ta ställning till hur eventuella omfördelningar inom de givna systemen skall dimensioneras".

Storstadskommittén gav 1996-11-06 RRV i uppdrag att göra en kartläggning av utbud och efterfrågan på vissa välfärdstjänster i sex olika bostads-

områden i de tre storstadsregionerna. I uppdraget ingick att skatta kostnaderna för produktionen samt att göra en bedömning av effektiviteten i det offentliga åtagandet. Projektarbetet avslutades inom RRV 1997-02-05. Resultatet publicerades genom den s k VIVE-rapporten, eller Valfärd i verkligheten (SOU 1997:24).

Den 1 september 1997 upprättades ett särskilt kontrakt med RRVs projektledare för VIVE-rapporten, revisionsdirektör Staffan Ivarsson. I kontraktet sägs att Ivarsson (i fortsättningen benämnd utredaren), mot bakgrund av såväl Storstadskommitténs direktiv som VIVE-rapportens slutsatser, skall lämna förslag på åtgärder som både är resurseffektiva och bättre motsvarar efterfrågan i bostadsområdena. Till detta skall utredaren redovisa olika projekterfarenheter och åtgärder i utsatta områden i Nederländerna.

1.2 Metod

Föreliggande rapport utgör en redovisning av en analys som utgår ifrån såväl VIVE-rapportens iakttagelser som egna observationer från olika fältstudier. Den är också en produkt av de samlade erfarenheter som utredaren tillgodosgjort sig genom att vistas i olika typer av urbana miljöer under lång tid.

Rapporten syftar till att ge förslag på hur situationen i vissa utsatta bostadsområden i Sveriges tre storstäder skall kunna förbättras. För att kunna komma med förslag har utredaren läst olika typer av analyser och utvärderingar rörande utsatta storstadsområden, men också företagit en resa till Holland.

Sydöst om Amsterdam byggdes på 1960- och 1970-talet området Bijlmer för ca 90 000 invånare. Projektet genomfördes på kort tid. Inspiratör var M. Le Corbusier. Resultatet blev ett misslyckande. De sociala och ekonomiska problem som blev uppenbara i området på 1970- och 1980-talen var så stora att projektet blev en nationell fråga för Nederländernas riksdag. Även EU kom att finansiera vissa delar av de program som initierades på 1990-talet. I kapitel 3 redovisas mer om detta. Anledningen till att bostadsområdet Bijlmer valts ut som jämförelseobjekt i denna rapport är att det uppvisar många likheter med vad som är aktuellt i Sverige.

För det första är Nederländerna liksom Sverige en mogen välfärdsstat med såväl positiva som negativa erfarenheter av olika typer av bostadspolitiska lanseringar och experiment.

För det andra har ett flertal av de områden som studerats i Sverige byggts under samma period som Bijlmer.

För det tredje är det i ett flertal fall uppenbart att liknande arkitektoniska och bostadspolitiska bevekelsegrunder varit vägledande när områdena i de två länderna tillkommit.

Eftersom Nederländerna, enligt utredarens uppfattning, dessutom utgör exempel på en nation där ofta okonventionella analyser och offentliga utredningar presenteras som naturliga inslag i det politiska livet är det av intresse att i detta sammanhang se hur en av Sveriges systemationer agerar i ett läge som även är aktuellt för oss. Stadsdelen 0Bijlmer är nämligen ett exempel på ett misslyckande. Ett misslyckande som i många avseenden påminner om vad som gäller några av de områden som RRV studerat i det s k VIVE-projektet.

Doktoranden Jude Kehla från Utrecht universitetets sociologiska fakultet och doktor Rogier Noyon, direktör för konsultföretaget Regioplan - Stad en Land, har varit utredaren behjälplig vid de studieresor som företagits i de förorter till Amsterdam som varit aktuella som referensobjekt i denna studie. De har också redogjort för de holländska erfarenheter som gjorts av olika typer av satsningar i främst Bijlmer, också benämnd som Stadsdeel Zuiddoost.

1.3 Disposition

I Kapitel 1 beskrivs såväl bakgrunden till som syftet med denna rapport.

I kapitel 2 beskrivs RRVs VIVE-rapport. Genomgången ger en snabb bild av kartläggnings- samt analysresultaten.

I kapitel 3 beskrivs de faktiska omständigheter som "det handlar om", dvs de problem som gjort att det finns anledning ändra förhållandena i vissa problemartade storstadsområden. Till detta kommer en beskrivning av de omständigheter som gällt det stora nederländska bostadsprojektet Bijlmer, strax sydost om Amsterdam.

I kapitlet 4 presenteras utredarens uppfattning om vilka krav som måste vara uppfyllda för att bostadsområde skall kunna klassificeras som harmoniskt och/eller lyckosamt.

I kapitel 5 redovisas utredarens åtgärdsförslag på det bostadspolitiska området. Förslagen syftar till att på såväl *kort* som *lång* sikt söka förbättra villkoren för de boende i förortsområden som klassificerats som problemartade. Kapitlet inleds dock med en genomgång av de holländska erfarenheterna från stadsdelen Bijlmer.

2. VIVE-rapporten

2.1 Sammanfattning av RRVs kartläggning och analys

Riksrevisionsverket, RRV, studerade under perioden november 1996 till januari 1997 välfärdssituationen i sex olika storstadsområden i Stockholm, Göteborg och Malmö. Arbetet utfördes på uppdrag av Storstadskommittén.

I varje storstad valdes ett låg- och ett höginkomstområde ut. Husby och Ängby-Bromma i Stockholm, Bergsjön och Älvsborg i Göteborg samt Rosengård och Limhamn i Malmö. Utbudet av offentliga välfärdstjänster kartlades av RRV genom ett omfattande fältarbete. Detta betyder att statliga och kommunala hushållstransfereringar samt sk verksamhetsnära kollektiva och individuella servicetjänster ingick i undersökningen. Samtidigt studerades de boendes efterfrågan av dessa tjänster genom en TEMO-undersökning i de sex bostadsområdena.

RRV kunde konstatera att det finns problem i vissa storstadsområden och att stat och kommun på olika sätt dimensionerat insatser av resurser för att möta de olika typer av socio-ekonomiska förhållanden som råder i de olika områdena. Mycket tyder på att vissa problem tilltar i omfattning. Statistiken visar att andelen personer som står vid sidan om arbetsmarknaden ökar kraftigt i de låginkomstområden som RRV studerat. Antalet personer som står vid sidan om den ordinarie arbetsmarknaden i exempelvis Bergsjön har ökat med 100 procent mellan år 1990 och 1994, en ökning från ca 600 till ca 1 200 personer. Det finns risker med en utveckling av detta slag.

RRV uttalade att utanförståendeskap i detta läge riskerar bli en slags norm för allt fler människor, något som skulle bli ett stort problem i en välfärdsstat som Sverige.

RRVs kartläggning visade att det både utbetalas mer transfereringar till hushållen och produceras mer offentliga servicetjänster i låginkomst- jämfört med höginkomstområden. Det förefaller som om resursfördelningen på de flesta områden varit föremål för olika typer av prövning där mått som ohälsotal, arbetslöshet, andel invandrare, andel ensamstående, andel förtidspensionärer, antal brott m.m. varit styrande.

I en opinionsundersökning, utförd av TEMO AB på RRVs uppdrag, framkom att de boende i storstadsregionerna anser att det finns betydande utrymme för förbättringar. Verket konstaterade att det är förhållandevis små skillnader vad gäller attityderna till utbudet av välfärdstjänster mellan de som bor i låg- respektive höginkomstområden. Dessa likartade attityder kan även noteras vad gäller välfärdsfrågor i allmänhet.

När det gäller utbudet visade RRVs undersökning att de boende gärna såg att det satsades extra på viss service i det egna bostadsområdet. I lågin-

komstområden vill man exempelvis att det satsas mer resurser på de arbetsmarknadspolitiska insatserna och ungdomsverksamheten, och i höginkomstområden önskar man att det satsas extra på skolan och utbildningen, men även ungdomsverksamheten.

Problembilden kan sammanfattas som att en allt större del av befolkningen i vissa storstadsområden står vid sidan av den ordinarie arbetsmarknaden samtidigt som den offentliga serviceproduktionen inte fullt ut lyckas möta den efterfrågan som finns.

Ett annat huvudresultat i undersökningen var att de som bor i området, på fritiden och utan ersättning, kan tänka sig att delta i samhällets produktion av barnomsorg, skola, ungdomsverksamhet, äldreomsorg m.m. De flesta boende som kan tänka sig delta i den gemensamma produktionen anger att de vill medverka i barn- och ungdomsverksamhet. Kvinnor är generellt sett mer benägna att delta än män, detsamma gäller ungdomar jämfört med äldre personer. Kvinnor är mer intresserade av att arbeta med barn, medan män är mer intresserade av att hjälpa till med sport-, idrotts- och ordningsverksamhet.

Undersökningen visade att 77 procent av de som bor i låginkomstområden, och 76 procent av de som bor i höginkomstområden dessutom anser att det vore bra om de som bor i det egna bostadsområdet också engagerade sig mer i vissa verksamheter som idag erbjuds av samhället.

Opinionsundersökningen visar att de boende önskar se mer *delaktighet* i den gemensamma produktionen. Man vill själv engagera sig, och man vill se att grannarna engagerar sig. Samtidigt anser en klar majoritet att det är önskvärt att begära att de som mottager exempelvis arbetslöshetsersättningar och förtidspension efter bästa förmåga bör ges möjlighet att utföra vissa *motprestationer* som en kompensation för dessa ersättningar. Stödet för motprestationer är något högre bland de som bor i höginkomstområden än bland de som bor i låginkomstområden. När RRV frågat de boende inom vilka verksamhetsområden som mottagare av bidrag kunde medverka, dvs var som själva motprestationen kunde utföras, visar det sig att insatser på fritidsgård och inom ungdomsverksamhet, äldreomsorg, sport- och idrottsanläggningar samt skötsel och underhåll av bostadsområdet får det starkaste stödet. Därefter kommer skola och barnomsorg samt annan mer specialiserad verksamhet.

RRV lät TEMO AB även fråga de boende vad de anser vara det bästa sättet att hjälpa de som är arbetslösa. Sju alternativ gavs, där allt från ökade bidrag och fler arbetsförmedlare till motprestationer och subventionerade arbeten angavs som svarsalternativ. De boende i låg- respektive höginkomstområden uppvisade likartade attityder i denna fråga. Ungefär hälften av de som tog ställning i denna fråga ansåg att det bästa sättet att hjälpa en som är arbetslös är att ge bidrag och kräva en motprestation. Den andra hälften ansåg att det bästa sättet var att ge stöd till företag och föreningar som skapar arbeten.

RRV konstaterade avslutningsvis i sin kartläggning att det var tydligt att de boende ser delaktighet och motprestationer i vissa sammanhang som önskvärda inslag i den svenska välfärdsmodellen.

RRV bedömde att det inte var möjligt att göra detaljerade studier av den direkta effektiviteten i resursanvändandet i de två områdena. Av denna anledning var det inte möjligt att presentera detaljerade åtgärdsförslag som skulle bidra till att situationen i bostadsområden med sociala och ekonomiska problem förbättrades. RRV sökte istället finna om det genom *omdispositioner* eller genom att *tillföra något nytt inslag eller begrepp* i den offentliga verksamheten är möjligt att öka måluppfyllelsen på olika områden.

RRV menade därför att det i det fortsatta arbetet med att finna lösningar på problemen i storstäderna vore rimligt att överväga möjligheter att ta tillvara på den kraft som kan finnas i dessa uttryck för delaktighet. Bilden av att de boende önskar se mer av delaktighet och social gemenskap inom de verksamheter där det förefaller finnas problem i de studerade storstadsområdena var, enligt verket, slående.

Genom att tillföra delaktighet på i första hand två verksamhetsområden i den offentliga serviceproduktionen skulle enligt RRV förhållandena i bostadsområdena kunna förbättras.

För det första gällde det verksamhet riktad till barn och ungdom. När det gäller skola, fritidsgård och övrig ungdomsverksamhet kan det konstateras att det finns utrymme för extra personalresurser, eller egentligen vuxenrepresentanter i verksamheten.

För det andra gällde det arbetsmarknadspolitiken på det lokala planet. Det gäller att aktivera de som står vid sidan om den ordinarie arbetsmarknaden. RRV tog inte ställning till om man skulle införa motprestationer. Den genomförda opinionsundersökningen gav dock ett starkt stöd för denna typ av lösningar bland de boende i de studerade områdena. RRV menade att det finns tydliga och lättförståeliga fördelar med sådana former inom arbetsmarknadspolitiken. Om ett system med motprestationer skulle införas i Sverige menade verket att det var viktigt att studera de effekter en sådan politik skulle få om det permanentades. Verket poängterade avslutningsvis att denna typ av frågor ytterst skall lösas på den politiska nivån.

3. Vad saken gäller

3.1 Problemfyllda områden i Sverige

I vissa bostadsområden finns uppenbara socio-ekonomiska problem, exempelvis utbredd arbetslöshet, hög kriminalitet, höga ohälsotal och stort socialbidragsberoende bland de boende. Det är detta saken gäller.

Problemen tycks i huvudsak finnas i vissa förortsområden i nära anslutning till våra tre svenska storstäder. Områdena karaktäriseras av att de byggts under 1960- och 1970-talen samt att de är stora. Ja, just stora. Det gäller storleken på områdena i allmänhet och storleken på huskropparna i synnerhet. För det är det som mest påtagligt skiljer dessa områden från andra bostadsområden i Sverige.

I VIVE-rapporten redovisas hur stora skillnaderna är mellan typiska höginkomst- och typiska låginkomstområden i dessa storstäder. Det gäller dels allmänna socio-ekonomiska jämförelsetal, dels själva medelstillsdelningen från den offentliga sektorn. RRV kunde visa att den offentliga sektorn utbetalar dubbelt så mycket kontanta bidrag och ersättningar per capita i låginkomstområdena jämfört med höginkomstområdena. När det gäller tilldelningen av service, uttryckt i offentliganställda s k verksamhetsnära personal, var skillnaderna mycket stora. Lärartätheten var ca 25-50 procent högre i låginkomstområdena medan antalet socialsekreterare var ända upp till 1500 procent högre (räknat per capita) i vissa låginkomstområden jämfört med höginkomstområdena.

Många är de utredningar som på olika sätt belagt skillnaderna mellan höginkomst- och låginkomsttagare eller mellan de områden i vilka dessa kategorier bor. VIVE-rapporten var den första utredning som visade hur omfattande dessa skillnader var samt karaktären på utbudet av den service som levererades i de aktuella områdena. Till detta lades en opinionsundersökning som visade var problem och möjligheter finns i dessa områden. Opinionsundersökningen fokuserade de boendes efterfrågan på utbudet av s k välfärdstjänster. En av VIVE-rapportens största förtjänster var att den slaviskt redovisade relevanta nyckeltal och förhållanden i jämförbara områden. Härigenom gavs möjligheter att lämna förslag till var åtgärder skulle sättas in.

För att komma vidare i denna bostadspolitiska fråga krävs inga fler statistiska nyckeltal. Mer mod än så krävs. Nu handlar det om att lämna skrivbordet och våga sig ut i terrängen samt att göra egna bedömningar och värderingar av det man ser.

När jag första gången besökte Bergsjön utanför Göteborg slogs jag av hur vackert området var beläget samt hur fint det föreföll vara sett från motorvägen. Jag kände igen området på något sätt. Det påminde mycket om något av de områden som min far förevisade sin familj i slutet av 1960-talet. Han var vice verkställande direktör för ett av Sveriges största och mest framgångsri-

ka byggföretag som hjälpte till att förverkliga miljonprogrammet. När vi i bilen på motorvägen passerade de skinande vita huskropparna kommer jag ihåg att jag nästan inte såg några människor samt att allt verkligen var nytt. Det rädde ingen tvekan om att det var nytt. Väldigt nytt. Jag hade aldrig sett något liknande. En ny tid låg framför oss. Det var ingen tvekan om det. Det var dock helt uppenbart att min far inte var särskilt engagerad i det han föreslode, han enbart pekade på områdena. Så många lägenheter, och så många människor kunde bo där etc. Vi tog aldrig någon promenad i dessa områden. Nej, stolt var han inte. Produktionsmålet hade dock nåtts.

När jag kom till Bergsjön slogs jag av hur fint det såg ut. Samtidigt kunde jag notera samma frånvaro av människor. Husen är stora. På håll ser de fina ut, men när man kommer närmare ser man sprickorna. Husen ser ganska slitna ut på nära håll efter de 20 år de "varit i drift". Samtidigt är byggmaterialen "hårda", dvs betong och stål. Detta förstärker känslan av kyla. Vid besök i Göteborgs höginkomstområden var bilden annorlunda. Låga hus, trädgårdar och "mjukare" byggmaterial. Mer trä.

Jag har försökt komma fram till vad det hela gäller. Är det fel på de boende, eller hade arkitekterna och byggherrarna fel? Eller var det de ideologer som låg bakom hela idén om dessa stora områden som hade fel? För att komma vidare i denna del, dvs för att finna ett svar, krävs en vågad analys. En analys som delvis skiljer sig från vad som är normalt förekommande från offentliga utredare. Det som uppfattas som subjektivt ökar som procentuell andel av presenterat material. Enligt min uppfattning är detta både logiskt och nödvändigt. Logiskt för att dessa frågeställningar gäller "känsla". Själva känslan är central i frågeställningar som gäller boende och närmiljö. Nödvändigt eftersom det inte är möjligt att vetenskapligt belägga känslomässigt relaterade förhållanden. Samtidigt måste vi gå vidare. Vi kan inte bara stanna och säga att det inte är möjligt eftersom allt är subjektivt. Statsmakterna har ett ansvar att trots frågans svårighetsgrad komma vidare. Problemen är uppenbara och de sociala och ekonomiska kostnaderna är stora i dessa områden.

De aktuella bostadsområdena som kännetecknas av sociala och ekonomiska problem är förhållandevis nya i västerlandets historia. Det är inte så att det saknas historia gällande bostadspolitiska problem. Tvärtom. Historien är fylld med exempel på fattigdom och sjukdomar bland arbetare samt sociala och andra problem. En banbrytande bok om dessa omständigheter samt om metoder att komma tillrätta med dessa lanserades redan år 1936 av arkitekten Le Corbusier i verket "La maison des hommes" (Vår bostad).

Själva den rika förekomsten av dessa sociala och ekonomiska problem ur historien är också själva anledningen till att dagens problemfyllda bostadsområden existerar. Våra "nya" områden byggdes nämligen i ett försök att i stor skala och i högt tempo komma tillrätta med de problem som var vanligt förekommande i Europas storstäder för 50 - 100 år sedan. Men, och här lanseras en viktig poäng, eftersom dessa områden är så nya, och de uppkomna

problemen likaså, saknas det idag förebilder såväl från Sverige som internationellt på hur man skall komma tillrätta med de uppkomna problemen. Detta betyder att det saknas exempel på fysiskt likartade bostadsområden som dessutom haft dessa problem och som sedan dessutom, på olika sätt, kommit ur det problematiska läget.

Visst finns det områden där man gjort vissa försök. Det finns exempel på hur man renoverat husen, startat olika typer av försöksverksamheter för att engagera de boende i områdena etc. Oftast finner man dock i dessa försöksverksamheter att man i den enkilda stadsdelen, eller i det enskilda projektet, fokuserat sig på *en aspekt eller en åtgärd*, mer sällan finner man att det satsats stort över en längre tid. Uthållighet är ovanligt i dessa sammanhang.

Ett exempel på ett område där politikerna verkligen har försökt komma tillrätta med problemen är Bijlmer, en förort sydöst om Amsterdam i Holland. I oktober 1997 besökte jag denna stadsdel.

3.2 Amsterdamförorten Bijlmer

Bijlmer är i Sverige mest känd som den förort till Amsterdam där en Jumbojet (Boeing 747) störtade år 1992. Nedslaget skedde mitt i ett gigantiskt bostadshus som var flera hundra meter långt och hade 11 våningar. Det är fortfarande okänt hur många som dog samt vilka dessa var. Anledningen är att området Bijlmer utvecklats till ett ghetto-liknande område dit många illegala invandrare sökt sig. Några kompletta offentliga register över de boende finns därför inte.

Bijlmer, eller Stadsdeel Zuidoost, som området officiellt benämns sedan renoveringarna påbörjades i början av detta årtionde, är en stadsdel i klassisk 1960- och 1970-talsstil med ca 90 000 invånare. Området är mycket stort, ca 2 210 hektar mark tas i anspråk.

Av samma skäl som man i Sverige på 1960-talet började projektera nya bostadsområden började man i Holland planera hur en ny stor förort till Amsterdam skulle utvecklas. Man valde år 1963 ut byn Bijlmer, en liten jordbruksbygd sydost om Amsterdam. För att kunna fullfölja de ambitiösa planerna var man inledningsvis tvungen att höja marknivån med 2,5 meter gällande 130 hektar land. För detta syfte rekvirerades 2 700 000 kubikmeter sand från den närliggande sjön Vinkeveen. Resultatet blev helt i linje med förväntningarna. Ett plant och lättbyggt område hade tillskapats. Mellan åren 1966 och 1976 färdigställdes området. Ca 90 000 personer hade flyttat in i de 13 000 lägenheter som konstituerar området. Efter endast några år började de första tecknen på sociala problem visa sig i området.

15 år senare var de socio-ekonomiska problemen så omfattande att Bijlmer blivit en fråga för hela Holland. Man beslutade att initiera ett omfattande program för att komma tillrätta med problemen i stadsdelen Bijlmer. För att

klara detta krävdes ett stort antal olika typer av åtgärder. Dessa skulle dessutom genomföras under en längre period. Till detta krävdes stora finansiella resurser. Genom en samfinansiering mellan kommunen, staten Holland och EU skapades finansiella garantier motsvarande 4 miljarder kronor för detta 10-årsprogram.

Bijlmer kännetecknas av en påfallande känsla av "modernitet". Området är uppenbart tillskapat. Marken är plan, eventuella kullar och övriga formationer i naturen är skapade av människan. Området är tillskapat i enlighet med arkitekten Le Corbusiers intentioner och visioner. Han menade att det var centralt att skilja ut boendet, fritiden, transporterna och arbetet som separata storheter. Detta kom till uttryck i utformningen av Bijlmer. Boendet är verkligen boende. Husen är koncentrerade i enlighet med Le Corbusiers tankar. Enorma huskroppar, ofta flera hundra meter långa, och med 11 våningsplan, ligger utplacerade i vackra formationer i landskapet. Sett från flygplan är formationerna sinnrikt konstruerade. Mellan husen ligger stora gräsmattor med träd och buskar där barnen kan leka. Ingen biltrafik förekommer inne i dessa områden. Det är däremot gott om cykelbanor, eller snarare cykelvägar, i området. Biltrafiken har lagts på särskilda betongdäck som höjt upp fem meter i luften. Biltrafiken har härigenom kunnat skiljas från den naturliga vegetationen av lekande barn samt promenerande och cyklande vuxna. Även den spårbundna trafiken har beretts plats i luften, dvs på banor som leder den spårbundna trafiken ca tio meter ovanför markplanet. De 13 000 lägenheterna kompletterades med ca 30 stora garage. I dessa kan såväl de boende som besökande parkera sina bilar.

När de boende flyttade in, mellan åren 1968 och 1976, var hyrorna förhållandevis höga. Bostadsområdet var ett framtidsområde. En stadsdel för arbetar- och medelklass. I huvudsak "vanliga" holländare kom också planerligt att flytta in i de moderna, ljusa och rymliga lägenheterna. År 1976 var samtliga 13 000 lägenheter uthyrda. Vad som sedan hände, och varför detta hände, råder det delade meningar om. En sak är dock säker:

På 15 år utvecklades området till ett påtagligt problemområde med stor andel legala invandrare, flyktingar, illegala invandrare, låginkomsttagare, bidragsberoende familjer samt stor och omfattande kriminalitet.

Vad var det som gick snett? I kapitel 4 kommer jag att söka besvara denna fråga, men redan här kan sägas att det handlade om *felplanering* och *feltänkande*. I kapitel 5 kommer jag att visa hur man försökt rätta till dessa problem samt vilka lärdomar vi i Sverige kan dra av detta.

3.3

Välfärdsstatens förmåga att överleva

I sin yttersta förlängning handlar dessa storstadsproblem om välfärdsstatens förmåga att finansiera sig. Därmed handlar frågeställningen automatiskt om välfärdsstatens överlevnadsförmåga. Vi kan se hur en allt större del av de

boende drar sig undan från det offentliga ljuset och hur andelen skattebetalare sjunker. I Holland har därför forskningen gällande den informella ekonomin intensifierat under senare år. RRV påvisade ett liknande problem i den sk VIVE-rapporten. I låginkomstområdena ökade "nettobidragsgivningen" under perioden 1990 till 1995 kraftigt, samtidigt som "nettoskatteinbetalningen" ökade i höginkomstområdena. I klartext betyder detta att nettot mellan emottagna bidrag och inbetalade skatter ökat mellan åren 1990 och 1995, dvs bidrag minus skatt är positivt. Och det positiva värdet har ökat under åren. "Nettobidragen" ökar. På motsvarande sätt har nettoskatteinbetalningen ökat för de boende i de definierade höginkomstområdena. "Nettoskatten" ökar.

Välfärdsstaten bygger på idén att man genom beskattning skapar förutsättningar för såväl inkomstfördelning som produktion av offentliga tjänster som levereras till samtliga medborgare. Systemet förutsätter medborgarnas solidaritet. Enligt min uppfattning finns det en risk för att denna solidaritet minskar bland skattebetalarna om det bland dessa uppfattas som om "deltagandet" i de gemensamma projekten varierar i alltför stor utsträckning. I VIVE-rapporten kunde exempelvis RRV visa att andelen "daglediga" vuxna i låginkomstområdena var mycket stor jämfört med andelen daglediga vuxna i höginkomstområdena. RRVs definition av daglediga var personer som till minst 75 procent erhöll sin försörjning från stat och kommun utan att för den skull vara sjuk eller handikappad. Samtidigt kunde RRV visa att andelen boende, i samtliga bostadsområden, som önskade se ett ökat deltagande och engagemang bland de boende var mycket hög. En alltför stor diskrepans mellan detta uttryck för önskat "påbudet engagemang" och den uppenbara bild av passivitet bland de som står vid sidan om arbetsmarknaden riskerar hota själva grundvalen för välfärdsstaten, nämligen viljan bland nettobidragsgivarna att verkligen betala skatt. Om dessa skulle upphöra att bidra netto till de gemensamma projekten havererar välfärdsstaten. I kapitel 5 nedan visas hur bostadspolitik och socialpolitik hänger samman. Även förslag på hur problemen skall lösas lämnas i kapitel 5. Först måste dock en genomgång av de grundläggande kraven för att uppnå stabilitet i bostadsområden redovisas. Detta sker i kapitel 4.

4. Stabila bostadsområden - 2 krav som måste vara uppfyllda

För att ett bostadsområde skall kunna utvecklas på ett positivt sätt krävs att ett antal krav uppfylls. Självklart kan denna lista göras både lång och komplex. Jag har valt att lyfta fram ett antal faktorer som jag under mina fältstudier funnit vara centrala för harmonien i bostadsområden. Dessa är:

1. Fysiskt utbud måste matcha fysisk efterfrågan på bostäder.
2. Faktiskt utbud måste möta "känslomässig" efterfrågan.

4.1 Fysiskt utbud måste matcha fysisk efterfrågan på bostäder.

Utformningen av stad och land sker på olika sätt i olika delar av världen och har skett på olika sätt genom historien. Ibland har stadsbildningar vuxit fram i små steg, hus för hus eller kvarter för kvarter, ibland har hela stadsdelar designats från början och huvudparten av området färdigställts på kort tid och ofta i enlighet med en vis stil, ibland rentav i linje med en viss "ideologi".

När stadsbildningar expanderar långsamt ökar sannolikheten för att det sker en slags anpassning av det fysiska utbudet utifrån den fysiska efterfrågan av bostäder. Skälet för detta är enkelt, dels är det sannolikt att en liten byggherre som enbart färdigställer ett fåtal objekt har tillförsäkrat sig om att kunna hyra ut bostaden när denna är färdig, dels kommer en felaktig prognos vad gäller efterfrågan inte att påverka omgivningen i nämnvärd omfattning. Om byggherren gör en felaktig prognos kommer han/hon genom att variera priset på objektet att kunna få en hyresgäst från angränsande områden. Alternativt kan byggherren göra om lokalen så att en annan typ av hyresgäst önskar hyra det aktuella objektet. En eventuell förekommande felmatchning mellan utbud och efterfrågan får således i normalfallet inte några omfattande negativa konsekvenser för området i sin helhet, även om den enskilde investeraren kan lida viss skada.

När stadsbildningar expanderar snabbt är det av central betydelse att nytillskottet av bostads- och lokalytor inte blir så stort att marknaden inte kan absorbera dessa ytor. Det förekommer alltid en viss friktionstid, dvs en viss söktid. Informationen om de nya objekten kommer av naturliga skäl inte fram till alla aktörer samtidigt. I de fall nytillskottet av bostäder sker väsentligt snabbare än vad "absorptionen" tillåter kommer ett överutbud att uppstå, dvs ett som är större än vad som definieras av den normala söktiden. I dessa lägen finns risk att oönskade konsekvenser följer av detta överutbud, bl.a. kan det finnas risk att hyresvärden börjar ge rabatter på lokalhyror och bostäder. Och detta i en sådan utsträckning att nya kategorier hyresgäster söker sig till området. Det kan röra sig om studenter, ungdomar, illegala flyktingar eller pensionärer. Grupper som skänker området en ny prägel som inte harmonierar med de förväntningar som de först anlända hyresgästerna har. Detta kan riskera leda till att de som först accepterat området som "sitt" senare i snabb

takt lämnar området. Stora enheter, projekt eller områden riskerar ge stora svängningar i beteenden och andra marknadsreaktioner. Ju större och mer enhetliga strukturer som byggs desto större absoluta förändringar, positiva och negativa, kan följa av dessa initiala steg eller investeringar.

En annan risk, och ibland möjlighet, med snabb expansion genom byggande av stora områden är den påverkan på utbud/efterfrågan i kringliggande områden som kan förekomma. Detta betyder att ett kraftigt tillskott av lediga lokalytor eller tomma lägenheter kan få en magneteffekt på områden i den omedelbara närheten. Detta kan leda till att väsentliga förskjutningar i kringliggande samhällens sociala och ekonomiska balanser kan komma att uppstå.

Mot denna bakgrund framstår det som klart att byggande av större bostadsområden nog kräver analyser av vilka konsekvenser ett ökat utbud av den aktuella typen får för angränsande och andra områden.

4.2 Faktiskt utbud måste möta "känslomässig" efterfrågan.

Om ett bostadsområde skall kunna utvecklas på ett harmoniskt sätt, på såväl kort som lång sikt, måste det faktiska utbudet av bostäder möta den "känslomässiga" efterfrågan som medborgarna har. Denna efterfrågan hänger givetvis samman med den i kapitel 4.1 beskrivna matchningen av fysiskt utbud respektive fysisk efterfrågan. Skillnaden är att den fysiska matchningen fokuserar beståndets storlek, dvs frågan om ett totalt eller partiellt över- eller underutbud i en region eller rent av i ett land. Den "känslomässiga efterfrågan" är den som påverkar valet av bostad efter det att man valt att överhuvudtaget efterfråga en bostad. *Några vattentäta skott mellan dessa två finns inte, men gränsdragningen kommunicerar ändå den viktiga distinktionen mellan beståndets storlek och de aspekter som sammanhänger med valet av bostad sedan individen väl definierat sig som aktör på bostadsmarknaden.*

När det gäller den "känslomässiga" efterfrågan påverkas denna av:

- lägenhetens direkt omgivande miljö,
- lägenhetens geografiska läge,
- lägenhetens utformning,
- lägenhetens hyra och
- lägenhetens skick.

4.2.1 Lägenhetens direkt omgivande miljö

Den boendes uppfattning om sitt bostadsområde påverkas i hög grad av karaktären på det direkta omlandet. Detta betyder att det är av central betydelse för trivseln i ett område om det allmänt kan betraktas som "trevligt" eller

”otrevligt”. Frågan är vad som konstituerar dessa två tillstånd. Självklart är det frågan om individuella och subjektiva förhållanden, men en del generella slutsatser om det direkta omlandets betydelse kan dock dras.

Mycket tyder på att Le Corbusiers idé om att skilja på bostad, arbete, fritid och kommunikationer är helt felaktig. Istället tror jag att motsatsen gäller, dvs det gäller att integrera arbete, fritid, boende och kommunikationer i själva bostadsområdet. Moduluppdelningar av den typ som Le Corbusier ägnade sig åt utgör betraktelsesätt från en förgången period.

Det stora felet med problemområden är att de just enbart är bostadsområden, ofta utan arbetsplatser. Den moderna människan tenderar dessutom i allt högre grad att vilja arbeta i sin direkta närmiljö, exempelvis i sin bostad. Att skilja på arbete och bostad är felaktig. Genom att skapa närhet till själva grunden för livets fortgång, dvs arbete och produktion, kommer fler människor att i ett tidigt stadium av sina liv att börja intressera sig för arbete och produktion. Ett av dagens problem i dessa områden är ju just att ungdomen ”drar runt på stan” utan att göra något som egentligen intresserar dem. Därför är det av intresse att skapa bostäder i direkt närhet till produktion.

Det går inte heller att skilja på fritid och bostad. Istället är det viktigt att fritid/sport/hobbys m.m. kan praktiseras i bostädernas direkta närområde. Att förpassa s k fritidssysslor till avgränsade asfaltsytor eller plåthangarer i isolation skapar inget annat än kyla och främslingsskap. Jag tror att förtätning är centralt i detta sammanhang.

Inte heller kommunikationerna kan skiljas ut som någon separat och kliniskt isolerad socialekonomisk beståndsdel i människans liv. All planering och faktisk produktion av vägar, offentliga kommunikationer m.m. som negativt påverkar den enskildes möjligheter att ”fritt styra sina steg” bidrar enligt min uppfattning till att den enskilde känner sig inestängd och begränsad. Denna typ av isoleringstänkande är enligt min uppfattning skadligt för harmonien i ett bostadsområde.

Lägenhetens omland påverkas på många olika sätt, bl a kommer det socialekonomiska klimatet att ytterst påverka boendemiljön i området. Eftersom andelen arbetslösa, eller daglediga i enlighet med den s k VIVE-rapportens definition, i ett område påtagligt påverkar såväl områdets ekonomi som dess ”klimat” torde det vara av vikt i detta sammanhang att påminna om nödvändigheten att definiera offentliga program riktade till de såväl arbetslösa som andra i de aktuella områdena som syftar till att involvera och engagera dessa i de gemensamma aktiviteterna, exempelvis genom att införa mer inslag av motprestationer i de allmänna bidrags- och försäkringssystem som idag är ägnade att hjälpa utsatta grupper i dessa områden.

Lägenhetens direkta omgivning påverkas även av arkitekturen och den typ av byggnationer som innesluter bostäder och andra lokaler. Mycket tyder på

att enformiga eller stereotipa huskroppar bidrar negativt till det sociala klimatet i området.

4.2.2 Lägenhetens geografiska läge

Lägenhetens geografiska läge har en stor påverkan på förutsättningarna för harmonien i ett bostadsområde. Om regionen, eller den aktuella delen av en större stad, allmänt betraktas som "mindre bra" är förutsättningarna inte goda för det aktuella området. En god förutsättning är att skapa områden i miljöer som redan har en roll att spela. Det kan exempelvis röra sig om direkt närhet till hav (handel och fiske) eller en flod. Ett annat exempel är en knutpunkt för trafik och handel. Detta skapar liv och flöden som ger grund för händelser och meningsfulla aktiviteter.

Närhet till en storstads centrumbildning, andra städer, byar etc är också faktorer som påverkar den "känslomässiga" efterfrågan på bostäder.

4.2.3 Lägenhetens utformning

Lägenhetens utformning har en direkt inverkan på den boendes trivsel. Att begränsa utbudet av nyproducerade lägenheter till sådana som är skapade för familjer med två vuxna och två barn vore ett misstag. För det första ser de nya familjekonstellationerna annorlunda ut idag jämfört med för endast tjugio år sedan. För det andra finns det tecken som tyder på att det framväxande släktet i ökad utsträckning önskar utforma sin egen livsstil. I detta ingår även att utforma sin bostad. Att producera boende där de boende inte kan ges möjlighet att fritt uttrycka sin egen identitet är dömt att misslyckas enligt min mening.

4.2.4 Lägenhetens hyra

Lägenhetens hyra påverkar naturligtvis förutsättningarna för harmoni i ett bostadsområde. Den genomsnittliga månadskostnaden bör, sett över en längre tid, inte överstiga det som "den önskade mixen av folk" är villiga att betala. Om det är bostadsbolagens, de boendes eller de folkvaldas preferenser i detta avseende spelar inge roll. Satsen gäller likväl.

4.2.5 Lägenhetens skick

Lägenhetens skick påverkar naturligtvis också förutsättningarna för harmoni i ett område. I de fall stora obalanser mellan fysiskt utbud och fysisk efterfrågan blir tydliga och/eller utbudet inte stämmer överens med medborgarnas "känslomässiga efterfrågan" finns risk för utflyttning eller omflyttning

mellan olika bostadsbestånd som leder till att bostadsbolagens ekonomi utarmas.

5. "Att återerövra" - utveckling av förorter med socioekonomiska problem

Det är en stor utmaning att föreslå förändringar som syftar till att förbättra situationen i de förorter till storstäderna där de socioekonomiska problemen är som störst. Problemen är stora i flera av dessa bostadsområden, därför kommer förslag som innebär verklig och varaktig förbättring att innebära stora mänskliga och ekonomiska vinster. Mot bakgrund av de erfarenheter man har i Holland redovisas inledningsvis vad som gjorts i bostadsområdet Bijlmer, utanför Amsterdam, i syfte att komma till rätta med de aktuella problemen. Därefter lanseras ett antal förslag, dels sådana som kan initieras efter endast en kort tidsutdräkt, dels sådana som kräver längre planering och parlamentarisk beredning.

5.1 Holland - ett steg före

I Bijlmer, eller Stadsdeel Zuidoost, utanför Amsterdam har problemen successivt under 1980-talet utvecklats från ett välskött arbetar- eller medelklassområde till ett område som i huvudsak befolkas av personer med mycket låga, oftast inga, inkomster. Det rör sig till stora delar om invandrare, såväl legala som illegala. När jag tillsammans med doktoranden i sociologi Mr. Jude Kehla, som fö är immigrant från Kamerun, promenerade runt i det stora området var jag säker. Mr. Kehla är en svart man, något som skänkte mig en viss grad av legitimitet i andras ögon. Anledningen är att det enorma bostadsområdet till stora delar befolkas av personer med immigrantbakgrund. Det rör sig huvudsakligen om personer från Afrika, Asien och Sydamerika. Ända upp till 70 olika nationaliteter finns i området, som fö befolkas av ca 90 000 personer. När vi promenerade i området fick jag redan på många skiftande omständigheter och information om de olika förhållanden som rådde i de olika bostadshusen, på de olika gatorna, i de olika storgaragen, i de olika stadsdelarna (som fö namnsatts med bokstäver, A-stadsdelen, B-stadsdelen etc). Mr. Kehla är mycket initierad, han har nämligen specialiserat sig på den informella ekonomin. Han har flyttat till detta bostadsområde och bedriver sina doktorandstudier vid Utrechts universitet. Avhandlingen fokuserar dynamiken i den dolda ekonomin i Bijlmer.

Promenaden med Mr. Kehla var talande i sig, dvs egentligen behövde inte mycket sägas, även om Mr. Kehla sköljde information över mig under de fyra dagar vi umgicks i stadsdelen. Jag fick besöka en illegal restaurant i en lägenhet uppe på 10e våningen i ett gigantiskt bostadshus. Eftersom vi inte kunde finna legala taxibilar fick vi promenera långa sträckor, detta ledde till insikten att begreppet "inaccessibility" gavs en verklig innebörd. I programmet som syftar till att hålla transporter vid sidan av övrigt liv hade resultatet blivit att man inte kunde promenera fritt utan att tvingas ta omotiverat stora omvägar för att ta sig fram mellan områdena. Man hade helt enkelt inte planerat att folk skulle promenera mellan de olika delarna i det 2130 hektar stora området.

Jag förstod också att det fanns s k no-go-areas. Områden man inte borde promenera i. Detta höll dock på att förbättras, se nedan. Man hade börjat renovera i den centrala delen av området och arbetade sig nu successivt ut i områdets utkanter. Detta visade sig behövas. Det bör påminnas om att detta är ett mycket stort område som är konstruerat på ett mycket modernt sätt, dvs människorna promenerar och rör sig på marknivån. Här finns också cykelbanor, gräsmattor och planteringar. I luften ligger det stora betongdäck som slingrar runt i området. Dessa ger plats åt vägar för bilar, bussar och tåg. Olika typer av lokala centrumbildningar med affärer, garage och oanvända gemensamhetslokaler tangerar dessa asfaltsslingor. Informationen är av intresse när man skall föreställa sig de "landskap" i vilken människan rör sig. Topografin blir således ofta av sådan beskaffenhet att himlen skymms av dessa betongdäck. Dessvärre ligger dessa stora betongdäck eller betongplattor enbart 5 meter upp i luften, något som skapar mycket mörka och anonyma "rum" - rum i vilka det finns möjligheter att bedriva verksamhet som normalt inte tål dagens ljus. Att röra sig i dessa miljöer vid fel tidpunkt kan få olyckliga följder.

Man kan konstatera att området byggts med de bästa ambitioner och intentioner, men att man från planerarnas håll helt enkelt gjort fel samt haft felaktiga föreställningar. Holländarna insåg detta redan tidigt. Planeringsarbetet gällande renoveringen av området har pågått i ca 10 år, men arbetet har inte tagit fart förrän i början av 1990-talet. Man insåg att det inte gick att riva allt, även om det fanns de som förespråkade detta. Jag måste erkänna att tanken inte är långt borta när man promenerar i detta områdes ytterkanter. Anledningen till att man inte river allt är endast en: Kostnaden är för hög. Man bör hålla i minnet att det rör sig om 13 000 lägenheter och att området är 2 130 hektar stort. De flesta är överens om att det är fel att bygga på det sätt som man gjort.

Utmaningen har varit att försöka återerövra detta område, dvs se till att den moderna demokratin och välfärdsstaten "får fäste" i området igen. För att klara detta har man lanserat en strategi. Den kan sammanfattas i ett antal punkter:

- För det första bestämde man sig för att det behövdes *stora förändringar* och att dessa skulle behöva genomföras under en längre period, detta gäller såväl kostnaderna som att demonstrera *uthållighet*. Detta ansågs nödvändigt för att skapa trovärdighet bland allmänheten. Ett tio-årsprogram skapades.
- För det andra bestämde man att dela upp arbetet i tre delar. Det gällde *fysisk planering, socioekonomiska förändringar samt administrativa omorganisationer*.
- För det tredje bestämde man sig för att *ge tioårsprojektet högsta status*, det gällde trots allt Hollands största bostadsområde med mer än 10 pro-

cent av de boende i Amsterdam, och söka finansiera det med medel från kommunen, staten samt EU. Nästan 4 miljarder kronor är avsatt för den totala offentligt initierade förnyelsen av området.

Det rör sig således om ett 10-årsprogram där man delar in insatserna i tre delar, fysisk planering, socioekonomiska faktorer samt administrativa förändringar. En kort beskrivning av dessa ges nedan:

5.1.1. Fysisk planering

Den första delen i programmet för renovering och förnyelse av Stadsdeel Zuidoost utanför Amsterdam gäller den fysiska planeringen. Man bestämde sig för att riva 25 procent av husen i området, samtidigt som man började planera nya delar i området.

Systemet med vägar hängande i luften skall på sikt ändras så att trafiken ligger i ett plan. Om trafiken skall vara någonstans, så är det inte ovanför marken, snarare på, eller under, marken. Därför har man börjat riva de delar som är möjliga. Ett av resultaten är att man minskar de mörka och anonyma områden som uppstår under dessa gigantiska betongdäck.

Systemet med stora utplacerade garage beslutades minskas. Man har påbörjat rivning av ett antal av de ca 30 garage som fanns från början. Även dessa byggnader utgjorde fula märken i landskapet, dessutom inneslutande anonyma och svårbevakade områden där kriminella aktiviteter lätt utförs.

Systemet med stora i naturen utlagda huskroppar, 11 våningar höga och ofta flera hundra meter långa, beslutades delvis motverkas. Detta sker, och kommer att ske, genom att delar av huskropparna rivs.

Inplantering av nya delar i området sker för närvarande. Det gäller helt nya typer av bostäder. Man satsar på lansering av nya typer av radhus där man ansträngt sig bibehålla holländarnas byggnadstraditioner och iakttaga folks uppfattningar om vad som kan betraktas som trevligt och attraktivt. Resultatet tycks bli mycket lyckat. Husen är inte helt färdiga, men en inspektion på ett flertal arbetsplatser i senare delen av oktober visade att helt nya typer av bostadsområden håller på att växa fram. Tanken bakom dessa satningar är tvåfaldig, dels gäller det att skapa en trivsam och mångfaldig geografisk och social topografi, dels gäller det faktiskt att inplantera klass-skillnader i området. Självklart skall alla bo bra, att alla lägenheter skall förbättras är en del av programmet, men det är också viktigt att områdets status höjs. Boendekarriär i området är en central del av detta projekt. Det skall således även bo representanter från medelklassen i området. Även om de olika delarna av området måste ligga en bit ifrån varandra är det viktigt att stadsplaneringen ges en utformning som ger känslan av att de olika delarna hänger ihop. I några fall har man gjort mer djärva ingrepp och i "gamla" områden planterat in några mycket arkitektoniskt avancerade hus för boende med god ekono-

mi. Det är viktigt att man planerar så att det uppstår en slags socialekonomisk balans, dvs ett område, eller en del, får inte bli för liten eller för undanskymd i förhållande till andra delar, och vice versa. Därför kommer de framväxande radhusområdena, delvis med insprängda kanaler mellan husen, att bli förhållandevis stora.

5.1.2. Socioekonomiska faktorer

Den andra delen av förnyelseprogrammet består av olika typer av socioekonomiska inslag eller innovationer. Det är viktigt att understryka att Bijlmer är ett mycket stort område och att en förändring i en del av området inte med nödvändighet betyder att man ser samma inslag i en annan del av detta område. Myndigheten håller samtidigt på att utvärdera vissa pilotprojekt av socioekonomisk karaktär och introducera nya projekt. Allt sker i olika områden och vid olika tidpunkter. Att ge en komplett översiktsbild av detta är inte möjligt på kort tid.

Det har setts som en prioriterad uppgift att dels engagera de boende i områdets angelägenheter, dels att engagera de boende per se. Det finns en utbredd uppfattning att de boende i stor utsträckning kommit att stå vid sidan om den formella ekonomin, en stor andel av de boende är helt beroende av socialbidrag för att klara sitt uppehälle. I syfte att komma tillrätta med detta utanförståendeskap har man i flera delar av området infört ett system där boende som emottar socialbidrag erbjuds arbeta som områdesvakter eller husvärdar. Detta har visat sig vara lyckosamt. De som bor i de hus i vilka det finns en husvärd, som alltså ansvarar för att ordning och reda gäller i trappuppgången, känner ökad trygghet och trivs bättre. Det handlar om att plantera in en slags social kontroll i områdets olika delar.

Det finns även andra projekt som syftar till att möjliggöra aktivitet bland de boende. Man skapade från bostadsföretagens och myndighetens sida möjlighet för de boende att i ordnade former köpa och sälja second hand-varor. Man ställde vissa delar av de stora garagen till förfogande för dessa ändamål. Dessutom anställdes vissa boende, som ändå var försörjda genom socialbidrag, för att administrera dessa marknader. Detta var ett led i arbetet med att börja träna de boende i att återkomma till den formella ekonomin. Den informella ekonomin är, vilket antytts ovan, mycket utbredd. Att åka svart-taxi kostar mellan 15 och 20 kronor för en längre tur i området. En legal taxi skulle kosta ca 4 - 5 gånger mer än detta belopp.

Det visade sig ganska snart att de holländska myndighetsrepresentanterna saknade tillräcklig kunskap om de olika kulturer som var representerade i olika hus. Ett exempel på detta utgjordes av omständigheterna i G-stadsdelens delområde Gravestein. I detta bodde en stor del afrikanska invandrare från land där alla har två-två-fåglar i bur i sina bostäder. Detta kan vid en första betraktelse förefalla irrelevant, om det inte hade varit så att dessa fåglar är beroende av någon form av social närhet, eller uppmärksam-

het, med jämna mellanrum. Att lämna en sådan fågel ensam i ca 10 timmar skulle kunna leda till att dessa helt enkelt dör. Eftersom dessa fåglars närvaro i lägenheterna är en del av de boendes kultur är det inte på traditionellt sett möjligt att förena en vanlig "arbetslinje" med den aktuella subkulturen. Av denna anledning inleddes försök med sk twa-twa-vakter i området. Dessa finansierades i enlighet med motprestationsidén, dvs de som ändå är försörjda genom socialbidrag ges möjlighet att delta i någon form av serviceproduktion i sitt eget område.

När det gäller dessa socioekonomiska program och försöksverksamheter har alla en sak gemensamt, de är nya och de har sällan hunnit utvärderats ordentligt. Det pågår en del sådana utvärderingar, bl a håller företaget Regioplan - Stad en Land på att utvärdera dessa typer av försöksverksamheter i G-stadsdelen. Arbetet bedrivs i oktober och november 1997. Mot bakgrund av att det rör sig om nya verksamheter måste utsagor om resultat och effektivitet tolkas med försiktighet. Mycket tyder dock på att det handlar om att finna modeller och vägar för att nå målet om ökad delaktighet och ökat engagemang bland de boende. I dessa delar stöder de holländska erfarenheterna de iakttagelser och slutsatser som RRV drog i den sk VIVE-rapporten (SOU 1997:24).

5.1.3. Administrativa förändringar

Administrativa förändringar utgör den tredje delen i det förändringsarbete som inletts i Stadsdeel Zuidoost. Det har rört sig om att omorganisera ägande och ansvar av olika delar av området. Jag kommer inte att fokusera dessa delar då jag dels bedömer att dessa förändringar inte är av den arten att de kan tillföra Sverige något direkt nytt som kan avhjälpa de svenska problemen, dels då jag inte bedömer denna typ av förändringar som hög prioriterade.

5.2 Svenska åtgärder - Kort sikt

Jag anser att man bör rivstarta ett förnyelseprogram för vissa svenska förortsområden genom att involvera de boende i viss typ av verksamhet, eller egentligen offentlig serviceproduktion. Man skall göra detta väl medveten om att detta riskerar

- "störa" olika typer av institutionella förhållanden,
- "störa" olika arbetsrättsliga regler och praxis samt
- "störa" olika typer av marknadsförhållanden.

Poängen är att det är av överordnad betydelse att tillse att vissa människor kommer med i de gemensamma projekt som definierar en modern stat. Åtgärden skall vara tidsbegränsad till två år, förslagsvis perioden 1 januari 1998 - 31 december 1999. Efter denna period kan det som definieras nedan

under kapitel ”5.3 Svenska åtgärder - Lång sikt” ersätta denna föreslagna kortsiktiga lösning.

Jag anser således att det är viktigt att någon meningsfull förändring sker snart. Anledningen till detta är att tiden är knapp. Vi vet samtidigt att förhållandena i dessa områden i vissa avseenden är illavarslande. Detta gäller i huvudsak barnens och ungdomarnas situation samt den offentliga verksamhet som riktas till dessa. I RRVs VIVE-rapport antyds mellan raderna att det finns betydande möjligheter att förbättra villkoren i skolorna och att det råder förhållandevis störande klimat i främst grundskolorna. Barnen ges inte den lugn och den ro som är nödvändig för att studier skall kunna bedrivas effektivt. Dessutom ges barnen ingen värdig eller bra bild av den organiserade kommunen eller staten. Detta är allvarligt. Mot bakgrund av att barn och ungdom har ett annat tidsperspektiv än vuxna bör dessa aktiviteter initieras omgående.

Förslaget innebär att kommuner och stadsdelar ges rätt att engagera de boende, i åldrarna 16 till 55 år, som uppbär minst 4000 kronor i socialbidrag och/eller stöd från arbetslöshetsförsäkring, visstidsarbete i den offentliga servicesektorn. Detta betyder att skolor, förskolor och fritidshem utan extra belastning på den kommunala budgeten kan utöka personalstyrkan och därmed skapa förutsättningar för ökad kvalitet i exempelvis undervisningen, men också förbättra det allmänna klimatet i skolorna. På detta sätt förbättras även folkhälsan.

När det gäller andra förändringar anser jag att dessa bör definieras som långsiktiga. Många experiment har gjorts på detta område, de flesta har varit felplanerade och byggt på felaktiga föreställningar, enligt min uppfattning. Av denna anledning finns det skäl att förpassa övriga åtgärdsförslag till det som i denna rapport beskrivs som långsiktiga åtgärder, se kapitel 5.3.

5.3 Svenska åtgärder - Lång sikt

Att förnya och utveckla bostadsområden där det finns betydande socioekonomiska problem är ingen lätt uppgift. Många aktörer i olika länder har försökt, ungefär lika många har misslyckats. Mycket tyder på att framgång kräver mycket genomtänkta strategier och att dessa måste vara dels långsiktigt syftande, dels varaktiga i tiden. Detta senare betyder att de åtgärder som planeras bör följas upp över en flerårsperiod. Enligt min uppfattning gäller detta samtliga insatser i ett program för förnyelse av stadsdelar.

5.3.1 Skapa myndighet för urban utveckling !

För att lyckas med förnyelsen av de ovan antydda bostadsområdena i Sverige bör inledningsvis en liten och central myndighet för vägledning och samordning av de offentliga insatserna bildas. Detta är ett förslag som lätt kan

kritiseras, men jag tar risken. Jag anser att det är uppenbart att de insatser som kommer att krävas under de närmaste 25 åren är av den omfattning och art att det verkligen behövs ett vakande öga över hur arbetet i dess olika delar fortskrider, samt, inte minst, hur de harmonierar eller samvarierar. Dessutom är det centralt att insatserna sker kontinuerligt och över en längre tid. Annars är risken stor att de överordnade projektidéerna förfelas. Myndigheten bör ges en expertorinterad personalsammansättning bestående av en chef samt en stab av finansieringsexperter, utvärderingsspecialister och analytiker med specialitet på generalitet. Ingen bör ha någon tidigare bindning till de bostadspolitiska områdena. Inte anser jag heller att det behövs någon erfarenhet eller några särskilda kunskaper som inte kan klassificeras som allmänbildning från detta område.

Myndigheten bör bestå av 10-15 personer. Enda uppgiften är att bistå kommuner, stat och stadsdelar i arbetet med att utveckla program för urban utveckling i verkligheten. Det kan röra sig om att bistå i finansieringsfrågor, en stor del av dessa medel torde kunna komma att sökas från statliga fonder eller EU-fonder. Det är också sannolikt att det kan behöva ordnas särskilda finansieringslösningar mellan privata fastighetsägare och offentliga myndigheter och/eller EU. Så har fallet varit i stadsdelen Bijlmer utanför Amsterdam. För att klara sådana speciella arbetsuppgifter och projekt bör särskilda experter engageras på permanent basis. Dessa måste ges en plats. Det vore ineffektivt att sätta dessa i en kommun, eller i en redan befintlig struktur. Tanken är att dessa skall vara fria att konstruera lösningar som inte låter sig skapas i organisationer som har andra syften eller strukturer samt där det finns skäl att anta att denna typ av radikala idéer inte utan väsentliga svårigheter kan vinna gehör.

5.3.2 Förtstatliga socialbidragen !

Ett förstatligande av socialbidragen är den enskilt viktigaste åtgärden som bör vidtagas för att skapa bättre förutsättningar för positiv utveckling i vissa storstadsområden.

Socialbidragen utgör det sista skyddsnätet i det svenska välfärdssystemet. Utöver detta, eller snarare innan detta, finns det ett antal betydande bidrags- och försäkringssystem som de boende i utsatta bostadsområden i olika hög grad är beroende av. Det gäller olika typer av arbetsmarknadspolitiska åtgärder, a-kassa, KAS, sjukförsäkring, bostadsbidrag, barnbidrag, underhållsstöd m.m. I VIVE-rapporten visas hur stor andel av befolkningen i de utsatta områdena som är beroende av dessa olika typer av ersättningar. De flesta ersättningar har ett väldigt tydligt syfte. Detta gäller exempelvis underhållsstöd, barnbidrag, bostadsbidrag, sjukförsäkring, föräldraförsäkring och olika arbetsmarknadspolitiska satsningar. Dessa ersättningar eller åtgärder medför en påtaglig försörjningsmöjlighet för många hushåll, men de har också ett tydligt socialpolitiskt syfte. I de flesta fall rör det sig om mottagare som är väl integrerade i samhället.

När det däremot gäller socialbidrag, ofta i kombination med olika typer av arbetsmarknadspolitiska ersättningar, är bilden annorlunda. Det rör sig i hög grad om bidrag och ersättningar till individer som, i enlighet med VIVE-rapportens definition, är daglediga, dvs de står vid sidan om arbetsmarknaden utan att för den skull vara sjuka. I de aktuella områdena är andelen daglediga förhållandevis hög. Den sociala och ekonomiska kostnaden av dessa dagelediag är enligt min bedömning mycket hög. Anledningen är tvåfaldig, dels kostar de en stor summa kontanta medel (pengar) varje månad, dels innebär de en social kostnad. De är ofta föräldrar till barn och kommer härigenom inte att kunna tjäna som fullvärdiga vuxenrepresentanter som själva försörjer sig. I Bergsjön har det framkommit att detta är ett problem, dvs barnen slutar att betrakta de vuxna som positiva förebilder. Härigenom förlorar föräldrarna förmågan att styra sina barn i deras sociala fostran. Långvarigt utanförståendeskap innebär också att förmågan att återkomma till arbetsmarknaden minskar. Studier från Storbritannien visar att det är viktigt att de som står vid sidan om arbetsmarknaden har sociala kontakter. Detta bidrar positivt till den s k anställningsbarheten.

Kommunerna har ett instrument att tillgå i de fall en individ eller ett hushåll kommit i ekonomiska svårigheter, det gäller socialbidraget. Samtidigt finns det tecken som tyder på att de s k institutionella incitamentstrukturerna leder till att kommunerna i många fall har intresse av att tillse att den person som har ekonomiska problem leds in i statliga åtgärder av olika slag. Det kan vara mycket lönsamt för den enskilde kommunen, exempelvis företrädd av en enskild socialsekreterare vid ett socialkontor, att försöka förhandla fram ett arbetsmarknadspolitiskt program för en person som emottar socialbidrag. Kommunen tjänar i de flesta fall lika mycket på denna typ av omdispositioner som staten förlorar på ökade utgifter. De två institutionernas (stat respektive kommun) bidrags- och försäkringssidorna blir i princip kommunicerande kärl.

Efter egna studier ute i olika kommuner har det blivit uppenbart för mig att många kommuner strävar efter att tillse att deras lokala myndighetsföreträdare agerar på ett "kreativt sätt" för att personer som exempelvis håller på att utförsäkras från a-kassa, och därmed riskerar bli dyrbara klienter för socialkontoret i kommunen, får en ny kurs, eller på annat sätt får en förlängd period med stöd från den statliga arbetslöshetsförsäkringen.

Genom att förstatliga socialbidragen uppkommer nya möjligheter för politiken. Det blir plötsligt möjligt att få ett helhetsansvar rörande individen, och detta för en part, staten. Man brukar säga att delat ansvar är inget ansvar. Så kan det sägas vara i denna fråga. Stat och kommun tillsammans, i all ära, men något effektivt ansvar för den enskilde med problem blir det inte vad gäller den kontanta, eller ekonomiska, delen av den offentliga sektorns välfärdspolitik.

Mitt förslag innebär att staten löser ut kommunerna för det ansvar de idag har gällande socialbidragen. I praktiken går detta till på det viset att kommunerna befrias från ansvaret att enligt lag sörja för enskild persons försörjning. Staten tar över detta ansvar. I gengäld minskar statens statsbidrag till kommunerna, dvs nivån på den sk påsen sänks permanent, med ett belopp som motsvarar vad kommunerna utbetalat i socialbidrag för år 1997.

Staten får genom detta förslag möjlighet att disponera och styra hela den kontanta delen av välfärdspolitiken riktad till den enskilde individen eller till hushållet. Modellen blir inte komplicerad, snarare tvärtom. Socialbidraget blir ett statligt försörjningsbidrag som i princip spelar samma roll som idag.

5.3.3 Statlig arbetsmarknadsträning i kommuner - SAKO

De förstatligade socialbidragen bör kompletteras med ytterligare en reform, den sk SAKO-reformen. Det gäller möjligheten att få de som enligt det kortsiktiga förslaget ovan, se kapitel 5.2, skulle aktiveras i kommunal verksamhet att även framöver fortsätta med denna typ av verksamhet, dock i en annan huvudskapsmannamässig form. Dessa individer bör således även framöver ges möjlighet att hjälpa till i kommunal förvaltning, det kan röra sig om att bistå lärare i skolor, förskolelärare i förskolor, sjukvårdspersonal inom sjukvården m.m. Allt detta skulle syfta till att

- dels tillse att den enskilde inte passiviseras och
- dels tillse att det skapas realistiska möjligheter att utnyttja givna resurser ute i kommuner, och detta utan att det uppstår suboptimeringar inom den offentliga sektorn.

Det är således viktigt att se reformen i två steg:

För det första förstatligas socialbidragen. Detta garanterar att man undviker subotimeringar mellan stat och kommun gällande näraliggande försörjningssystem. I klartext kan detta uttryckas som att två "ägare" av system (av denna typ) gällande en klient (exempelvis en arbetslös) visat sig leda till att de två ägarna *på olika sätt* önskat tillse att den andra parten tar hand om det ekonomiska ansvaret för individen ifråga.

För det andra är det viktigt att *följa upp förstatligandet med ett nytt instrument* som möjliggör att fortsätta arbetet med att både engagera de boende i den gemensamma serviceproduktionen i bostadsområdena och att aktivera de som står vid sidan om arbetsmarknaden genom att införa en möjlighet till *motprestationer satt i system*, dock utan att detta konkurrerar med andra typer av sysselsättningar. Fördelarna av detta beskrivs i VIVE-rapporten, Välfärd i verkligheten SOU 1997:24.

Etthundra möjligheter

och

Fem reportage

Lokala aktiviteter i tjugo miljonprogramsområden
och två innerstadsdelar

Innehåll	Sid
KARTLÄGGNINGENS SYFTE OCH UPPLÄGGNING	2
Uppdraget	
Tillvägagångssätt	
Avgränsningar	
Kartlägga eller utforska	
LOKALT UTVECKLINGSARBETE	4
FÖRUTSÄTTNINGAR OCH MÖJLIGHETER	5
Föreningslivets betydelse för integration	
Samarbete mellan hyresgäster och fastighetsägare	
Föräldraansvar förenar	
Lokala nätverk och aktionsgrupper	
Mötesplatser	
Folkrörelser och kyrka	
Nya kooperativ	
I gränslandet mellan det frivilliga engagemanget och det offentliga ansvaret	
UTVECKLINGSMÖJLIGHETER MED LOKAL- SAMHÄLLET I FOKUS	8
FEM REPORTAGE	12
EXEMPELSAMLING	
Botkyrka	22
Göteborg	28
Haninge	42
Huddinge	48
Malmö	56
Stockholm	76
Södertälje	92
BILAGOR	
1.Utskick	95
2.Statistik	97
3.Brev och frågeformulär	99

KARTLÄGGNINGENS SYFTE OCH UPPLÄGGNING

Uppdraget

Våren 1995 vidtalades Stiftelsen Cesam, Centrum för samhällsarbete och mobilisering, av Storstadskommittén om att göra en kartläggning i syfte att ge en översiktlig bild av aktiviteter som skapats och drivs av enskilda boende och föreningsliv, som främjar ett lokalt utvecklingsarbete i storstädernas miljonprogramsområden. I augusti bekräftades uppdraget och vi kunde starta vårt arbete.

Tillvägagångssätt

Under två månader, september och oktober, har vi satt sökarljuset på tjugo bostadsområden i förortsmiljö och två innerstadsdelar i sju kommuner. Vi skapade oss en första bild av grannskaps- eller intressegemenskaper genom att söka personer inom offentlig förvaltning. Vårt antagande var att tjänstemän inom social-, fritids-, och kulturförvaltningar, i vissa fall stadsdels- och kommundelschefer, känner enskilda initiativ och föreningsliv som bidragssökande, som brukare av kommunala lokaler och genom samrådsgrupper. Vi ställde också vår förfrågan till vissa riksorganisationer och SABO-företagen.

Informationsinsamlingen har skett med hjälp av ett frågeformulär. Så långt det har varit möjligt har utskicken inletts med, eller följts upp av ett telefonsamtal. Över 400 utskick har gjorts till verksamheter som pekats ut i våra första kontakter. I ett antal av de områden som ingick i kartläggningen gjorde vi ett utskick till samtliga registrerade föreningar då vi inte fått kontakt med personer med områdeskunskap.

Uppgifterna från frågeformulären har sedan kodats efter generaliserade typbegrepp och matats in i en för ändamålet specialdesignad version av databasen Cesam Kunskapsbank. De beskrivande texter som redovisas i materialet är formulerade av oss, men återger så troget som möjligt uppgiftslämnarens information och formuleringar.

Avgränsningar

Vi har inte tolkat uppdraget som att göra en fullständig kartläggning av föreningslivet i de aktuella bostadsområdena och stadsdelarna. Vi har sökt mötesplatser, grannskaps- och intressegemenskaper som kan bidra till en positiv utveckling och som motverkar sociala problem. Sådana mötesplatser är olika typer av gemenskapslokaler, men även aktiviteter och arrangemang som skapar möten mellan medborgarna grundade på geografisk tillhörighet, idé- och värdegemenskap eller fritidsintresse.

Vi har sökt:

- **aktiviteter utförda av egen fri vilja, som är formellt organiserade, utförda utanför den närmaste familjen och som är till nytta för individer och grupper i samhället**
- **icke formellt organiserade nätverk och aktionsgrupper som utför aktiviteter till nytta för individer och grupper i samhället.**

- **i viss mån också initiativ inom offentlig sektor som främjar ovan definierade aktiviteter.**

Då Kooperativa Institutet haft ett uppdrag motsvarande vårt, inriktat på kooperativa verksamheter, har vi endast undantagsvis tagit med sådana i vår redovisning.

I kartläggningen ingår inte initiativ och verksamhetsformer som syftar till privat ekonomisk vinst.

Följande, av uppdragsgivaren utvalda, bostadsområden och stadsdelar i sju kommuner har ingått i kartläggningen:

Botkyrka: Alby och Fittja

Göteborg: Bergsjön, Biskopsgården, Eriksbo och Majorna

Haninge: Brandbergen och Jordbro

Huddinge: Flemingsberg och Vårby

Malmö: Holma- Hyllie-Kroksbäck, Kirseberg, Möllevången och Rosengård

Stockholm: Bredäng, Fagersjö, Husby, Rinkeby, Tensta och Rågsved

Södertälje: Hovsjö och Ronna

Kartlägga eller utforska

Det finns inget entydigt sätt att få överblick över mötesplatser, grannskaps- och intresse-gemenskaper. Under arbetets gång har vi talat med handlingskraftiga människor och eldsjälar i offentlig förvaltning, föreningsliv, nätverk och aktionsgrupper. Två av oss gjorda val har varit av avgörande betydelse för kartläggningens utfall.

För det första valde vi att söka lokala frivilliginsatser genom offentlig förvaltning och riksorganisationer. Vi fann att överblicken ofta var mer beroende av ett personligt förhållningssätt och områdeskunskap hos enskilda tjänstemän och politiker, än av en medveten hållning baserad på policybeslut. I vissa områden hittade vi inte fram till rätt person, i andra områden fick vi vänta upp till en månad på uppgifter och utdrag ur föreningsregister. Från fyra av de områden som ingått i undersökningen redovisar vi endast övergripande information: Majorna i Göteborg, Hyllie-Kroksbäck i Malmö, Rågsved och Husby i Stockholm. Orsakerna har varit tidsbrist från vår sida och uteblivna uppgifter från lokala källor.

För det andra var det en förutsättning för vårt arbete att information skulle hämtas genom det frågeformulär som används för Cesam Kunskapsbank. Databasen och formuläret är anpassat efter verksamheter i projektform. Många mindre föreningar och grupper upplevde det som svårt och tidskrävande att lämna skriftliga uppgifter.

Vår kartläggning gör inga anspråk på totalitet utan kan sägas vara av utforskande karaktär.

Det insamlade materialet ger ett axplock av de mötesplatser, grannskaps- och intresse-gemenskaper som finns i de bostadsområden som ingått i kartläggningen.

LOKALT UTVECKLINGSARBETE

Lokalt utvecklingsarbete är en direkt översättning av engelskans community development, vilket innebär utvecklande av den lokala gemenskapen. För att lokalsamhället ska kunna tillgodogöras och fördela sociala, kulturella, ekonomiska och politiska resurser krävs ett strukturinriktat arbete. Ett sådant **samhällsarbete** görs av människor då de träder in i frivilliga överenskommelser och agera tillsammans i lokala eller intressegrundade frågor, i samverkan med aktörer utanför den egna gemenskapen.

Det finns många modeller för hur ett lokalt utvecklingsarbete kan ta form. Gemensamt för dessa är att de måste skapas successivt och förändras kontinuerligt utifrån de förutsättningar som finns i lokalsamhället - på gårdar, i kvarter, i förorter, stads- och kommundelar. Arbetet utgår från den rikedom av idéer och handlingskraft som finns hos enskilda och grupper inom såväl ideell, offentlig som privat sektor och karaktäriseras av :

- **Individ och gruppstärkande processer som skapar och utvecklar grannskaps- och intressegemenskaper.**
- **Ett flexibelt arbetssätt som organiseras på olika sätt beroende på de uppgifter som ska lösas.**
- **Ett öppet och problemlösande förhållningssätt som präglar kontakterna mellan de olika delarna i helheten.**
- **Att ansvar för beslut och problemlösning ligger nära dem som berörs.**
- **Auktoritet baseras på kunskap och kompetens istället för på ställning och status.**
- **Utvecklande av kunskaper om likheter, olikheter och maktstrukturer.**
- **Utvecklande av forum för dialog mellan medborgarnas egna gemenskaper, lokal politik och förvaltning.**

FÖRUTSÄTTNINGAR OCH MÖJLIGHETER

I det förindustriella Sverige formades människors sociala liv i storfamiljen, i byn och i arbetet på fälten. Gemenskap definierades av en socialt och kulturellt enhetlig befolkning i termer av geografisk tillhörighet - en hembygd. När så landsbygdens gemenskaper upplöstes kom människor att finna nya gemenskaper i folkrörelsearbete och föreningsliv, på arbetsplatser och i tätorternas nya boendeformer. Ser vi oss omkring idag ser vi många olika sorters gemenskaper. Människor förenas mer i termer av ålder, kön, yrke, utbildning, livsstil och specialintressen som idrott och kultur, än genom geografisk hemvist och ideologisk tillhörighet. Detta faktum gäller i allra högsta grad i de områden som stått i fokus för vår kartläggning.

Miljonprogramsområdena kan idag liknas vid sociala och kulturella rondeller. Här finns ett brett spektra av etniska tillhörigheter, kulturer, språk och utbildningsnivåer. Med sig i bagaget har många en strikt uppdelning i manliga och kvinnliga livssfärer, och medan de äldre ofta har det gamla livet i minnet påverkas barn och ungdomar av samtidskulturens flöde. Varje gemenskap bevarar eller utvecklar egna livsmönster och värderingar som präglar det sociala livet, både inom gruppen och i medlemmarnas möte med andra grupper och det omgivande samhället.

Vilka förutsättningar finns då inom grannskaps- och intressegemenskaper för lokalt utvecklingsarbete i storstädernas miljonprogramsområden? Utifrån de uppgifter vi redovisar i vår exempel samling vill vi framhålla en del verksamhetsformer som vi uppfattar som ett uttryck för, eller som rymmer möjligheter till mobilisering av ett medborgerligt engagemang:

- Föreningslivets betydelse för integration

I vårt material finner vi lokala föreningar som utanför sin kärnverksamhet har integration som målsättning. Norsborgs Idrottsförening i Botkyrka samlar 1 400 medlemmar varav 40 % har utländsk bakgrund och 60 % svensk. Andra exempel är Rinkeby International Boxningsklubb, Selaöpojarnas Idrottsförening, med aktiviteter förlagda till Rinkeby, och JKS Basket i Bredäng.

I materialet kan vi också se föreningar som har en sammanhållen stark nationell, kulturell eller etnisk identitet och som utifrån denna utvecklar kontaktytor med andra föreningar och det svenska samhället. Här kan nämnas Gaston Lobos och Turkisk-svenska kulturföreningen i Rinkeby, Idrotts och kulturföreningen Vuk Karadic JF i Rosengård, och Järva Unga Muslimer som vänder sig till muslimska barn och ungdomar i Stockholms norra förorter.

- Samarbete mellan hyresgäster och fastighetsägare

I flera fall kan vi se lyckosamma samarbetsformer mellan hyresgäster och fastighetsägare. Det kan handla om ett självförvaltande hyresgästkooperativ som i Eriksbo. Det kan handla om ett fastighetsbolag som ställer ett allaktivitetshus till förfogande för de boende i området som Lusthuset i Biskopsgården, och det kan handla om fastighetsägare som aktivt arbetar med bostadssociala frågor som MKB i Rosengård och Kroksbäck.

Genom att ställa materiella resurser till de boendes förfogande främjar fastighetsägaren människors möjlighet till egen organisering och tillvaratagande av egna resurser.

- Föräldraansvar förenar

En av de faktorer som är en utgångspunkt för gemenskap över sociala och kulturella gränser är föräldraansvar. Med eller utan barn samlas kvinnor över nationella och kulturella gränser i Projekt Näckrosen i Södertälje, i föreningen Må bra - må bättre med Verdandi-anknytning i Vårbygård och i regi av IFFI-sydöstra Huddinge (Internationella föreningen för invandrarkvinnor).

De uppgifter som vi fått in från Hem- och skolföreningar och andra föräldraföreningar med i huvudsak svenska medlemmar tyder däremot på att de har svårt att mobilisera ett större intresse kring barnens skolgång. Vårt material kan inte besvara frågan varför det förhåller sig så. Våra övriga erfarenheter från arbete med skolfrågor menar vi dock visar att ökat ansvar och befogenheter är av betydelse för föräldrarnas engagemang och att förutsättningarna för inflytande ofta saknas i de traditionella organisationerna. Därför har vi valt att i exempelsamlingen och i reportageform ta med en annorlunda form av föräldramedverkan i skolan - det kosmopolitiska råd som provas på Rosengårdsskolan.

Två föräldragrupper redovisar positiva erfarenheter: Backavandrarna "Sledna Sulor" i Kirseberg och Treröseskolans Föräldraråd i Biskopsgården. Båda finns i områden med ett förhållandevis stort medborgerligt engagemang. I Kirseberg finns en tradition att verka i lokala frågor och en mycket aktiv kulturförening som samlar boende och föreningsliv till gemensamma aktiviteter och arrangemang. Treröseskolans Föräldraråd, som arbetar konkret med skolmiljön, har sitt ursprung i det nätverk som bildades i syfte att verka mot nedskärningar i stadsdelen.

- Lokala nätverk och aktionsgrupper

Nätverk och aktionsgrupper är en svårångad företeelse. De växer fram vid behov, formaliseras som förening eller upplöses. Förutom nätverket i Biskopsgården och kulturföreningen Vi på backarna i Kirseberg har vi också fått uppgifter om att aktiviteter är på gång i till exempel Alby och Hovsjö och inom föreningen Vi Tenstabor. Den mest uttalade aktionsgruppen hittade vi i innerstadsdelen Möllevången i Malmö.

- Mötesplatser

Utgångspunkten för mycket föreningsliv är tillgång till egna eller delade lokaler, men betydelsen av fria ytor och mötesplatser i närmiljön kan aldrig underskattas. I mötet mellan människor uppstår samtalet som kan leda vidare till handling och organisering. Frivilligcentralen Pannhuset i Biskopsgården och Resursbanken i Husby är exempel på mötesplatser med kontaktytor över kultur- och generationsgränser och förmedling av frivilliginsatser mellan enskilda utan förenings- och organisationstillhörighet i närmiljön.

- Folkrörelse och kyrka

Det arbete som bedrivs inom Spånga församling kan sägas vara ett av många exempel där traditionella värderingar möter en ny verklighet. Församlingens personal strävar efter att möta människor där de finns och är därför aktiva i verksamhet vid skolorna i Spånga, Rinkeby, Tensta och Hjulsta. Tradition och förnyelse kan även sägas vara ledorden för Spånga Blåbandsförening och Verdandi i Tensta, Huddinge och Södertälje. Utifrån den nya verklighet som finns runt omkring dem bygger de vidare på de olika folkrörelsetraditioner som i så hög grad har präglat det svenska

välfärdsprojekt, i vilket miljonprogrammets bostadsområden är en viktig del. Folkrorelsens arbetssätt går också igen i form av de studiecirkelar som är en metod i många föreningsarbete.

- Nya kooperativ

Mångkulturellt folkbildningscenter är ett kooperativ med upptagningsområde i Tensta, Rinkeby och Husby med ambition att mobilisera, utbilda och bilda opinion för ett mångkulturellt samhälle. Mångkulturellt Folkbildningscentrum är ett exempel på praktiskt integrationsarbete. Med sin kooperativa organisation är det också ett exempel på lokal mobilisering, för att på sikt påverka inte bara sociala förhållanden utan även egna ekonomiska villkor genom nya möjligheter till arbete och försörjning.

- I gränslandet mellan det frivilliga engagemanget och det offentliga ansvaret

I de verksamheter som redovisas i vår exempelsamling är det ibland svårt att se var gränserna går mellan det frivilliga engagemanget och det offentliga ansvaret. Två tredjedelar av våra uppgiftslämnare har uppgett lokala offentliga anslag som finansieringskälla. Det är framför allt hyresgästföreningar och föräldragrupper som återfinns inom den återstående tredjedelen. De finansierar i huvudsak verksamheten genom olika former av egenavgifter.

Ett initiativ som väcks av politiker och tjänstemän kan förvaltas och utvecklas av en förening. Till exempel Assyriska föreningen i Bergsjön som står värd för kommunens ekohus. Men ett motsatt förhållande är betydligt vanligare. Behov som uttrycks av enskilda och grupper tillgodoses, utöver det frivilliga engagemanget, genom offentliga resurser som lokaler, förenings- och aktivitetsbidrag.

Vi ställde också i vårt frågeformulär två frågor som syftade till att spegla förhållandet mellan medborgarnas egna sammanslutningar och de lokala beslutsfattarna. Svarsfrekvensen var här 79 av 100. Av svaren kan vi utläsa att en majoritet anser kommunens ekonomiska stöd till verksamheten var mindre bra eller dåligt, medan ungefär motsvarande antal svarar att samarbetet med kommunen fungerar bra eller mycket bra (se statistik bilaga 2). Denna positiva syn på samarbetet utgör en bas för diskussion om hur samverkan kan utvecklas i framtiden för att på bästa sätt tillvarata de boendes och myndigheternas resurser för lokalsamhällets bästa.

UTVECKLINGSMÖJLIGHETER MED LOKALSAMHÄLLET I FOKUS

Vi kommer i detta avsnitt lämna synpunkter på vad som karaktäriserar och är viktigt för ett framgångsrikt utvecklingsarbete. Vi baserar detta både på vår exempelsamling och egna erfarenheter av arbete i lokalsamhällen, inom såväl frivillig som offentlig sektor.

Det goda lokalsamhället

Ett väl fungerande lokalsamhälle är begripligt för medborgarna. Människor har överblick och ”koll på läget” i sitt område, t ex genom kontakt med grannar och med varandras barn.

I ett sådant område byggs starka sociala nätverk och förutsättningarna för möten och sociala kontakter mellan människor är goda.

Arkitektur och samhällsplanering uppmuntrar och stödjer sociala kontakter, t ex genom etablering av mötesplatser, tydligt centrum och avgränsning av området.

Medborgarna har tillgång till information och möjlighet att tillsammans beskriva områdets problem och formulera förslag till förändring.

Medborgarna har en sådan kunskap om och kontroll över områdets resurser att de aktivt kan påverka och delta i lokala beslutsprocesser.

Det finns aktiva och variationsrika organisationer, formell och informell organisering. Olika åsikter berikar och utrymmet för diskussion är gott.

Samhällsarbete

Ett framgångsrikt lokalt utvecklingsarbete förutsätter resurser till förändring. Materiella resurser som t ex ekonomisk stimulans till nya idéer och personella resurser, medborgare och anställda som är tydliga och accepterade ledare. Det goda lokalsamhället enligt en sådan vision, kräver ständig utveckling, ett ”gemensamt projekt” för att bibehålla och utveckla sina kvalitéer. I ett lokalsamhälle där en eller flera delar saknas blir behovet av ett sådant gemensamt projekt akut och kräver då överskridande av sektorsgränser, raserande av revirbetingade hinder för att uppnå samsyn, gemensam policy och samverkan, gemensam handlingsberedskap och aktion.

”Samhällsarbete är att arbeta med människor, inte att göra saker åt människor. Samhällsarbete motverkar beroendeskapandet och överförandet av egna synpunkter och lösningar på andra, motverkar självtillräckligheten i att reducera andra till objekt för välgörenhet och självgodheten i att människor är beroende av andras goda vilja. Samhällsarbete handlar om att stärka människor att upptäcka sina egna resurser och möjligheter, för att därigenom bidra till positiv utveckling för lokalsamhället.

Människor har rätt att delta i de beslut som påverkar dem, men de växer också genom att ta ansvar för sin egen framgång och misslyckande.

Begreppet lokalsamhälle baserar sig på en känsla av tillhörighet och värde. Människor försvagas om de undantas möjligheten att fatta beslut. Människor stärks genom erkännande och ansvarstagande.

Målet med samhällsarbete är inte bara att förse människor med stöd och resurser. Målet är också att möjliggöra den process av gemensamt upptäckande och lärande som utgör livet i lokalsamhället.”

Wendy Godfrey/Down to earth -85

Detta stycke av Wendy Godfrey tydliggör det synsätt som möjliggör att arbeta med människor och deras relation till varandra i ett lokalt perspektiv. Många gånger översätter vi det engelska ordet community med kommunal, vilket leder till missuppfattning. Community är här istället både den

geografiska enhet med vilken vi känner gemenskap och samhörighet, och den grupp av människor vi känner tillhörighet med av andra orsaker, som etnisk, religiös, kulturell eller annan vi-känsla. Att medvetet arbeta med att stärka lokala grupper och lokalsamhällen, att identifiera och reagera på lokala behov, att ha en mera direkt roll i beslutsfattande och direkt kontrollera lokala tillgångar och delta i utförande av offentlig service, benämns i engelskspråkiga texter med begreppet community empowerment. Community empowerment som direkt översatt blir lokalt bemyndigande, översätts bäst till de svenska begreppen lokal vardagsmakt, lokal egenmakt.

Lokal kunskap

Lokal utveckling kräver lokal kunskap. Vår begränsade studie beskriver en viktig del av lokalsamhället, huvudsakligen det vi känner som ideella föreningar. Inte ens en heltäckande inventering av den tredje sektorn, där ideella föreningar är en del, skulle ge mer än en begränsad kunskap om lokalsamhället.

Att utveckla lokal förmåga och kunskap är komplext och kräver tillgång till olika former av kunskapsstöd, då lokalsamhällen är sammansatta av olika grupper och med olika intressen och behov. För att svara på frågorna "Vad är fel" och "Vad måste göras" krävs en omfattande kunskap om hela lokalsamhället. Utgångspunkten är att utifrån människors egna erfarenheter tillföra möjligheten att se lokala helheter och att arbeta med dessa. Genom detta stärks individens tro på sina egna möjligheter att lösa situationer nu och i framtiden.

Verktyg för områdesinventeringar, lokalekonomiska analyser och sociala konsekvensbeskrivningar behöver utvecklas och göras tillgänglig för medborgarna i deras egenskap av lokala aktörer.

Offentlig verksamhet som agerar i lokalsamhället har tillgång till en mängd data om olika lokala behov som omsorg, utbildning, socialtjänst. Detta är en viktig tillgång men de måste kompletteras med en levande bild av lokalsamhället. De offentligt anställda bor inte i lokalsamhället utan reser till arbetsplatserna eller arbetar gentemot områden på distans och känner därmed endast en del av den verklighet där de agerar i sina professionella yrkesroller. Deras erfarenheter måste kompletteras med medborgarnas vardagliga upplevelser.

Boende definierar behov utifrån andra och upplevelsemässiga utgångspunkter och har sällan tillgång till statistiskt material och befolkningsprognoser. Samtidigt har inte statistiskt material samkörts mellan myndigheter eller försetts med beskrivande text och därigenom gjorts tillgängligt för de boende.

En konsekvens av detta blir skillnader mellan institutioners analys av behov och lokalsamhällets.

Lokalsamhället och den kommunala organisationen

För att verklig social förnyelse skall vara möjlig krävs att detta är en gemensam angelägenhet för hela den kommunala organisationen. Samordning krävs för effektivt resursutnyttjande. Förvaltningarnas ansvar måste vara tydligt för brukarna så att de kan få ökad makt och inflytande över den service som ges.

En strategi för lokal egenmakt måste införlivas i personalens arbete och förhållningssätt, så att de kan arbeta med både myndighetens och medborgarnas resurser.

Utbildning måste ges till personal och i synnerhet de som har direkt kontakt med medborgarna. Gemensam utbildning för personal och lokala grupper bör också genomföras.

Genom ett gemensamt arbete med områdesinventeringar och områdesanalyser ges lokala grupper tillgång till den områdeskunskap myndigheterna har och tvärtom. Detta ger underlag för att stärka samarbetsprojekt som exempelvis folkhälsoarbete, Agenda 21 och integrationsarbete. En huvudansvarig för samhällsarbete bör finnas i varje kommun.

Sektorssamverkan

I lokalsamhället finns många aktörer. Inom den offentliga sektorn statliga, landstingskommunala och kommunala verksamheter med sina olika institutioner och decentraliserade aktivitet. Inom den privata och offentliga sektorn post, apotek, banker, serviceföretag, handel och varuproducerande företag. Inom den ideella sektorn folkrörelser som idrottsorganisationer, studieförbund, kyrkor och samfund, intresseorganisationer, nätverk och aktionsgrupper.

Alla dessa kan självklart inte delta i lokala områdesanalyser, men det är av vikt att just deras roll i lokalsamhället förtydligas, att de ges kunskap om andra aktörer och deras utgångspunkter, såväl som lokalsamhället i stort. En sådan fördjupad kunskap skapar underlag för samarbete.

Kommuner eller stadsdels-, kommunaldelsorganisationer bör ha en strategi för att stärka lokal sektorssamverkan.

Lokal demokratiutveckling

I föreningar och i delar av arbetslivet agerar människor självständigt och som myndiga och kompetenta medborgare.

Med rösträtten följer ansvar och grundlagen har sin utgångspunkt i att all makt utgår från folket.

Med medborgarskapet i kommunen följer dock allt för lite av både ansvar och befogenheter vad gäller beslut och drift av den gemensamma verksamheten.

Utvecklandet av nya former för lokal demokrati är av avgörande betydelse för förändring av medborgarrollen och lokal samhällsutveckling. En förskjutning i synsätt, från medborgaren som objekt för kommunens myndighetsutövning och kund av offentligt producerad service, krävs. Ett nytt synsätt där medborgaren ses som en aktiv deltagande aktör i både den traditionella representativa demokratimodellen och som deltagare i beslutsprocesser i lokala frågor i egenskap av brukare av kommunal verksamhet, rymmer ännu i stort sett oprövade möjligheter till dynamisk lokal utveckling.

Detta förutsätter decentralisering och samsektorisering av kommunal nämndorganisation och förvaltning, nya styrelseformer i kommunal verksamhet och nya former för lokal organisering av medborgare.

Lokala forum bör tillskapas för dialog mellan organisationer, brukarråd, politik, intressegrupper och engagerade oorganiserade medborgare.

Stöd för lokal demokratiutveckling

Vi har ovan redovisat synpunkter på ett arbetssätt med lokalsamhället i fokus med dess olika komponenter som kriterier för det goda lokalsamhället, samhällsarbete som metod, att samla lokal kunskap, relationen mellan lokalsamhället och den kommunala organisationen samt förutsättningar

för såväl sektorssamverkan, som lokal demokratiutveckling. Dessa utgår från våra egna 10-åriga erfarenheter såväl som kontakter med lokala grupper och genomförd inventering. Ett fortsatt arbete utifrån lokalsamhällets behov och kompetens har givits starkt legitimitet av såväl förslag till ny socialtjänstlag, regeringens proposition om lokala styrelser med föräldramajoritet inom skolan, kommunernas engagemang i Agenda-21 arbetet, som landstingens folkhälsoarbete utifrån WHO's definitioner, för att nämna några.

Vi saknar däremot en helhetssyn från departement och statliga myndigheter, såväl som ett sektorsövergripande nationellt stöd för lokala sektorsövergripande insatser. Detta tar sig uttryck i avsaknad av förutsättningar för:

Erfarenhetskoppling mellan olika lokala projekt, exempelvis ett lokalt Agenda 21 projekt i Norrland med ett integrationsprojekt i Malmö. En välutvecklad interaktiv databas kopplad till kompetent rådgivarfunktion, skulle svara mot detta behov.

Kunskapsstöd för etablerande av lokalt utvecklingsarbete behövs. Många tjänstemän, projektledare och lokala grupper redovisar att de saknar detta.

Utbildning behövs i att genomföra lokala områdesanalyser och att starta, genomföra och avsluta lokalt utvecklingsarbete. Vi ser idag alltför mycket av tillfälliga och kortsiktiga insatser. Lokalt utvecklingsarbete tar lång tid.

Utvärdering

Många spännande projekt har inte dokumenterats eller utvärderats av vare sig projekten själva eller externa utvärderare, varför mycket kunskap stannar hos de inblandade och inte bidrar till att höja nivån i utvecklingsarbetet.

Projekt bör ges kunskap och instrument för så hög grad av egenutvärdering som möjligt. En funktion som kopplar fält och forskning bör finnas.

Koppling till internationella erfarenheter, nätverk och organisationer

Ett Europeiskt erfarenhetsutbyte som skapar kontakter för verksamma på olika nivåer i ett lokalt utvecklingsarbete är berikande för utvecklande av teori, metod och praktik. Detta skapar även förutsättningar och underlag för EU-ansökningar inom olika EU-program där partnership, participation och community development betonas som förutsättningar för utvecklande av hållbara välfärdsstrategier.

Vinbladsdolmar och strömming

Bågskytten - ekologisk och kulturell korsväg i Bergsjön

Med erfarenheter hemifrån byn förvaltar Assyriskas föreningen i Bergsjön ekohuset Bågskytten. Miljöfrågorna har öppnat nya kontakter. Samarbetet med de andra föreningarna i området har ökat när man samlas kring miljöfrågor.

Bergsjön, i Nordöstra Göteborg, är en av de förorter som byggdes när svensk industri gick på högvarv. Här finns blandad bebyggelse, tegel och betong med storskalighet som gemensam nämnare. Hit flyttade arbetskraft från svensk landsbygd, Balkan och Finland. Andra folkgrupper har tillkommit sedan dess, medan de som etablerat sig i samhället sökt sig vidare.

Agenda 21

Sedan ett par år tillbaka pågår i Bergsjön ett förnyelsearbete med inriktning på miljö. Här har den lokala kommunledningen ett omfattande handlingsprogram för att stimulera stadsekologisk utveckling. Handlingsprogrammet är skrivet utifrån de mål som formulerades i Agenda 21 efter den stora miljökongressen i Rio 1992.

– Ett initiativ som kom i rättan tid, säger Jacop Garis en av medlemmarna i Bergsjöns Assyriskas förening. Bergsjöns dåliga rykte, bland annat underblåst av massmedia, gjorde att missmodet spred sig i området. Men nu har det vänt, miljöengagemanget har gett området en ny profil och människorna som bor här har fått något att samlas kring.

Vid första anblicken ger Bågskytten ett oansenligt intryck. En gråblå sparsmakad byggnad ligger som utkastad på en kulle med skogen som fond. Huset är byggt och inrett med naturmaterial, mot söderväggen klättrar ett litet växthus. Solvärmepaneler och vedeldning värmer luften inomhus vintertid och under sommaren ger självdragsventilation, via jordrör och lanternin, svalka. Engreppsblandare och snålspolande toaletter håller nere vattenförbrukningen.

Kretsloppstänkande

Det är Assyriskas föreningen som fyller Bågskytten med praktiskt och konkret miljöarbete. Assyrierna kom till Bergsjön i mitten av sjuttioalet. De har sitt ursprung i isolerade byar på den turkiska landsbygden. Utestängda från den turkiska gemenskapen och med yrkesförbud hittade man sin försörjning i jordbruk och hantverk.

– Kretsloppstänkande är inget nytt för oss, vi har varit vana att ta till vara varenda vattendroppe, konstaterar Verde Shamoun som är projektanställd av kommunen och ansvarar för husets skötsel, besök och studiecirklar.

– I miljöcirkarna talar vi om miljömärkning, energifrågor och återvinning. Vi började i liten skala med att vända oss till medlemmarna i vår egen förening, nu i höst har vi startat cirklar för allmänheten i samarbete med Studieförbundet. Bågskytten är en plats dit alla bergsjöbor kan komma. På eftermiddagarna är huset öppet för barnen i området och lokalerna kan hyras av alla i området för fester och sammankomster. Studiebesök tillhör vardagen här.

Till sin hjälp har Verde Shamoun tre ALU-anställda. Bland dem finns Magnus Nyström som med ett leende berättar att han förmodligen är den ende som delar sitt engagemang mellan en MC-klubb, museifrågor och en assyrisk förening.

Odlingar

Många aktiviteter kretsar kring odlingarna och den vattenmantlade vedspisen. I växthuset odlas aubergine, tomat och paprika, i landen växer mangold. Alla sopor källsorteras vid en speciell sopstation som finns i närheten. Mycket komposteras och läggs på odlingarna. Kravodlat vete köps av en lantbrukare i Kungälv, mals i huset och bakas till bröd. Som bränsle används fallved från omgivningarna.

Matlagning

Studiecirkelarna i matlagning och miljö har blivit ett sätt för invandrare och svenskar att mötas. När medlemmarna från pensionärsföreningen Kapi möter de assyriska kvinnorna vid spisen står ena veckan potatismos och strömming på menyn, nästa vecka serveras grönsaksgratäng och dolmar lagade på blad från växthusets vinstockar.

Generös attityd

Bågskytten och miljöengagemanget har fört Assyriska föreningen närmare andra organisationer och föreningarna i området. Föreningskooperativet Galaxen som ligger nästgårds bedriver också miljöarbete och Bergsjön har fått behålla sin närpolis som efter amerikansk förebild samlar ungdomar med "street-ball".

– Stadsdelsförvaltningens attityd är generös, säger Jacop Garis. Själva har vi tagit kontakt med de andra ideella föreningarna i området och engagerat oss i föreningsrådet. Nu diskuterar vi de problem som uppstår kring våra barn och ungdomar och planerar aktiviteter tillsammans.

– Inför framtiden hoppas vi att de frön vi sått ska gro och växa. Bågskytten är en startpunkt för ett mer omfattande miljöarbete och här ryms både ett bevarande av det assyriska kulturarvet och ett integrationsarbete mellan land och stad, gamla och unga, svenskar och invandrare.

Faktaruta

Assyriska Föreningen i Bergsjön bildades 1976 och är en av fem assyriska föreningar i Göteborg. Föreningen har drygt 300 medlemmar i alla åldrar och bedriver ett omfattande kulturellt, socialt och idrottsligt föreningsliv genom:

Kultursektionen som har som målsättning att tillvarata det assyriska arvet.

Kvinnosektionen som engagerar sig i bland annat kvinnors jämställdhet.

Fotbollslag för ungdomar

Gemensamma erfarenheter - det första steget mot handling

Rinkebyföreningar i samverkan

Som ett vitalt utskott på det svenska folkrorelsetrådet. Så kan man se invandrarföreningarna. Inte minst i Rinkeby där föreningarna bildar en arbetsgrupp för att agera tillsammans.

– Hög vår status, ta till vara våra kunskaper och låt oss vara med och besluta i de frågor som rör oss.

Budskapet som överlämnas till mig av Mazhar Göker, Hassan Said, Gregorio Sanchez och Moisis Nikolaideis är entydigt. De bor i Rinkeby, men har sitt ursprung i Turkiet, Somalia, Latinamerika och Grekland. De är trötta på utredningar, projekt och utomstående experter. De representerar genom sin föreningsanknytning mer än hälften av Rinkebys invånare.

– Delaktighet låter bra på papperet, men nu är det dags att ord blir till handling. Stadsdelsreformen i Rinkeby har gett oss bra kontakt med våra lokala politiker och tjänstemän, men fortfarande tas många beslut som rör oss centralt. Stora summor läggs ut på projekt utan lokal förankring samtidigt som föreningslivet ges mer och mer ansvar och mindre och mindre pengar.

Kunskap

– Invandrarföreningarna är Sveriges nya folkrorelse. När pengar satsas på projekt har de svenska föreningarna ett försprång. De har större kunskaper i att formulera problem och skriva projektansökningar. Än så länge saknar det stora flertalet invandrarföreningar sådana kunskaper och erfarenheter. Turkisk-Svenska kultur föreningen är det undantag som bekräftar regeln, menar Moisis Nikolaideis från Svensk-Grekiska föreningen.

Erfarenhet

Turkisk-Svenska kulturföreningen har en bred verksamhet för kvinnor, män och barn med turkiskt ursprung i Rinkeby. Föreningens lokaler, ett kafé, en moské och en mötesplats för kvinnor och barn, ligger samlade kring Rinkeby Torg. Folkdans och folkmusik, idrott och läxläsning står på föreningens program.

Mazhar Göker, ordförande i Turkisk-Svenska kultur föreningen berättar:

– Vår förening bildades 1972. Bland de män som lämnat familj och släkt kvar i Turkiet för arbete i Sverige fanns ett behov av en samlingslokal. Då hade föreningen bara ett hundratal medlemmar. Kvinnor och barn kom till Sverige först när männens tillvaro stabiliserat sig. Jag kom till Sverige som nioåring och jag blev föreningens ordförande när de äldre lämnade över uppdraget att leda föreningen till nästa generation.

Utbildning

Under det senaste året har Turkisk-Svenska kultur föreningen speciellt riktat verksamheten mot arbetsmarknadsfrågor och utbildning i samverkan med Rinkeby stadsdelsnämnd, Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan och Stockholms Stads Arbetsmarknadsråd.

– Sedan december har 45 kvinnor deltagit i en arbetsmarknadsutbildning på Centret för Turkiska Kvinnor och barn. Under samma tak finns ett daghem med trettio inskrivna barn, fördelade på två avdelningar, och en öppen kvällsverksamhet fyra kvällar i veckan särskilt för kvinnor, berättar Mazhar Göker.

Arbete

Femton av de kvinnor som deltagit i kvinnoprojektet ligger i startgroparna för bildande av ett aktiebolag. I januari övergår arbetsmarknadsutbildningen till en företagsidé som bygger på flera delar. Dels ska kvinnorna konkurrera om de arbeten inom lokalvård och skolbespisning som kommunen lägger ut på entreprenad, och dels öppnas ett skrädderi som tar emot beställningar efter invandrarkvinnors egna önskemål.

–Efter nyår startar en kockutbildning för turkiska ungdomar. Tanken är att en utbildning som varvar teori och praktik i framtiden ska leda till anställning. I Stockholm finns närmare hundralet turkiska restauranger, men väldigt få utbildade kockar. Vi kontaktade tjugo av restaurangerna och hörde oss för om det fanns något intresse att anställa folk om vi stod för utbildning. Åtta restauranger anmälde sitt intresse direkt, berättar Mazhar Göker.

Hassan Said, kontaktman i Somaliska Flyktningföreningen, konstaterar att flyktingar och arbetskraftsinvandrare idag delar samma problem. Nästan var tredje arbetsför invånare i Rinkeby saknar arbete. Ungdomarna drabbas hårdast. I arbetslöshetens fotsår följer både uppgivenhet och social oro.

I våras beslutade sig föreningarna i Rinkeby för att på allvar hitta gemensamma lösningar på gemensamma problem.

Hitintills har föreningarnas samarbete manifesterats i sommarlovs-aktiviteter, fotbollsläger och utflykter, och i en barn- och ungdomskulturvecka under hösten.

– Det är viktigt att lära barnen att känna samhörighet med andra än den egna folkgruppen, menar Gregorio Sanchez från föreningen Ayacucho Kif.

Nya vägar

De gemensamma barn- och ungdomsaktiviteterna har mynnat ut i en samarbetsgrupp för samverkan mellan föreningarna och mellan föreningarna och stadsdelsförvaltningen. Stora som små föreningar, politiska partier lika väl som idrottsföreningar, bjuds in till samarbetsgruppens möten. I december formaliseras samarbetsgruppen för att i framtiden kunna utnyttja den styrka, kraft och samhörighet som finns i Rinkeby.

– Vi måste hitta nya vägar ut ur Rinkebys problem. I föreningarnas samarbetsgrupp blir alla folkgruppers röster hörda.

Från kravlöshet till gemenskap

Aktionsgrupp i Möllevången

Livlig kommers där dofter av grönsaker, blommor och exotiska kryddor blandas i luften med utrop på många språk kan tyckas vara lockande i en glättig turistbroschyr, liksom charmiga och billiga lägenheter i en gammal arbetarstadsdel kan vara det ideala boendet för den som är ung.

Men när torghandel förvandlas till partihandel med fordon som ockuperar gång- och cykelbanor, och när man snubblar över uteliggare och narkomaner i porten, har grannar som är langare eller inte tar hand om sina barn, då kan situationen bli outhärdlig.

Förslumning

Förra hösten tröttnade några av de boende i Möllevången, en gammal arbetarstadsdel i centrala Malmö, på närmiljöns trafikproblem och förslumning. Ur ett missnöje föddes en förändringsvilja. I en liten krets väcktes tanken att man tillsammans skulle kunna påverka sin närmiljö till det bättre.

– Vi vill ha kvar områdets speciella karaktär med torghandel, krogar och småstadskänsla, säger Staffan Holfelt, Ulrika Wiklund, Gittan Sundin och Sabina Dethorey ur Möllevångsgruppen. Jag träffar dem över kaffe och chokladmuffins en söndagseftermiddag.

– Vi vill att fastighetsägarna ska ta hand om sina hus och gårdar, att missbrukarna ska få vård och att ett natthärbärge öppnas för dem som inte har ett hem.

Stormöte

I februari i år bjöd Möllevångsgruppen in alla i Möllevången till ett stormöte. Polis, socialförvaltning och gatukontor, fastighetsägar- och hyresgästförening gavs tillfälle att ge sin syn på problemen samtidigt som åhörarna fick svar på en del av sina frågor. Ur stormötet föddes flera mindre arbetsgrupper med olika uppgifter och inriktning, bland annat en husombudsgrupp, en gatu-torggrupp och en kulturgrupp.

Att skapa förändring

– Folk måste ta tag i sin omedelbara närhet och samla sina grannar och säga ifrån. Vi är vanliga människor som har kommit en bit på väg ganska snabbt. Det låter kanske som en kliché, men jag har växt som människa när jag märker att jag kan påverka och förändra, säger Ulrika Wiklund.

Resultat

Möllevångsgruppen har sett resultat av sitt arbete. Punktinsatser har gjorts vad gäller gatu- och fastighetskontorets städinsatser, de kvalitativa kraven på torghandeln har skärpts och öppettiderna har minskats. En tidigare trafikerad gata på torgets norra sida har förvandlats till gågata. Arbetsgruppen för gator och torgfrågor har också en kontinuerlig diskussion med polisen om sambandet mellan bil- och narkotikaproblemen vid sidan av arbetet med förbättring av gatumiljön.

– Polisen har gått oss till mötes, säger Gittan Sundin. Åttio procent av innerstadens knarkare finns i Möllevången. Mot de 48 närpoliserna som finns i Rosengård har vi haft sex patrullerande poliser i ett lika stort område. Nu har Möllevången fått två extra polistjänster, en gatulangningsgruppen som rör sig i området och inom kort kommer närpolisverksamheten att få en lokal i anslutning till Möllevången.

Picknickfest

Kulturgruppen vill stärka identiteten i stadsdelen och tillhör en av de mest aktiva arbetsgrupperna. I somras ordnade de en stor picknickfest på Möllevångstorget. Över två hundra personer kom med bord, stolar och mat. Prick klockan elva på kvällen avblåstes festen. Nu planeras en kulturnatt med en utställning om det arbete som gjorts, med musik, mat och teater.

– Vi hoppas också kunna få med invandrarna som annars varit svåra att engagera.

Möten i stadshuset

Sedan i somras träffar representanter för Möllevångsgruppens regelbundet politiker och tjänstemän inom Malmö stad - möten som gruppen tror kan ha bidragit till att samarbetet över förvaltningsgränserna har förbättrats.

Staffan Holfelt berättar att Möllevångsgruppen nu börjat dra i nya trådar. En kväll varannan vecka har gruppen möten med hyresgästföreningen, polisen och politiker. Också köpmannaföreningens medlemmar har börjat komma.

Ett pilotprojekt syftar till att förbättra boendemiljön. I kvarteren kring Möllevången finns flera fastighetsägare som bara äger en eller ett par fastigheter. Ett flertal fastigheter är helt eller delvis förslummade och har blivit till ett kravlöst boende för socialt utsatta grupper.

Fastighetsägarmöte

Tillsammans med Malmö stad har Möllevångsgruppen bjudit till ett fastighetsägarmöte för att diskutera framtida förändringar av fastighetsförvaltningen i området. Gemensamma kvartersvaktmästare som snabbt löser hyresgästernas problem, ordentliga portlås och trivsamma gårdsmiljöer är några av de önskemål som Möllevångsgruppen kommer att ta upp på mötet. Efter mötet med fastighetsägarna kommer Möllevångsgruppen bjuda in alla boende i Möllevången till ett nytt stormöte.

– Vi vill engagera människor och öka den sociala beredskapen och att kunna peka på saker som vi gjort tillsammans alstrar en positiv energi. Möllevången är också en stadsdel där människorna känner varandra och där man kan känna att man hör hemma, säger Sabina Dethorey.

Trappvärd med flera funktioner

Kassim i Rosengård

I Rosengård pågår flera olika verksamheter som syftar till att råda bot på bostadssociala problem. Fritidsverksamhet och ett nygammalt portvaktssystem på ideell basis är MKB:s sätt att minska skadegörelse och möta hyresgästernas behov.

Sedan ett par månader tillbaka har MKB Fastighets AB som äger och förvaltar fastigheterna i de kvarter som bildar området Örtagård ställt en trerumslägenhet till hyresgästernas förfogande.

För barnen

Fritidsverksamheten på von Rosens väg är öppen måndag till lördag, från morgon till sen kväll. Dagtid är lägenheten reserverad för barn, på tidig kväll för ungdomar och när klockan slagit sex lämnas plats för vuxna.

– Barnen kom samma dag som vi öppnade, berättar Kassim Al-Rikabi en av de hyresgäster som kontaktade

sin hyresvärd i våras med en förfrågan om att öppna en fritidsverksamhet.

– Varken lägenheter eller gårdar är dimensionerade för så många barn som växer upp här just nu, säger Lillemor Forsberg, ansvarig för de bostadssociala frågorna på MKB Örtagård. På von Rosens väg 1-13 finns 250 barn på 90 lägenheter. Många barn är undersysselsatta och därför ville vi tillmötesgå våra hyresgästers önskemål.

Tålamod

Mellan tjugo och trettio barn kommer till lägenheten varje dag. I ett av rummen sitter de allra minsta och plockar med lego, i ett annat rum sitter några flickor och färglägger lösa blad ur målarböcker och i det som en gång varit vardagsrum flimrar en TV-ruta medan några större pojkar försöker spela biljard.

Det går inte långa stunder utan att Kassim blir avbruten av barn som vill visa eller fråga något. En del av barnen har språkundervisning att passa och Kassim måste se till att de kommer iväg.

– Man måste ha ett stort tålamod och ett stort hjärta när man jobbar här med barnen, säger han.

Neutraliteten viktig

Kassim talar bruten svenska, hans modersmål är arabiska. Han kom till Sverige 1991 i samband med krisen i Kuwait. För de här barnen har han blivit en vuxen som bryr sig om och sätter gränser. I lägenheten leker hans egna barn med barn av zigenskt, albanskt och slaviskt ursprung.

Det har blivit viktigt att hålla på neutraliteten. På ett anslag som riktar sig till fritidsverksamhetens vuxna besökare står:

”RESPEKTERA ANDRAS ÅSIKTER OCH DISKUTERA INTE POLITIK OCH RELIGION.”

– Här omkring finns så många religiösa föreningar och samfund som tillgodoser de behoven. Vi är 90 familjer som bor på gården här och vi vuxna ska kunna umgås lika väl som barnen, säger Kassim.

Kassim ger intryck av att vara en stark och drivande person. Anställd av MKB, bor han och arbetar i samma hus. Han är också trappvärd, städar och putsar och säger ifrån när andra hyresgäster missköter sig. Skadegörelsen har minskat nämnvärt bara på den korta tid lägenheten varit öppen, konstaterar Lillemor och berömmar Kassim för hans insatser.

– Allt sker på Kassims eget initiativ. Han är en ovanligt engagerad trappvärd och vi kan inte räkna alla timmar han lägger ned.

Faktaruta

För tre år sedan tog MKB Örtagård ett målprogram för de bostadssociala frågorna. Flera satsningar har gjorts för, och tillsammans med hyresgästerna för att förbättra boendemiljön:

- Trapp/gårdsvärdssystemet som innebär att en hyresgäst i trappan eller på gården fungerar som en länk mellan MKB och hyresgästerna. Trappvärdarna arbetar helt ideellt.
- Bo- och miljöinformation
- Kamelia är en verksamhet dit alla kvinnor i området är välkomna. Verksamheten har en anställd och besöks regelbundet av omkring hundra kvinnor.
- Alladin är en fritidsverksamhet för barn mellan fyra och tolv år. Omkring femtio barn idrottar, ritar eller ser på bio/teater i MKB:regi. Två personer är anställda.
- Fritidsverksamheten på von Rosens väg

Rosengårdsskolan bygger nätverk

När fyrtio nationaliteter och trettiosju språk ska samsas på en enda skola räcker inte skolans traditionella resurser. Det krävs föräldramedverkan över alla gränser, ett kosmopolitiskt råd med trådar ut i området.

Att föräldrarnas sociala situation påverkar barnens lärande, hälsa och framtid är en av utgångspunkterna för Rosengårdsskolans rektor Sverker Hagman. Han ser sig mer som en utvecklare än en förvaltare. Under paraplyprojektet "Flyktfamiljer i Rosengård" samlas flera olika verksamheter som syftar till att motverka segregation och utanförskap.

– Jag måste hitta en skolutveckling som är rimlig utifrån de förutsättningar som finns här, säger han och lämnar över den senaste statistiken om skolan och dess upptagningsområde, Herrgården, när han tar emot i sitt rymliga och ljusa rektorsrum en fredagsförmiddag i oktober.

Statistiken berättar: Rosengårdsskolan har 850 elever i årskurs 1-9. Barnen kommer från drygt 40 länder och på skolan talas 37 språk. De tre största språkgrupperna är arabiska, albanska och bosniska. Svenska är ett minoritetsspråk. 90 procent av eleverna har invandrarbakgrund.

– Barnen och deras föräldrar kommer i många fall direkt från flyktinförläggningar. Ingen har bott i Herrgården i mer än tio år och svenska är inte kontaktspråk i vardagen.

Kulturmöten

En rundvandring i skolan visar en fräsch och nyrenoverad högstadiesal med robusta möbler, färg och konst på väggarna. Kring en ultramarin installation av elever från Malmö Konsthögskola samlas skolans äldre elever runt kafémöbler. Stämningen är vänlig, nyfiken, öppen.

Arabiska Stödkliniken

Barn och ungdomar med arabisk bakgrund har sedan två år tillbaka möjlighet att delta i specialundervisning efter skoldagens slut tre eftermiddagar i veckan. Arabiska stödkliniken startades med stöd av Sverker Hagmans företrädare på rektorsstolen Bengt Falk. En utökad hemspråksundervisning tillsammans med kunskaper om det svenska samhället gav snabbt resultat. Konfrontationerna mellan den arabiska kulturen och skola och samhälle har minskat.

– Föräldrarna märker att barnen utvecklas och på så sätt kan vi nå även dem. Vi har kunnat kartlägga vilka föräldrar som trillat igenom invandrarförvaltningens nät och inte deltagit i den obligatoriska utbildningen i svenska, berättar Ibrahim Ali, hemspråkslärare i arabiska. Arabiska Stödkliniken finansieras genom deltagaravgifter, medel Olof Palmes Fond och lokala anslag.

– Skolan ställer upp med lokaler eftersom vi har de förutsättningarna, säger Sverker Hagman.

Bosnisk exilskola

Tillgång till Rosengårdsskolans lokaler, vaktmästartjänster, pappersmaterial och en del av personalens tid har också öppnat möjligheter för de bosnier som anlände till Herrgården våren 1994.

Under en fyra veckor lång sommartermin undervisades över hundra nyanlända barn och ungdomar av Rosengårdsskolans egna lärare på förmiddagarna och av föräldrar med lärarbakgrund på eftermiddagarna.

Under höstterminen fortsatte de bosniska föräldrarna att komma till skolan efter skoltid för att läsa läxor med sina barn, en verksamhet som har kommit att utvecklas till en bosnisk exilskola.

– Sommarskolan växte fram efter ett förslag från Ismail Karacic, en nyanländ flykting med bakgrund som lärare i naturvetenskapliga ämnen. Till en början ville han starta en skola i två lägenheter. Han kunde se hur de bosniska flyktingbarnen fick problem i den svenska skolan, hur de bosniska lärarnas kompetens inte togs till vara i Sverige och ville göra något för sina landsmän, berättar Sverker Hagman.

Studiecirklar

I den bosniska exilskolan sker undervisningen efter en bosnisk läroplan och syftet är att hålla dörrarna öppna för ett återvändande. Samtidigt skapas nya nätverk mellan bosnierna i Herrgården. I studiecirklar där de själva valt ämnen kan föräldrarna utveckla sina kunskaper i svenska, data, samhällskunskap eller den egna kulturen.

Studiecirkelarna är ett samarbete mellan Rosengårdsskolan, Folkuniversitetet och Invandrarförvaltningen i Malmö. Studiecirkelarna vänder sig numera också till andra föräldragrupper än den bosniska och ges kostnadsfritt under kvällstid.

Invandrarkompetens

Till Rosengårdsskolan finns även knutet en resursgrupp som hittar sina arbetsuppgifter i de behov flyktingfamiljerna uttrycker. Tjänsterna har finansierats delvis av rekryteringsstöd från arbetsförmedlingen. Åtta personer med invandrabakgrund och pedagogisk, medicinsk och terapeutisk kompetens har under ett års tid sökt upp flyktingfamiljer och funnits som ett stöd i de första kontakterna med det svenska samhället.

Rådet

Sverker Hagman ser en växande föräldraaktivitet kring Rosengårdsskolan i framtiden.

– Genom skolan får invandrarföräldrarna en naturlig och jämlik kontakt med det svenska samhället. Men det har visat sig svårt att uppnå gemenskap kring klassen. Därför har vi skapat ett nytt forum för föräldramedverkan, ett kosmopolitiskt råd.

Rådet kan ge föräldrarna möjligheter att delta i skolans utveckling och få en djupare förståelse av hur den svenska skolan fungerar. Rådet är tänkt att bli en plattform för kontakt med en permanent grupp av föräldrar som i sin tur kan spinna nätverk utåt i området till föräldrar i sin egen språkgrupp.

– Höstens andra möte samlade föräldrar med olika bakgrund, hemspråklärare och skolledning. Rosengårds blivande stadsdelsordförande var också på plats. Ur spänningen mellan olika erfarenheter föddes diskussioner om Rosengård som helhet och framtiden för de barn och ungdomar som växer upp här.

– Föräldrarna ska känna att skolan är ute efter dem på ett positivt sätt, säger Sverker Hagman. I förlängningen skulle rådet kunna bli ett medborgarforum i området. □

Statens offentliga utredningar 1998

Kronologisk förteckning

1. Omstruktureringar och beskattning. Fi.
2. Tänder hela livet
– nytt ersättningssystem för vuxentandvård. S.
3. Välfärdens genusansikte. A.
4. Män passar alltid? Nivå- och organisationsspecifika processer med exempel från handeln. A.
5. Vårt liv som kön. Kärlek, ekonomiska resurser och maktdiskurser. A.
6. Ty makten är din ... Myten om det rationella arbetslivet och det jämställda Sverige. A.
7. Översyn av rörelse- och tillsynsregler för kollektiva försäkringar. Fi
8. Alkoholreklam. Marknadsföring av alkoholdrycker och Systembolagets produkturval. S.
9. Integritet – Effektivitet – Skattebrott. Fi.
10. Campus för konst. U.
11. Fristående utbildningar med statlig tillsyn inom olika områden. U.
12. Självdeklaration och kontrolluppgifter
– förenklade förfaranden. Fi.
13. Säkrare kemikaliehantering. Fö
14. E-pengar – näringsrättsliga frågor. Fi.
15. Gröna nyckeltal – Indikatorer för ett ekologiskt hållbart samhälle. M.
16. När åsikter blir handling. En kunskapsöversikt om bemötandet av personer med funktionshinder. S.
17. Samordning av digital marksänd TV. Ku.
18. En gräns – en myndighet? Fi.
19. IT och regional utveckling.
120 exempel från Sveriges län. K.
20. IT-kommisionens hearing om infrastrukturen för digitala medier. Andrakammarsalen, Riksdagen 1997-10-24. K.
21. Problem med inbäddade system inför 2000-skiftet. Hearing anordnad av IT kommissionen i samverkan med Industriförbundet och Statskontoret 1997-11-14. K.
22. Försäkringsgaranti.
Ett garantisystem för försäkringsersättningar. Fi.
23. Staten och exportfinansieringen. N.
24. Fiskeriadministrationen i ett EU-perspektiv.
Översyn av fiskeriadministrationen m.m. Jo.
25. Tre städer. En storstadspolitik för hela landet.
+ 4 st bilagor. S.

Statens offentliga utredningar 1998

Systematisk förteckning

Försvarsdepartementet

Säkrare kemikaliehantering. [13]

Socialdepartementet

Tänder hela livet

– nytt ersättningssystem för vuxentandvård. [2]

Alkoholreklam. Marknadsföring av alkoholdrycker och Systembolagets produkturval. [8]

När åsikter blir handling. En kunskapsöversikt om bemötandet av personer med funktionshinder. [16]

Tre städer. En storstadspolitik för hela landet.

+ 4 st bilagor. [25]

Kommunikationsdepartementet

IT och regional utveckling.

120 exempel från Sveriges län. [19]

IT-kommisionens hearing om infrastrukturen för digitala medier. Andrakammarsalen, Riksdagen 1997-10-24. [20]

Problem med inbäddade system inför 2000-skiftet.

Hearing anordnad av IT kommissionen i samverkan med Industriförbundet och Statskontoret 1997-11-14. [21]

Finansdepartementet

Omstruktureringar och beskattning. [1]

Översyn av rörelse- och tillsynsregler för kollektiva försäkringar. [7]

Integritet – Effektivitet – Skattebrott. [9]

Självdeklaration och kontrolluppgifter

– förenklade förfaranden. [12]

E-pengar – näringsrättsliga frågor. [14]

En gräns – en myndighet? [18]

Försäkringsgaranti.

Ett garantisystem för försäkringsersättningar. [22]

Utbildningsdepartementet

Campus för konst [10]

Fristående utbildningar med statlig tillsyn inom olika områden. [11]

Jordbruksdepartementet

Fiskeriadministrationen i ett EU-perspektiv.

Översyn av fiskeriadministrationen m.m. [24]

Arbetsmarknadsdepartementet

Välfärdens genusansikte. [3]

Män passar alltid? Nivå- och organisationsspecifika processer med exempel från handeln. [4]

Vårt liv som kön. Kärlek, ekonomiska resurser och maktdiskurser. [5]

Ty makten är din ... Myten om det rationella arbetslivet och det jämställda Sverige. [6]

Kulturdepartementet

Samordning av digital marksänd TV. [17]

Närings- och handelsdepartementet

Staten och exportfinansieringen. [23]

Miljödepartementet

Gröna nyckeltal – Indikatorer för ett ekologiskt hållbart samhälle. [15]

FRITZES
OFFENTLIGA
PUBLIKATIONER

POSTADRESS: 106 47 STOCKHOLM
FAX 08-690 91 91, TELEFON 08-690 91 90
E-POST: fritzes.order@liber.se
INTERNET: www.fritzes.se

Omslag av Anders Körling